

ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

М. М. Панов

**Кримінальна відповідальність
за незаконні дії з документами
на переказ, платіжними картками
та іншими засобами доступу
до банківських рахунків**

Монографія

Харків
«Право»
2009

ББК 67.9 (4УКР)308

П 16

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України
(постанова № 4 від 30 червня 2008 р.)*

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України

О. М. Костенко,

кандидат юридичних наук, професор

П. П. Андрушко

Науковий редактор

доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України

В. І. Борисов

Панов М. М.

П 16 Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків: Монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф., акад. АПРН України В. І. Борисов. — Х.: Право, 2009. — 184 с.

ISBN 978-966-458-103-2

Монографію присвячено проблемі кримінальної відповідальності за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків. Досліджено загальний, родовий, видовий та безпосередній об'єкти злочину, поняття предмета злочину, ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторін, суб'єкт злочину, питання призначення покарання. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення ст. 200 КК України та практики її застосування.

Для науковців, студентів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів, практичних працівників, а також усіх, хто цікавиться питаннями кримінального права.

ББК 67.9 (4УКР)308

ISBN 978-966-458-103-2

© М. М. Панов, 2009

© «Право», 2009

Передмова

Невпливний розвиток економічних відносин визначає наперед появу нових умов господарювання, підвищує значення часу і перетворює банківські та інші фінансові установи на активних учасників господарських відносин. Оптимізація фінансових розрахунків між ними є незмінною вимогою розвитку економіки, а стабільність діяльності банків, кредитних та інших фінансових установ — показником виваженості економічного розвитку, головною умовою зростання обсягу інвестицій і в кінцевому результаті — складником системи захисту національних інтересів і гарантування національної безпеки у сфері економіки. Такий висновок ґрунтується на положеннях ст. 7 Закону України від 19 червня 2003 р. № 964-IV «Про основи національної безпеки України», згідно з якою зниження інвестиційної активності й зростання кредитних ризиків розглядаються як загроза національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері.

У зв'язку зі збільшенням кількості грошових розрахунків між учасниками економічних відносин, зокрема у сфері господарської діяльності, а також грошової маси, необхідної для забезпечення товарообміну між її учасниками, виникає гостра потреба в застосуванні альтернативних засобів платежу, які є зручними у використанні і, подібно до банкнот, не обмежують особу в здійсненні належного їй права власності. Ця проблема розв'язується шляхом широкого залучення банківських установ — утримувачів грошових коштів і введення у фінансовий оборот різноманітних засобів доступу до банківських рахунків. Одночасно із цим на принципово іншому рівні вирішується питання захисту права власності на грошові кошти від злочинних

посягань: установи банку в ідеальному баченні опікуються коштами вкладників, мабуть, дещо краще, ніж останні. Існують також інші переваги проведення розрахунків у безготівковій формі, що відбивають потреби як окремих осіб, так і суспільства та держави в цілому.

За таких міркувань формується якісно новий погляд на небезпечність незаконних дій із засобами доступу до банківських рахунків. Втручання в діяльність банківських установ, спроби спрямувати чужі грошові кошти на власні потреби чи вилучити їх шляхом маніпуляцій із платіжними картками, документами на переказ чи іншими засобами доступу до банківських рахунків посягають на авторитет держави, руйнують умови спокою в суспільстві.

Монографія М. М. Панова містить результати комплексного дослідження ознак складу злочину, передбаченого ст. 200 КК України «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення». Автор додержувався класичного порядку аналізу кримінальної відповідальності за цей злочин і дав розгорнуту характеристику як складу злочину, так і покарання за нього. Серед позитивних моментів можна виділити всебічний розгляд існуючих у теорії кримінального права поглядів щодо поняття об'єкта злочину, визначення переваг і недоліків окремих з них. Застосовуючи чотириступеневу структуру поділу об'єкта злочину, науковець вирізняє загальний, родовий, видовий та безпосередній об'єкти, що дозволило йому окреслити особливості функціонування різноманітних суспільних відносин у сфері господарювання і докладно охарактеризувати останній.

Заслуговує на увагу новаторський підхід М. М. Панова до аналізу предмета розглядуваного злочину. Він доходить висновку про те, що предмети злочину, передбачені ст. 200 КК України, слід розглядати на рівні загального поняття як платіжні засоби. Зміст цього поняття розкривається в роботі через аналіз притаманних кожному предмету злочину загальних ознак (соціальний, фізичний та юридичний) і спеціальних ознак цього предмета (інформативність, імперативність та функціональне (спеціальне) призначення).

Досить глибоким є аналіз у монографії ознак об'єктивної сторони злочину, що надало авторові можливості сформулювати та обґрунтувати низку пропозицій *de lege ferenda*.

Цілком слушними видаються судження науковця щодо внесення змін до ст. 200 КК України стосовно ознак суб'єктивної сторони, а також суб'єкта розглядуваного злочину. Зокрема, М. М. Панов пропонує криміналізувати вчинення відповідних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків з метою їх подальшого використання. За такого підходу нормою ст. 200 КК охоплюються всі злочинні наміри суб'єкта злочину. Правильною видається також позиція правознавця щодо необхідності встановлення більш суворої кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 200 КК, працівниками банківських установ — особами, на яких покладено обов'язок забезпечувати інтереси вкладників і клієнтів банку, неухильно додержуватися правил обслуговування фінансових розрахунків.

У цілому монографія М. М. Панова справляє добре враження. Вона буде корисною для вчених, студентів та практичних працівників, сприятиме подальшому розв'язанню кримінально-правових та інших проблем, пов'язаних з незаконними діями з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків.

***В. І. Борисов**, доктор юридичних наук,
професор, академік Академії правових наук України,
заслужений юрист України*

Вступ

На сучасному етапі економічної розбудови України, в умовах трансформації національної економіки важливе значення має ефективне функціонування банківської системи. Перехід до ринкової економіки та її розвиток зумовили істотне розширення обсягу банківської діяльності як необхідного й досить вагомого чинника економічного життя суспільства. Останнім часом широко впроваджуються новітні інформаційні технології, які надають можливість значно вдосконалити діяльність банків у розрахункових відносинах з їх клієнтами, в тому числі у сфері переказу грошових коштів. Але поряд із цим виникло і таке негативне явище, як незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків. Суспільна небезпечність зазначених діянь полягає в тому, що вони перш за все завдають істотної шкоди відносинам у сфері забезпечення нормального функціонування банківської і кредитно-фінансової систем з емісії й обігу платіжних засобів. Крім того, ці діяння безпосередньо пов'язані зі створенням реальних умов для посягання на власність (майнові інтереси) учасників названих суспільних відносин. Так, згідно з останніми даними обсяг незаконних операцій тільки з платіжними картками становить 0,8 — 1 % від їх загальної кількості. Враховуючи те, що українськими банками станом на 15 червня 2007 р. емітовано 40,8 млн платіжних карток VISA і MasterCard¹, а сумарний обіг грошей лише за картками VISA (яких емітовано 22 млн) в Україні становить понад 18 млрд доларів², то, безперечно,

¹ Див.: Чеки проти платіжних карток: Коментарі // Суспільно-політичний та діловий тижневик. — 2007 р. — № 25 (83), 29 черв. — С. 14.

² Див.: З пластиком ідуть до магазину, ідуть за кордон // Високий замок: Щоденна газ. — 2007. — № 135 (3542), 31 лип. — С. 5.

може йтися про ймовірне викрадення у банків та їх клієнтів досить великих сум грошових коштів. За даними Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем (ЕМА), тільки шляхом використання підроблених платіжних карток у 2005 р. з українських банків було викрадено близько 60 млн грн.¹ Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків досить часто пов'язані з вчиненням інших злочинів: майнових (ст. 190 Кримінального кодексу України)², господарських (ст. ст. 231 і 232), службових (ст. 364), злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 361) тощо. Досить динамічне зростання подібних явищ і зумовило їх криміналізацію у ст. 200 КК України (2001 р.)³.

Попри зростаючу кількість наукових досліджень злочинів у сфері господарської діяльності, у працях широкого кола таких відомих науковців, як П. П. Андрушко, М. О. Беляєв, Л. П. Брич, Т. А. Бушуєва, Г. І. Вольфман, П. О. Воробей, Л. Д. Гаухман, Ю. В. Головльов, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, Є. Є. Деметьєва, В. М. Киричко, О. І. Коваленко, В. В. Колесников, Я. М. Кураш, І. І. Кучеров, Б. М. Леонт'єв, Ю. Г. Ляпунов, Н. М. Ляпунова, С. В. Максимов, Л. К. Малахов, В. О. Матусевич, Ю. В. Опалинський, В. О. Навроцький, П. Т. Некипелов, О. І. Перепелиця, І. І. Рогов, А. М. Ришелюк, О. Я. Светлов, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. Ю. Шестаков, О. М. Яковлев та ін., досліджуваний кримінально-правовий делікт залишився ще недостатньо вивченим на рівні взаємопов'язаного й поглибленого аналізу всіх елементів та ознак складу злочину. До цього часу питання відповідальності за даний злочин розглядалися лише в окремих розділах підручників з Особливої частини кримінального права

¹ Див.: Ці модні «пластикові гаманці» // Високий замок: Щоденна газ. – 2006. – № 127 (3290), 18 лип. – С. 5.

² Далі – КК.

³ Такі самі (чи подібні) суспільно небезпечні діяння визнані злочинами і в кримінальному законодавстві держав СНД (див. ст. 205 КК Азербайджанської республіки, ст. 210 КК Грузії, ст. 203 КК Киргизької республіки, ч. 2 ст. 193 КК Латвійської республіки, ст. 214 КК Литовської республіки, ст. 187 КК Російської Федерації, ст. 253 КК Туркменистану, ст. 272 КК Естонської республіки, ст. 203 КК Республіки Вірменії, ст. 222 КК Республіки Беларусь, ст. 237 КК Республіки Молдова, ст. 207 КК Республіки Казахстан, ст. 282 КК Республіки Таджикистан).

і коментарів КК України¹. Але в них, звичайно, не змогли знайти глибокого обґрунтування всі аспекти складу незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків. Тому висвітлення зазначеної проблеми мало недостатньо глибокий і головним чином фрагментарний характер. Інші кримінально-правові дослідження, які б відрізнялися комплексністю, глибиною та широкомасштабним характером, не провадилися. Між тим соціальна сутність даного злочину, його суспільна небезпечність, а також юридичні ознаки цього складу з'ясовані ще недостатньо. Це, у свою чергу, викликає певні труднощі при застосуванні ст. 200 КК: при кваліфікації цього злочину, відмежуванні його від суміжних злочинів, установленні їх сукупності, призначенні покарання за його вчинення. Усе це й зумовило актуальність зазначеної проблеми та необхідність її поглибленого вивчення.

Теоретичною базою даного дослідження є наукові роботи з кримінального, цивільного, банківського, господарського права, криміналістики, економічної теорії та інших галузей знань вітчизняних та зарубіжних науковців, емпіричною базою — судова практика з кримінальних справ за ст. 200 КК, розглянутих судами України за 2001–2007 рр., а також матеріали з цієї категорії кримінальних справ, оприлюднені у засобах масової інформації.

Автор висловлює щирі вдячність науковому редактору професору В. І. Борисову, рецензентам — професорам О. М. Костенку та П. П. Андрушку за допомогу в підготовці до видання цієї монографії.

---

¹ Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. для юрид. вузів і фак. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К—Х.: Юрінком Інтер; Право, 2001. — С. 159, 160; Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К.: Юрид. думка, 2004. — С. 200-202; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина / За ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. — К.: Форум, 2001. — С. 258–261; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К.: Атіка, 2003. — С. 466–468; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 2-ге вид. — Х.: Одиссей, 2004. — С. 516–518; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С. С. Яценка. — 4-те вид. — К.: А.С.К., 2005. — С. 370–372; *Гуторова Н. А.* Преступления в сфере хозяйственной деятельности. — Х.: Одиссей, 2003. — С. 13–17; *Дудоров О. О.* Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. — К.: Юрид. практика, 2003. — С. 77-91.

**ОБ'ЄКТ НЕЗАКОННИХ ДІЙ
З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ,
ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ
ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ
ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ**

Загальна характеристика об'єкта злочину, передбаченого ст. 200 КК. Одним з найбільш важливих показників суспільної небезпечності злочину (в тому числі розглядуваного), її якісною характеристикою¹ виступає об'єкт злочину². Саме він визначає соціальну і юридичну сутність останнього, його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, дозволяє встановити межі дії кримінально-правової норми, відрізнити злочинні діяння від незлочинних, правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння, а також розмежовувати суміжні злочини³. У зв'язку із цим аналіз об'єкта досліджуваного злочину (і передбаченого ст. 200 КК), надасть можливість вирішити широке коло питань, які мають важливе кримінально-правове значення.

Стосовно поняття «об'єкт злочину» в науці кримінального права існують різні погляди. Так, одні вчені вважають, що ним виступають соціально значущі цінності, котрі охороняються кримінальним законом⁴, інтереси чи блага, на які посягає особа,

¹ Див.: *Карпушин М. П., Курляндский В. И.* Уголовная ответственность и состав преступления. – М.: Юрид. лит., 1974. – С. 89–102; *Брайнін Я. М.* Основні питання загального вчення про склад злочину. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1964. – С. 32–35; *Ляпунов Ю. И.* Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права. – М.: ВЮЗШ МВД СССР, 1989. – С. 113.

² Див.: *Кривоченко Л. Н.* Классификация преступлений: Учеб. пособие. – Х.: Юрид. ин-т, 1979. – С. 21, 22; Кримінальне право України: Заг. ч.: Підручник / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2001. – С. 67, 68.

³ Див.: *Тацій В. Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Х.: Выш. шк., 1988. – С. 115 та наст.

⁴ Див.: *Матишевський П. С.* Кримінальне право України: Заг. ч.: Підручник – К.: Юрінком Інтер, 2000. – С. 68–73; *Фесенко Е. В.* Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. – К.: Атіка, 2004. – С. 47–51.

що вчиняє злочин, та яким унаслідок вчиненого діяння заподіюється або може *бути* заподіяна істотна шкода¹. До цієї групи правознавців фактично приєднуються й ті науковці, що розглядають об'єкт злочину як правове благо². Але більшість фахівців обґрунтовано, на наш погляд, обстоюють думку, згідно з якою об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини. Вважаємо, що проблема об'єкта злочину як суспільних відносин достатньо глибоко й фундаментально досліджена і обґрунтована В. К. Глістіним, Б. С. Никифоровим, В. Я. Тацієм, Є. О. Фроловим та іншими науковцями, позиція яких щодо об'єкта як суспільні відносини, з нашої точки зору, є найбільш переконливою і не потребує істотних додаткових доказів³. Тут лише відзначимо, що поняття «суспільні відносини» як об'єкт злочину з урахуванням його обсягу та змісту є більш ємним і не виключає, а навпаки, змістовно включає в себе тією чи іншою мірою також правоохоронювані блага, інтереси та цінності, а відтак, з позиції наукового підходу воно є більш широким за своїм обсягом і найбільш прийнятним. Тому в межах цієї наукової роботи ми виходимо з визнання того, що об'єктом злочину виступають суспільні відносини, які поставлені під охорону кримінального закону і яким цим злочином заподіюється істотна шкода або створюється загроза її заподіяння⁴.

Суспільні відносини — це різноманітні і багатопланові зв'язки, що виникають між індивідами, соціальними групами,

---

¹ Див.: Курс уголовного права: Общая часть. — Т. 1 / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. — М.: Зерцало, 2002. — С. 209.

² Див.: *Гавриш С. Б.* Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. — К.: Верховна Рада України. Ін-т законодавства, 2002. — С. 19–65.

³ Див.: *Никифоров Б. С.* Объект преступления для определения меры наказания по советскому уголовному праву // Труды ВЮА. — М., 1949. — Вып. 13; *Його ж.* Объект преступления по советскому уголовному праву. — М.: Госюриздат, 1960. — С. 8–133; *Фролов Е. А.* Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Свердловск, 1971. — С. 8–35; *Глистин В. К.* Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. — С. 3–63; *Тацій В. Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. — Х.: Высш. шк., 1988. — С. 6–65, 104–114.

⁴ Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для юрид. вузів і фак. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2001. — С. 89–101.

класами, націями, а також усередині них у процесі економічного, соціального, політичного, культурного життя і діяльності¹. З точки зору змісту об'єкта злочину вони включають у себе певні елементи, до яких відносять: 1) носіїв (суб'єктів) певних інтересів — учасників відносин; 2) предмет, з приводу якого виникають, існують і змінюються суспільні відносини; 3) суспільно значущу діяльність (соціальний зв'язок) як зміст суспільних відносин. Остання може виражатися у двох основних формах: (а) у формі відповідної діяльності учасників відносин (динамічний зв'язок) і (б) у формі їх певного стану, тобто більш-менш стабільної позиції щодо один одного, яка є результатом попередньої діяльності (статичний зв'язок). Перша форма зв'язку виявляється і реалізовується в поведінці учасників відносин (наприклад, правомірне використання платіжних засобів²), друга — у підтримці відповідного стану, збереженні можливості діяти певним чином (наприклад, охорона з боку цивільного, адміністративного і кримінального права законного обігу платіжних засобів). Саме в збереженні можливості діяти певним чином і(або) можливості перебувати в певному стані й полягає той соціальний інтерес, який становить ядро, зміст будь-яких суспільних відносин³. Для власника платіжного засобу останній виражається в можливості одноособово ним володіти, розпоряджатися та використовувати.

Як і будь-яке складне явище, охоронювані кримінальним правом суспільні відносини прийнято класифікувати, тобто розподіляти за взаємопов'язаними класами відповідно до найбільш істотних ознак, притаманних цим предметам класифікації, і відрізнити їх від предметів інших видів⁴. Найбільш визнаною і поширеною в науці кримінального права є класифікація об'єктів

¹ Див.: *Философский энциклопедический словарь* / Под ред. Ильичева Л. Ф., Федосеева П. Н. – М.: Сов. энцикл., 1983. – С. 450; *Дроздов А. В.* Человек и общественные отношения. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1966. – С. 23–29, 63–65, 69; *Философский энциклопедический словарь*. – Изд. 2-е. – М.: Сов. энцикл., 1989. – С. 435.

² Визначення категорії «платіжні засоби» наведено далі.

³ Докладніше про суспільні інтереси див.: *Тацій В. Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Х.: Выш. шк., 1988. – С. 66–78; *Глистин В. К.* Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – С. 64–85.

⁴ Див.: *Кондаков Н. И.* Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – С. 247.

злочину за двома критеріями: 1) за вертикаллю — залежно від ступеня узагальнення суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом, які виступають об'єктами різних злочинів; 2) за горизонталлю — залежно від важливості суспільних відносин, на які посягає конкретний злочин¹.

Згідно з першим класифікаційним критерієм вирізняють загальний, родовий та безпосередній об'єкти².

Загальним об'єктом будь-якого злочину відповідно до ст. 1 КК (а відтак, і злочину, передбаченого ст. 200 КК) виступає комплекс найбільш важливих, істотних суспільних відносин, які знаходяться під охороною кримінального закону: права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок і громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, мир і безпека людства.

Поняттям «родовий об'єкт» злочину охоплюється коло тождних або однорідних суспільних відносин, які складають певну сферу суспільного життя і за загальним правилом охороняються єдиним комплексом (групою) пов'язаних між собою і доповнюючих одна одну кримінально-правових норм. Однорідність суспільних відносин визначається на підставі реально існуючих об'єктивних критеріїв. Серед них вирізняють, поперше, тотожність або схожість учасників відносин; по-друге, збіг або схожість тих соціальних інтересів і благ, які становлять зміст суспільних відносин³.

Родовий об'єкт досліджуваного злочину. Чинним законодавством злочин, передбачений ст. 200 КК, віднесено до розділу VII Особливої частини КК України «Злочини у сфері gospodar-

¹ Згідно з другим критерієм безпосередній об'єкт поділяється на основний і додатковий, а останній — на обов'язковий і факультативний (див.: Сташис В. В., Панов М. И. Непосредственный объект и его значение для квалификации преступлений // Пробл. Правоведения. — К., 1980. — Вып. 50. — С. 83–91.). Але у даній роботі цей класифікаційний ряд не розглядається, оскільки аргіогі проблема додаткового об'єкта відносно досліджуваного злочину не має істотного кримінально-правового значення.

² Див.: Советское уголовное право: Учеб. пособие для прав. школ / Под ред. В. Д. Меньшагина. — М., 1938. — Вып. 1. — С. 27; Курс советского уголовного права. — М.: Изд-во ЛГУ, 1970. — Т. 2. — С. 124–126; Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для юрид. вузів і фак. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Х.: Право, 1997. — С. 97–100.

³ Див.: Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления // Сб. уч. тр. Свердлов. юрид. ин-та. — 1969. — Вып. 10. — С. 201.

ської діяльності», що певною мірою вказує напрямок пошуку його родового об'єкта. Проте у правознавчій літературі висловлено різні підходи. Останнім часом злочини, які вчиняються в господарській сфері, іноді нарівні з посяганнями на відносини власності деякі представники наук кримінально-правового циклу відносять до *економічних злочинів*¹. Так, І. М. Даньшин запропонував злочини, спрямовані проти економічної системи (економічної спрямованості), розмістити в окремому розділі Особливої частини КК з подальшим поділом його на окремі підрозділи². На думку Е. Л. Стрельцова, специфіка економічних злочинів полягає в тому, що вони не тільки вчиняються у зв'язку або з приводу функціонування економічних відносин, а й завдають економіці збитки, які можуть виражатися або в прямому зменшенні фонду матеріальних цінностей державного, колективного чи приватного власника, або в порушенні функціонування окремих господарських галузей чи господарських процесів, а також в ускладненні реалізації соціально-економічних програм тощо³. Л. Д. Гаухман і С. В. Максимов під економічними злочинами розуміють (а) державні, які посягають на економічні інтереси нації, (б) господарські та (в) злочини проти власності⁴. А. М. Яковлев визначає економічні злочини як кримінально-правові делікти, що вчиняються у зв'язку або з приводу функціонування економічних відносин⁵. А. М. Медведев стверджує, що економічні злочини посягають на економіку, права і свободи, потреби та інтереси учасників економічних відносин, порушують нормальне функціонування господарського механізму, завдаючи цим соціальним цінностям і благам матеріальні збитки⁶.

¹ Див.: *Емельянов В. П.* К вопросу об объекте преступлений против собственности // Теневая экономика, проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией в сфере экономики: Сб. матер. «круглого стола». – Луганск: РИО ЛИВД, 1997. – С. 145–147.

² Див.: *Даньшин И. Н.* Преступность в сфере экономики: некоторые уголовно-правовые и криминологические вопросы // Актуальные проблемы формирования правового государства. – Х.: Юрид. ин-т, 1990. – С. 237.

³ Див.: *Стрельцов Е. Л.* Економічні злочини: внутрідержавні і міжнародні аспекти: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2000. – С. 39.

⁴ Див.: *Гаухман Л. Д., Максимов С. В.* Уголовная ответственность за преступления в сфере экономики. – М.: Юр Инфо, 1996. – С. 12.

⁵ Див.: *Яковлев А. М.* Преступность в сфере экономики // Сов. государство и право. – 1992. – № 1. – С. 78.

⁶ Див.: *Медведев А. М.* Экономические преступления: понятие и система // Сов. государство и право. – 1992. – № 1. – С. 78.

Г. А. Матусовський дійшов висновку про те, що категорія «господарська діяльність» є спорідненою за своїм змістом з таким поняттям, як «економіка», котре за змістом становить комплекс суспільного виробництва і споживання (суспільного господарства) загалом або в його частині і включає сфери виробництва, послуг, обміну та споживання. У той же час економіку він пропонував розглядати як сукупність економічних відносин, що склалися певним чином, в основі яких лежать відносини власності¹. У свою чергу Є. Є. Дементьєва, досліджуючи питання економічної злочинності в зарубіжних країнах, указала на такі риси цього явища: 1) більшість злочинів учиняються в процесі професійної діяльності; 2) вони вчиняються переважно під прикриттям законної економічної діяльності; 3) такі злочини, як правило, мають корисливу спрямованість; 4) економічні злочини в основному є такими, що тривають або продовжуються; 5) вони завдають шкоди економічним інтересам держави, приватного підприємництва, окремих фізичних і юридичних осіб; 6) такі злочини вчиняються юридичними або фізичними особами, які можуть діяти від імені підприємств чи установ². Переважна частина наведених ознак, на нашу думку, може бути досить ефективно використана для опису розглядуваних злочинів у сфері господарської діяльності. П. С. Яні, вживаючи поняття «злочини у сфері економіки», відносить до них усі посягання на власність, а також податкові, валютні, підприємницькі та митні злочини³.

Вважаємо, що ці твердження, як і подібні їм, є вельми спірними, оскільки запропоновані рішення охоплюють надто широке (навіть безмежне) коло суспільних відносин, що належать до сфери економічних. Для підтвердження або спростування цієї тези необхідно, на наш погляд, визначити насамперед конкретний зміст родового об'єкта досліджуваних злочинів (розділ VII КК) і на підставі цього зробити висновок про співвідношення злочинів у сфері господарської діяльності, злочинів проти власності і в цілому тих, які відносять до злочинів у сфері економіки.

¹ Див.: Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. – Х.: Консум, 1999. – С. 12.

² Див.: Дементьева Е. Е. Проблемы борьбы с экономической преступностью в зарубежных странах: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1966. – С. 30.

³ Див.: Яни П. С. Экономические и служебные преступления. – М., 1997. – С. 32.

Що стосується тлумачення родового об'єкта господарських злочинів (злочинів у сфері господарської діяльності), то в науці кримінального права висловлювалися різні думки, зумовлені певними політичними і науковими поглядами їх авторів, а також законодавством, що діяло на той час, та конкретно-історичною ситуацією, політичними і соціально-економічними умовами життя суспільства. Кількість цих формулювань настільки велика, наскільки й численні групи вчених, що досліджували розглядувану проблему. Першу спробу аналізу і класифікації господарських злочинів зробив у 1919 р. Д. І. Курський у статті «Новое уголовное право»¹, який відніс до них усі суспільно небезпечні діяння, що завдають шкоди встановленому порядку організації виробництва, торгівлі, фінансової діяльності й потребам постачання населення. Він поділив їх на такі групи: 1) порушення постанов, що регулюють виробництво; 2) порушення порядку постачання продуктів населенню; 3) порушення постанов про приватну торгівлю та кредит; 4) порушення постанов про податок.

С. В. Познишев визначив родовим об'єктом господарських злочинів господарсько-фінансову сферу діяльності держави². На думку А. Я. Естріна, родовий об'єкт господарських злочинів становили інтереси пролетаріату з приводу забезпечення нормального функціонування господарства держави, оскільки такі злочини «зачіпляють інтереси пролетаріату як будівника і хазяїна російського народного господарства»³. О. М. Трайнін спочатку відніс до господарських злочинів усі діяння, що посягають на інтереси держави «як безпосереднього господарюючого суб'єкта»⁴, розділивши їх згодом на дві групи: (а) посягання на основне господарське завоювання пролетарської революції, тобто контрреволюційні злочини, і (б) господарські злочини у власному значенні — посягання на правильне функціонування соціалістичного господарства, які не спрямовані на

¹ Див.: *Курский Д. И.* Избранные речи и статьи. — М.: Юр. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. — С. 49–51.

² Див.: *Познышев С. В.* Очерк основных начал науки уголовного права: Особенная часть. — М.: Главлит, 1923. — С. 280.

³ *Эстрин А. Я.* Уголовное право РСФСР. — М., 1923. — Вып. 3. — С. 68.

⁴ *Трайнин А. Н.* Уголовное право: Часть Особенная. — М.: Юриздат НКЮ РСФСР, 1927. — С. 126, 286.

підрив засад соціалістичної економіки і не мають контрреволюційного змісту¹.

Автори підручників з кримінального права 1938–1940 рр. до господарських відносили всі злочини, які шкодять радянському господарству². Тому сюди були включені і власне господарські злочини, і окремі контрреволюційні, а також деякі посадові, що завдають шкоди народному господарству.

Судячи по тематиці досліджень кінця 40-х — початку 50-х років ХХ ст.³, проблема об'єкта злочину особливо не привертала уваги вчених-криміналістів, тому розглядалася лише в найзагальніших рисах.

Пізніше під родовим об'єктом господарських злочинів стали визнавати: 1) правильну діяльність соціалістичного⁴ народного господарства⁵; 2) народне господарство⁶; 3) народне господарство загалом або його окремі галузі⁷; 4) інтереси господарства⁸; 5) суспільні відносини, які виникають під час господарської діяльності і відображають інтереси розвитку народного господар-

¹ Див.: *Трайнин А. Н.* Уголовное право: Часть Особенная. Должностные и хозяйственные преступления. – М.: Юриздат НКЮ РСФСР, 1938. – С. 68, 69.

² Див.: Советское уголовное право: Учеб. – М., 1938. – С. 136; Советское уголовное право: Учеб. – М., 1940. – С. 174.

³ Див.: *Меньшагин В. Д., Вышинская З. А.* Советское уголовное право: Учеб. – М.: Госюриздат, 1950. – С. 405; *Трайнин А. Н., Меньшагин В. Д., Вышинская З. А.* Уголовный кодекс РСФСР: Комментарий. – М.: Юриздат НКЮ СССР, 1946. – С. 170; Советское уголовное право: Часть Особенная: Учеб. – М.: Госюриздат, 1951. – С. 280.

⁴ У подальшому викладі матеріалу з метою додержання чистоти наукового дослідження ознак соціалістичного укладу у визначеннях деяких правознавців братися до уваги не буде.

⁵ Див.: *Леонтьев Б. М.* Ответственность за хозяйственные преступления по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1969. – С. 5; Уголовное право БССР: Часть Особенная: Учеб. – Мн., 1978. – С. 177.

⁶ Див.: *Бушуева Т. А.* Развитие уголовного законодательства об ответственности за преступления против социалистического хозяйства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1967. – С. 6, 7; Советское уголовное право: Часть Особенная: Учеб. – М., 1964. – С. 220.

⁷ Див.: *Пионтковский А. А., Меньшагин В. Д., Чижвадзе В. М.* Курс советского уголовного права: Особенная часть. – М., 1959. – Т. 2. – С. 227.

⁸ Див.: Советское уголовное право: Часть Особенная: Учебник / Под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – С. 241.

ства¹; 6) суспільні відносини у сфері використання державою господарських ресурсів і коштів²; 7) систему господарства³; 8) систему суспільних відносин, які виникають та існують у процесі господарювання⁴; 9) порядок господарювання, що забезпечує правильне функціонування і розвиток господарства та його окремих галузей⁵.

Об'єктом господарських злочинів визнавався також порядок господарювання, який встановлювався державою і забезпечував нормальне функціонування господарства⁶. При цьому зазначалося, що господарські злочини, як і злочини проти особи та деякі злочини проти держави, можуть мати декілька родових об'єктів⁷.

С. Я. Булатов визначив родовий об'єкт господарських злочинів не тільки як систему господарства, а й разом із цим і як окремі її галузі і господарські інтереси громадян⁸. Б. М. Леонтьєв стверджував, що всі господарські злочини посягають на правильну діяльність народного господарства і можуть бути вчинені як в одній галузі господарства (наприклад, промисловості, сільському господарстві, торгівлі тощо), так і в декількох — так звані

---

¹ Див.: Курс советского уголовного права: В 6 т. / Под ред. Пионтковского А. А. — М.: Наука, 1971. — Т. 5. — С. 387.

² Див.: *Некителов П. Т.* Хозяйственные преступления по советскому уголовному праву.: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — К., 1967. — С. 5.

³ Див.: *Беляев Н. А.* О преступлениях против социалистической системы хозяйства по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Л., 1954. — С. 9, 10; *Сташис В. В.* Борьба со спекуляцией по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 1954. — С. 6; *Вольфман Г. И.* Борьба со спекуляцией по советскому законодательству. — Саратов, 1964. — С. 13; *Ляпунов Ю. М.* Хозяйственные преступления. — М., 1964. — С. 4.

⁴ Див.: *Сергеева Т. Л.* К вопросу об объекте преступления против советского социалистического хозяйства // Сов. государство и право. — 1961. — № 2. — С. 71.

⁵ Див.: Советское уголовное право: Часть Особенная: Учеб. / Отв. ред. В. А. Владимиров, Н. И. Загородников, Б. В. Здравомыслов. — М.: Юрид. лит., 1979. — С. 269.

⁶ Див.: Курс советского уголовного права: Часть Особенная / Отв. ред. Беляев Н. А. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. — Т. 4. — С. 4.

⁷ Курс советского уголовного права: Часть Особенная / Отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1973. — Т. 3. — С. 223.

⁸ Див.: *Булатов С. Я.* Ответственность за хозяйственные преступления по Уголовному кодексу Казахской ССР. — Алма-Ата, 1965. — С. 4.

загальні господарські злочини¹. При цьому він наголошував на необхідності відмежування господарських злочинів від злочинів, які хоч і здатні завдати шкоди народному господарству, але за своїм характером і змістом повинні бути віднесені або до злочинів проти держави (диверсія), або до злочинів проти державної чи колективної власності (розкрадання).

У подальшому в зв'язку зі змінами у соціальному і економічному житті суспільства, розвитком суспільних відносин у сфері господарювання в літературі з кримінального права давалися визначення родового об'єкта господарських злочинів, які в цілому відповідали фактичним відносинам у сфері господарської діяльності, що склалися на той час. Так, В. В. Сташис визначив родовий об'єкт усіх господарських злочинів як інтереси народного господарства². В. Я. Тацій визнав родовим об'єктом господарських злочинів соціалістичну систему господарства³, під якою запропонував розуміти планомірно організоване суспільне виробництво⁴. Є. Л. Стрельцов⁵ погодився з позицією В. Я. Тація і визнав родовим об'єктом господарських злочинів соціалістичну систему господарства. Згодом, при дослідженні проблеми кримінальної відповідальності за злочини у сфері підприємницької діяльності, він уточнив свою позицію і назвав родовим об'єктом господарських злочинів нормальну господарську діяльність⁶. Аналогічні погляди стосовно родового об'єкта

¹ Див.: *Леонтьев Б. М.* Ответственность за хозяйственные преступления. – М.: Госюриздат, 1963. – С. 7.

² Див.: *Сташис В. В.* Хозяйственные преступления по советскому уголовному праву: Учеб. пособие. – Х.: Вища шк., 1971. – С. 4.

³ Див.: *Тацій В. Я.* Понятие, система и общие виды хозяйственных преступлений: Текст лекций. – Х.: Юрид. ин-т, 1974. – С. 7; *Тацій В. Я.* Уголовная ответственность за выпуск недоброкачественной промышленной продукции: Учеб. пособие. – Х.: Юрид. ин-т, 1978. – С. 11, 13; *Тацій В. Я.* Ответственность за частнопредпринимательскую деятельность и коммерческое посредничество. – М.: Юрид. лит., 1979. – С. 16; *Тацій В. Я.* Ответственность за хозяйственные преступления: Учеб. пособие. – Х.: Юрид. ин-т, 1979. – С. 11.

⁴ Див.: *Тацій В. Я.* Ответственность за хозяйственные преступления. Объект и система. – Х.: Высш. шк., 1984. – С. 15.

⁵ Див.: *Стрельцов Е. Л.* Ответственность за обман заказчиков по советскому уголовному праву. – К.: Вища шк., 1985. – С. 16.

⁶ Див.: *Його ж.* Проблемы уголовной ответственности за преступления в сфере предпринимательства: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 1992. – С. 21.

господарських злочинів підтримали свого часу В. О. Матусевич¹, М. М. Мосесов² та В. Ю. Шестаков³.

Л.К. Малахов, аналізуючи зв'язок категорій «виробничі відносини» і «власність», серед яких остання виступає, з одного боку, передумовою і результатом виробництва та відтворення, а з другого — проміжним зв'язком між цими видами діяльності, визнав родовим об'єктом господарських злочинів економічну систему суспільства. Він запропонував вважати всі злочини, які на той час іменувалися господарськими, складовою частиною злочинів проти економічної системи⁴. Позицію Л. К. Малахова у подальшому підтримав і розвинув І. І. Рогов⁵. Сьогодні такий підхід відображено в КК Російської Федерації, який був прийнятий 24 травня 1996 р. Державною Думою РФ і набрав чинності з 1 січня 1997 р.

В. М. Киричко запропонував розглядати родовий об'єкт господарських злочинів як суспільні відносини у сфері господарства⁶. Аналізуючи склад злочинної безгосподарності, А. М. Гавяз у свою чергу зазначив, що на рівні родового об'єкта вона становить «порушення принципів і методів господарювання і завдає шкоди насамперед доцільному функціонуванню господарського механізму»⁷.

---

¹ Див.: *Матусевич В. А.* Ответственность за выпуск недоброкачественной продукции в советском уголовном праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1955. – С. 8.

² Див.: *Мосесов М. М.* Уголовная ответственность за нарушение правил торговли (по материалам Грузинской ССР): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1989. – С. 9.

³ Див.: *Шестаков В. Ю.* Уголовно-правовая борьба с изготовлением, хранением и сбытом самогона и других крепких спиртных напитков домашней выработки: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1990. – С. 9.

⁴ Див.: *Малахов Л. К.* Ответственность за хозяйственные преступления по уголовному праву социалистических стран Европы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1982. – С. 7, 11, 12, 15.

⁵ Див.: *Рогов И. И.* Проблемы борьбы с экономической преступностью (Уголовно-правовое и криминалистическое исследование): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Алма-Ата, 1991. – С. 10.

⁶ Див.: *Киричко В. Н.* Уголовная ответственность за получение незаконного вознаграждения от граждан за выполнение работ, связанных с обслуживанием населения: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1986. – С. 8.

⁷ *Гавяз А. М.* Уголовная ответственность за бесхозяйственность (по материалам Украинской ССР): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1991. – С. 14.

На думку П. О. Воробєя, родовий об'єкт господарських злочинів — це правильна, така, що відповідає інтересам держави і народу України, заснована на законодавстві та інших нормативно-правових актах України господарська діяльність усіх суб'єктів незалежно від форм власності¹.

М. С. Міщук вважає, що родовим об'єктом такого господарського злочину, як ухилення від подання декларації про доходи², є певна сукупність схвалених і охоронюваних кримінальним правом фінансових відносин, що забезпечують зміцнення, розвиток і вдосконалення розподільної та контрольної функцій фінансів у регулюванні ринку і економіки в цілому³. Але з цією позицією погодитися не можна, оскільки «фінансові відносини» за своїм змістом є дуже вузьким поняттям, аби визнати їх родовим об'єктом злочину. Гадаємо, що такі відносини можуть бути видовим (або безпосереднім) об'єктом і входить до групи тотожних або однорідних суспільних відносин, що становлять певну сферу економічного життя суспільства і за загальним правилом охороняються єдиним комплексом пов'язаних між собою кримінально-правових норм, що доповнюють одна одну, тобто можуть виступати тільки як складова частина родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності.

І. І. Кучеров назвав родовим об'єктом податкових злочинів систему суспільних відносин, які складаються в процесі економічної діяльності і охороняються кримінальним правом⁴. Поряд з цим родовим об'єктом господарських злочинів визнано систему господарства як елемент національної економіки, тобто суспільне виробництво, що базується на державній, муніципальній, суспільній і приватній власності, метою якого є одержання прибутку⁵.

¹ Див.: *Воробей П. А.* Уголовная ответственность за незаконную торговую деятельность: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 1993. — С. 13.

² Статтю скасовано Законом України від 28 січня 1994 р. (див.: *Відом. Верхов. Ради України.* — 1994. — С. 19).

³ Див.: *Міщук М. С.* Кримінальна відповідальність за ухилення від подання декларації про доходи: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 1993. — С. 10.

⁴ Див.: *Кучеров И. И.* Налоговые преступления: Учеб. пособие. — М.: Учеб. центр «ЮрИнфор», 1997. — С. 57.

⁵ Див.: *Уголовное право: Особенная часть: Учеб.: В 2 т. / Под ред. Н. А. Беляева, Д. П. Водяникова, В. В. Орехова.* — СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1995. — С. 237.

В. О. Навроцький висловив думку про те, що родовим об'єктом господарських злочинів є система господарства України, яка складається з фактичної (сукупності наявних сфер, галузей господарської діяльності) і функціональної (принципів, на підставі яких здійснюється господарювання в державі) сторін¹.

Не погоджуючись із найбільш поширеним твердженням, згідно з яким система господарства є родовим об'єктом господарських злочинів, з одного боку, і підтримуючи наведені міркування М. С. Міщука, — з другого, Л. П. Бріч запропонувала вважати родовим об'єктом ухилення від сплати податків, зборів та обов'язкових платежів фінансові інтереси держави². Така позиція, як видається, не може бути підтримана в аспекті раніше висловлених аргументів, оскільки фінансові інтереси виступають складовою суспільних відносин у сфері господарської діяльності. Отже, у розглядуваному випадку запропонований дослідницею родовий об'єкт вимагає уточнення. У своїх подальших дослідженнях³ Л. П. Бріч указала на незбігання об'єктів господарських і фінансових злочинів, оскільки вони становлять відокремлені групи суспільних відносин і потребують самостійної кримінально-правової охорони.

Я. М. Кураш вважає родовим об'єктом ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів суспільні відносини у сфері господарювання⁴. Цей підхід тією чи іншою мірою збігається з позиціями Т. Л. Сергєєвої, Б. М. Леонтєєва та деяких інших правників⁵. Колектив авторів у складі Ф. А. Лопу-

---

¹ Див.: *Навроцький В. О.* Господарські злочини: Лекції для студ. юрид. фак. — Львів: Юрид. фак. Львів. ун-ту, 1997. — С. 8.

² Див.: Бріч Л. П. Кваліфікація ухилення від сплати обов'язкових внесків державі. — Львів: Юрид. фак. Львів. ун-ту, 1998. — С. 14–16.

³ Див.: *Бріч Л. П., Навроцький В. О.* Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: Монографія. — К.: Атіка, 2000. — С. 155.

⁴ Див.: *Кураш Я. М.* Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (аналіз складу злочину): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 1998. — С. 6.

⁵ Див.: Советское уголовное право: Часть Особенная: Учеб. / Под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера. — С. 241; Курс советского уголовного права: В 6 т. / Под ред. Пионтковского А. А. — Т. 5. — С. 387; Курс советского уголовного права: Часть Особенная / Отв. ред. Н. А. Беляев — Т. 4. — С. 4; Советское уголовное право: Часть Особенная: Учеб. / Отв. ред. В. А. Владимиров, Н. И. Загородников, Б. В. Здравомыслов. — С. 269.

шанського, В. П. Філонова, Ю. Л. Титаренка, О. Я. Светлова, А. М. Ришелюка та О. І. Коваленка визнав об'єктом господарських злочинів суспільні відносини у сфері економіки¹. На думку Н. М. Ляпунової², родовим об'єктом приховування банкрутства і фіктивного банкрутства, як і всіх інших злочинів щодо господарської діяльності, виступає ринкова система господарювання, де ринкові відносини засновані на врегульованій нормами права взаємодії всіх суб'єктів підприємницької діяльності³.

Деякі науковці стверджують, що родовий об'єкт господарських злочинів становить система суспільних відносин, які складаються у сфері економічної діяльності суспільства. Ними називають ті відносини, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ та послуг⁴. Такого ж висновку дійшов і Ю. В. Опалінський, досліджуючи проблему кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво⁵. Однак при подібному тлумаченні відносин у сфері економічної діяльності до господарських злочинів слід би віднести також злочини проти власності⁶ (останні за своєю сутністю є відносинами з виробництва, розподілу, обліку і споживання матеріальних благ) та деякі інші, з чим, як вже зазначалося, неможливо погодитися.

На наш погляд, складність розглядуваної проблеми полягає в тому, що при вивченні окремих груп злочинів, наприклад, зло-

¹ Див.: *Лопушанский Ф. А., Филонов В. П., Титаренко Ю. Л.* и др. Борьба с хозяйственными преступлениями. – Донецк, 1997. – С. 15.

² Див.: *Ляпунова Н. М.* Кримінальна відповідальність за приховування банкрутства і фіктивне банкрутство: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2001. – С. 6.

³ На наш погляд, авторка безпідставно звужує обсяг суспільних відносин, що утворюють родовий об'єкт господарських злочинів, оскільки система господарювання не вичерпується тільки ринковими відносинами. Існує досить велика сфера господарських відносин, що базуються на державній власності.

⁴ Див.: *Перепелица А. И.* Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности: Комментарий к действующему законодательству. – Х.: Рубикон, 1997. – С. 5; Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, Х.: Право, 2001. – С. 154.

⁵ Див.: *Опалінський Ю. В.* Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1998. – С. 7.

⁶ Див.: *Пинаев А. А.* Уголовно-правовая борьба с хищениями. – Х.: Вища шк., 1975. – С. 5-10.

чинів проти основ національної безпеки України, власності, трудових та інших прав громадян, довкілля, а також злочинів у сфері господарської діяльності тощо, ми неминуче робимо висновок про те, що одним із структурних і необхідних компонентів відносин, на які посягають ці злочини, виступає їх економічний стрижень.

Аналогічно цьому в юридичній літературі зазначається, що в даний час практично не існує суспільних відносин, тією чи іншою мірою не пов'язаних з відносинами стосовно використання техніки і технічних систем¹. Однак, за слушним твердженням В. І. Борисова і С. В. Гізімчука, пропозиції щодо вирізнення родового об'єкта злочинів у сфері взаємодії людини і техніки, як і виокремлення розділу в КК під назвою «Злочини у сфері використання техніки», є безпідставними². Ось чому, на нашу думку, і визнання економічних відносин родовим об'єктом тих чи інших злочинів буде нечітко визначеним, дуже широким за обсягом (розмитим), що, безумовно, зробить складнішим розкриття їх справжньої суспільної небезпечності і перешкодить відмежуванню однієї групи злочинів від інших.

Усі наведені позиції умовно і певною мірою узагальнено можна розділити на чотири групи. Прихильники першої групи (М. О. Беляєв, С. Я. Булатов, Т. О. Бушуєва, Ю. Г. Ляпунов, В. Д. Меньшагін, В. О. Навроцький, О. О. Піонтковський, В. Я. Тацій та ін.) вважають родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності народне господарство або його систему. Прибічники другої групи (Г. Н. Борзенков, В. С. Комісаров, В. В. Сташис та ін.) визначають родовий об'єкт розглядуваних злочинів як суспільні інтереси у сфері господарювання, третьої (П. О. Воробей, Н. М. Ляпунова, Є. Л. Стрельцов та ін.) — як господарську діяльність. Додержуючись погляду, згідно з яким об'єктом злочину виступають суспільні відносини, більш переконливою нам видається позиція четвертої групи науковців (В. М. Киричко, І. І. Кучеров, Ф. О. Лопушанський, Ю. В. Опа-

¹ Докладніше про це див. : *Тихий В. П.* Ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву. – Х. : Вища шк., 1976. – С. 5–10; *Гринберг М. С.* Технические преступления. – Новосибирск, 1992. – С. 6, 7.

² Див.: *Борисов В. И., Гизимчук С. В.* Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения. – Х. : Консум, 2001. – С. 35, 36.

лінський, О. І. Перепелиця, О. Я. Светлов, Т. Л. Сергєєва та ін.), котрі визначають родовий об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності як систему суспільних відносин, що виникають у процесі господарської діяльності і охороняються кримінальним правом.

Незважаючи на різні підходи до тлумачення родового об'єкта злочинів, які за чинним законодавством іменуються злочинами у сфері господарської діяльності, більшість дослідників схиляються до того, що ці злочини порушують *нормальну економічну господарську діяльність*. Останню можна визначити як правильну, таку, що відповідає інтересам держави і народу України, засновану на законах та інших нормативно-правових актах України економічну діяльність усіх господарюючих суб'єктів незалежно від форм власності. У зв'язку із цим необхідно з'ясувати зміст і співвідношення категорій «економіка» і «господарська діяльність».

Економіка — це процес функціонування і розвитку господарства на різних рівнях (світова, національна, регіональна, окремих галузей — промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок тощо)¹. Під *господарською діяльністю* розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення і реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність². Із наведеного випливає, що обидві категорії багато в чому збігаються за змістом, але господарську діяльність слід розглядати як форму існування діяльності економічної (економіки), котра розуміється за обсягом значно ширше.

Разом із тим вважаємо, що для повнішого і точнішого формулювання родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 200 КК, потрібно звернутися до аналізу окремих економічних категорій: «економічні відносини», «економічна система» («система господарювання»), «відносини господарювання», «ринкова економіка» та ін. Певні зв'язки і відносини, в які об'єктивно вступають люди в процесі виробництва, називають суспільними *виробни-*

¹ Див.: Енциклопедія банківської справи України / За ред. В. С. Стельмаха, та ін. — К.: Молодь; Вид. дім «Ін Юре», 2001. — С. 216.

² Див.: Господарський кодекс України // Відом. Верхов. Ради України. — 2003. — № 18–22. — Ст. 144.

чими (або економічними) відносинами, які базуються на певній формі власності¹. Іноді під ними розуміють і сукупність відносин між людьми в процесі виробництва і привласнення матеріальних благ у всіх сферах суспільного відтворення (в безпосередньому виробництві, розподілі, обміні, споживанні)². Усередині економічних відносин вирізняють також організаційно-економічні (відносини між людьми при організації виробництва незалежно від його характеру, де важливу роль відіграють управлінські рішення, правове регулювання цих відносин) і соціально-економічні (відносини між людьми безпосередньо з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ, що утворюються на підґрунті відносин власності на засоби виробництва) відносини. Під економічною системою (системою господарювання) розуміють сукупність усіх видів економічної діяльності людей у процесі їх взаємодії, спрямованої на виробництво, обмін, розподіл і споживання товарів та надання послуг, а також на регламентацію економічної діяльності відповідно до цілей, які ставить перед собою суспільство³. Відносини господарювання (у сфері упорядкування економічної діяльності) включають в тій чи іншій мірі обидва названі аспекти — організаційний і соціальний.

Ринкова економіка — це тип економіки, у функціонуванні якої визначальна роль належить товарно-грошовим відносинам. Для неї на відміну від адміністративно-командної економіки властиве саморегулювання соціально-економічних процесів і відносин через механізми попиту і пропозиції, ціни, конкуренції, що об'єктивно складаються між суб'єктами господарювання. Визначальними рисами ринкової економіки є відмова від неринкового розподілу благ, наявність розвинутої інфраструктури, установ, комерційних банків, бірж, ринків капіталів, товарів і праці, послуг, цінних паперів тощо⁴. Ринкова економіка базується на таких принципах: приватна власність на інвестиційні ресурси, вільне підприємництво, свобода споживчого вибору,

¹ Див.: *Экономическая теория: Учеб. для вузов / Под. ред. А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича.* — СПб: Изд-во СПб. ГУЭФ, Питер Паблишинг, 1997. — С. 12.

² Див.: *Экономический словарь-справочник / Под. ред. Мочерного. Фелика.* — К., 1995. — С. 95.

³ Див.: Там само. — С. 88.

⁴ Див.: *Енциклопедія банківської справи України.* — С. 462.

особистий економічний інтерес, конкуренція, ринкове ціноутворення, господарські ризики¹.

Отже, суспільні відносини, що виникають у сфері економічної господарської діяльності, включають широке за обсягом коло відносин, які тісно пов'язані між собою, знаходяться в непорушній єдності і створюють єдине ціле. Водночас вони відрізняються від інших груп відносин, у тому числі таких економічних відносин, як власність, яким не притаманне здійснення господарювання (чи ведення господарської діяльності). Ось чому, як уже зазначалося, не можна погодитися з об'єднанням в одну групу злочинів проти власності і господарських злочинів з тих підстав, що вони спрямовані проти економічної системи і тому мають єдиний родовий об'єкт, під яким розуміють економічну систему.

Враховуючи викладене, вважаємо за можливе визначити, що *родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом VII Особливої частини КК (у тому числі злочину, передбаченого ст. 200 КК), — це суспільні відносини, що складаються в процесі господарської економічної діяльності незалежно від форм власності (у тому числі у сфері ринкової економіки) і охороняються кримінальним правом від злочинних посягань.*

Видовий об'єкт. Наведене визначення родового об'єкта є досить широким за обсягом і недостатньо конкретизованим. Тому вбачається справедливим вирізнення з усієї сукупності суспільних відносин, що виникають у процесі господарської діяльності, окремих її сфер, точніше сказати, окремих видів (чи груп) цих суспільних відносин — *відносини у сфері: 1) кредитно-фінансової, банківської та бюджетної систем; 2) підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності господарюючих суб'єктів; 3) банкрутства; 4) використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів; 5) обслуговування споживачів; 6) приватизації державного і комунального майна*². Вони, на нашу думку, охоплюються більш широким поняттям — суспільні відносини, що складаються у сфері господарської економічної

¹ Див.: Основи економічної теорії: Підручник / За ред. О. О. Мамалуя. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — С. 62.

² Див.: Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. для юрид. вузів і фак. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — С. 156; Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — С. 199–200.

діяльності і становлять їх зміст. Проте в цьому разі виникає проблема співвідношення поняття «суспільні відносини, що складаються в процесі господарської економічної діяльності» — родового об'єкта злочинів, передбачених у розділі VII Особливої частини КК, та зазначених окремих видів цих відносин, що становлять зміст цього родового об'єкта, — відносин у галузі господарської економічної діяльності.

Слід відмітити, що розглядувані видові суспільні відносини в той же час самі по собі є досить широкими за обсягом, мають відносно складну структуру і тому можуть бути в свою чергу поділені (класифіковані) на менші за обсягом відносини, які аргіогі, можуть бути визначені як відносно самостійні об'єкти злочинних посягань (безпосередні об'єкти). У зв'язку із цим виникає питання щодо підставності визнання абсолютною і універсальною триланковою класифікацією об'єктів господарських злочинів на загальний, родовий та безпосередній.

Відзначимо, що з погляду філософії вирізнення категорій «загальне», «особливе» та «одиничне (окреме)» ще не означає, що вони у своїй повній (можна сказати, «застиглій») сукупності повинні бути завжди і у всіх випадках виявлені. Уявляються цілком можливими ситуації, коли за співвідношенням понять за їх обсягом можна виокремити в певному ланцюзі об'єктів тільки «загальне» та «одиничне» або «особливе» та «окреме». У той же час іноді може виникнути потреба розширити триланкову класифікацію за рахунок *додаткових елементів*, що з точки зору наукового пошуку є не тільки доцільним, а й необхідним, коли ми стикаємося з проблемою класифікації складних (ускладнених) об'єктів пізнання.

У кримінально-правовій літературі одночасно з родовим об'єктом злочинів пропонувалося вирізнити *підгруповий (видовий) об'єкт*. Потреба в цьому виникає тоді, коли усередині великої групи споріднених суспільних відносин з'являється можливість вирізнити більш-менш відокремлену (як відносно самостійну) групу відносин, для якої характерним є наявність спільного інтересу в усіх учасників цих відносин. На думку Є. А. Фролова, такий видовий об'єкт злочину співвідноситься з родовим як частина і ціле або як вид і рід, що й було покладено в основу його найменування¹.

¹ Див.: Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления. – С. 203, 204.

Такий підхід до класифікації об'єктів злочинів підтримав і розвинув В. Я. Тацій, але з одним істотним зауваженням. Виокремлення самостійного видового об'єкта не повинно в цілому суперечити трискладовій класифікації, а навпаки, має право на існування тільки усередині неї. При цьому таке виокремлення додасть великої злагодженості системі кримінально-правових норм і сприятиме більш правильному їх розумінню і тлумаченню¹. Цю позицію поділяють науковці, які досліджували проблему відповідальності за злочини у сфері економіки та господарські злочини². Можливість вирізнення видових об'єктів господарських злочинів у цілому визнає О. І. Перепелиця³, а П. П. Андрушко, С. Д. Шапченко, С. С. Яценко об'єднують злочин, передбачений ст. 200 КК, зі злочинами, передбаченими ст. ст. 199, 215, 216, 223, 224 КК, за критерієм єдності об'єкта з групою злочинів, що посягають на встановлений порядок виготовлення і використання документів у господарській діяльності. О.Е. Радутний⁴ відносить злочини, передбачені ст. 200 та ст. ст. 199, 201, 204, 207–212, 215–222 КК, до злочинів у сфері фінансових інтересів держави та інших учасників господарської діяльності. О.О. Дудоров об'єднує злочини, вказані в ст. 200 і ст. ст. 199, 215, 223, 224 КК, в групу злочинів проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів⁵. В. М. Киричко, О. І. Перепелиця, В. Я. Тацій⁶ дійшли

¹ Див.: *Тацій В. Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – С. 88.

² Див.: Уголовное право Российской Федерации: Особенная часть: Учеб. / Отв. ред. Б. В. Здравомыслов. – М.: Юристъ, 1996. – С. 119; Уголовное право: Особенная часть: Учебник / Под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. – М.: Новый Юрист, КноРус, 1997. – С. 185–187; *Гаухман Л. Д., Максимов С. В.* Уголовная ответственность за преступление в сфере экономики. – М.: ЮрИнфо, 1996. – С. 83.

³ Див.: *Перепелица А. И.* Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности: Комментарий к действующему законодательству. – С. 5, 6.

⁴ Див.: *Радутний О. Е.* Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів): Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2002. – С. 67–69.

⁵ Див.: *Дудоров О. О.* Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. – С. 21.

⁶ Див.: Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – С. 156. ; Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. - 3-е вид. / За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер. – 2007. – С. 199–219.

висновку про те, що злочин, передбачений ст. 200 КК, може бути об'єднаний в групу зі злочинами у сфері кредитно-фінансової, банківської та бюджетної систем України, передбаченими відповідними статтями КК: 199 — «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї»; 201 — «Контрабанда»; 204 — «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»; 207 — «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті»; 208 — «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків»; 210 — «Порушення законодавства про бюджетну систему України»; 211 — «Видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку»; 212 — «Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів»; 215 — «Підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків»; 216 — «Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок».

Погоджуючись у цілому з останньою позицією правознавців, ми дійшли висновку про те, що господарські відносини у сфері кредитно-фінансової, банківської та бюджетної систем України і є *видовим* (а не безпосереднім, як іноді стверджують) *об'єктом злочину, передбаченого ст. 200 КК*. У зв'язку із цим треба розкрити зміст понять «кредитна система», «фінансова система», «банківська система», «бюджетна система», встановити їх співвідношення і взаємозв'язок.

Під *кредитною системою* слід розуміти сукупність кредитних відносин, форм і методів кредитування, а також систему кредитних установ. Кредитними називаються відносини, які складаються при мобілізації тимчасово вільних грошових коштів підприємств, організацій, бюджету і населення та тимчасовому використанні цих коштів на умовах повернення і платності. Кредитна система включає як банки, так і небанківські кредитно-фінансові інституції¹.

Фінансова система — це сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових від-

¹ Див.: Енциклопедія банківської справи України. – С. 312.

носин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє і використовує централізовані та децентралізовані грошові фонди¹.

Під *банківською системою* мається на увазі сукупність різноманітних видів банківських та інших кредитних установ, інституцій в їх взаємозв'язку, яка існує в тій чи іншій країні в певний історичний період і функціонує в межах єдиного фінансового механізму².

Бюджетна система — це сукупність усіх бюджетів, які формуються в країні згідно з її бюджетним устроєм³.

Із наведеного випливає, що ці поняття охоплюють одну й ту саму споріднену групу тісно пов'язаних між собою суспільних відносин, що входять як складова частина в господарські відносини і становлять зміст родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності. У той же час вони відрізняються від інших сфер останньої — відносин у таких сферах, як підприємництво, конкурентні відносини, банкрутство, приватизація державного і комунального майна та ін. Усе це дає підстави стверджувати, що *видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 200 КК, слід визнавати суспільні відносини, що забезпечують нормальне (таке, що відповідає законодавству України) функціонування кредитно-фінансової, банківської та бюджетної систем України*. Саме на цей об'єкт, крім розглядуваного злочину, посягають злочини, передбачені ст. ст. 199, 201, 204, 207, 208, 210–212, 215, 216 КК.

Безпосередній об'єкт. Останнім рівнем поділу об'єктів злочину за вертикаллю є рівень безпосереднього об'єкта, під яким розуміються ті конкретні суспільні відносини — частина родового або видового (якщо він є) об'єкта, на які безпосередньо посягає даний злочин і яким він заподіював або міг заподіяти істотну шкоду. Безпосередній об'єкт вказує на ступінь суспільної небезпечності конкретного злочину, його відмінні і особливі об'єктивні та суб'єктивні ознаки⁴. Тому визначення безпосереднього об'єкта є важливою передумовою встановлення складу

¹ Див.: Енциклопедія банківської справи України. — С. 530.

² Див.: Там само. — С. 56.

³ Див.: Там само. — С. 108–109.

⁴ Див.: *Стаиш В. В., Панов Н. И.* Непосредственный объект и его значение для квалификации преступлений. — С. 83–91.

злочину як підстави кримінальної відповідальності і правильної кваліфікації злочину¹.

В юридичній науковій літературі щодо тлумачення безпосереднього об'єкта досліджуваного злочину висловлені досить різні думки. Так, Н. О. Гуторова безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 200 КК, називає суспільні відносини у сфері функціонування банківської системи, захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків². В. М. Киричко, О. І. Перепелиця, В. Я. Тацій безпосереднім об'єктом незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення визнають суспільні відносини у сфері діяльності кредитно-фінансових органів з випуску в обіг і використання документів на переказ та інших засобів доступу до банківських рахунків³. О. О. Дудоров стверджує, що безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений порядок проведення грошових розрахунків, виготовлення і обігу платіжних документів та інших засобів доступу до банківських рахунків, майнові права та інтереси юридичних і фізичних осіб — учасників розрахункових відносин, у тому числі емітентів і держателів платіжних карток⁴.

Наведені позиції, незважаючи на їх деякі відмінності, будучи більш широкими чи менш вузькими за обсягом, певною мірою збігаються за змістом і висвітлюють особливості безпосереднього об'єкта досліджуваного злочину. Проте, на наш погляд, розв'язання проблеми безпосереднього об'єкта розглядуваного злочину треба шукати у площині співвідношення видового об'єкта, предмета та об'єктивної сторони цього злочину як його обов'язкових елементів (ознак). Причому це можливо лише шляхом аналізу змісту суспільних відносин, які складаються

---

¹ Див.: *Тацій В. Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – С. 88. ; Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник. – 3-е вид. / За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – С. 113–113

² Див.: *Гуторова Н. А.* Преступления в сфере хозяйственной деятельности. – С. 14.

³ Див.: Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – С. 159; Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. – 3-е вид. / За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація.

⁴ Див.: Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За ред. М. І. Мельника, В. А. Кліменка. – С. 200.

у сфері функціонування кредитно-фінансової та банківської систем. Зміст суспільних відносин як об'єкта злочину (в тому числі безпосереднього) утворюють такі елементи: а) суб'єкти певних інтересів — учасники відносин; б) предмет, з приводу якого виникають, існують і змінюються відповідні відносини; в) суспільно значуща діяльність (соціальний зв'язок) суб'єктів відносин¹. Ці структурні елементи заслуговують на розгляд під кутом зору розв'язання досліджуваної проблеми безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого у ст. 200 КК.

Суб'єкти суспільних відносин у сфері функціонування кредитно-фінансової та банківської систем — це *банки і кредитні установи, їх структурні підрозділи (філії, відділення різних рівнів), а також фінансові державні установи*, які за мету своєї діяльності мають формування (акумулявання), розподіл і використання централізованих та децентралізованих грошових коштів (фондів), а банки також й емісію платіжних інструментів². Крім того, до суб'єктів цих відносин належать фізичні та юридичні особи. Серед них слід виокремлювати *вкладників і клієнтів* (осіб фізичних і юридичних), яких на договірних засадах обслуговують банки і небанківські фінансові установи щодо переказу в готівковій чи безготівковій формі грошових коштів. Вкладники і клієнти банків (фізичні і юридичні особи) можуть мати належність до України, (наприклад, громадяни України чи державні або недержавні (приватні) підприємства, установи, організації України) або іноземних держав. Тому всі вони можуть бути потерпілими від цього злочину. Так, група злочинців, використовуючи підроблені картки, викрала у 2005 р. із банкоматів Львова 47 тис. грн, причому викрадення було вчинено з платіжних карток громадян не тільки України, а й іноземних держав (головним чином туристів)³.

Предметом таких суспільних відносин, як впливає зі змісту диспозиції ст. 200 КК, виступають документи на переказ, платіжні картки, інші засоби доступу до банківських рахунків.

¹ Див.: Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник. – 3-е вид. / За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – С. 102-105.

² Визначення понять «кредитна система», «фінансова система», «банківська система» надані при розгляді видового аспекту досліджуваного злочину.

³ Див.: Високий замок: Щоден. газ. – 2006. – № 127 (3290).

Із аналізу Закону України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»¹ можна зробити висновок про те, що всі вказані предмети охоплюються більш узагальненим поняттям «платіжний інструмент»²

До змісту аналізованих суспільних відносин входить також *соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність)* між суб'єктами відносин з приводу предмета останніх — документів на переказ, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків. Ця суспільно значуща діяльність виражається у формах (а) емісії платіжних засобів і (б) обігу таких засобів.

Емісія — це випуск уповноваженими суб'єктами (банками і небанківськими державними фінансовими установами) платіжних засобів³. Банки і небанківські фінансові установи, яким надано право емісії платіжних засобів, прийнято називати «емітентами». Емісія платіжних засобів є необхідною умовою функціонування банківської і кредитно-фінансової систем, оскільки тільки в такий спосіб можливо забезпечити рух (переказ) грошових коштів від одного суб'єкта кредитно-фінансових відносин до іншого (інших).

Обіг платіжних засобів становить використання, застосування названих предметів⁴. Суб'єктами обігу (використання) платіжних засобів виступають банки, їх клієнти — фізичні та юридичні особи, які на правових (договірних) засадах користуються послугами банків щодо передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів.

Зі змісту Закону «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»⁵ випливає, що емісія і обіг документів на переказ, платіжних карток та інших засобів доступу до банківських рахунків здійснюються спеціалізованими кредитно-фінансовими установами — банками. Глава 1 «Інструкції про переміщення валюти України, іноземної валюти, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України», затвердженої постановою Правління Нацбанку України від 12 липня

¹ Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 29. – Ст. 137.

² У подальшому (див. розділ 2 та наступні) ми замість цього терміна використовуватимемо термін «платіжні засоби».

³ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.: ВТФ «Перун», 2001. – С. 263.

⁴ Див.: Там само. – С. 263.

⁵ Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

2000 р. № 283¹, та «Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України», затверджене постановою Правління Нацбанку України від 29 жовтня 2000 р. № 520², указують на можливість емісії платіжних та деяких інших засобів доступу до банківських рахунків (дорожніх та іменних чеків) і карток також небанківськими фінансовими установами за ліцензією Національного банку України.

Впорядковані емісія і обіг платіжних засобів є необхідними умовами нормальної роботи банківських і кредитно-фінансових установ щодо забезпечення упорядкованого руху грошових коштів (грошових потоків), які ініціюються правомірними суб'єктами шляхом правомірного використання відповідних платіжних засобів — документів на переказ.

Емісія і обіг платіжних засобів по-різному співвідносяться між собою. Якщо емісія є необхідною умовою функціонування установ банківської і кредитно-фінансової систем, то обіг завжди пов'язаний безпосередньо з правомірними ініціюванням, переказом та рухом грошових коштів. Переказ грошей може здійснюватися шляхом пред'явлення банківській установі платіжних документів при міжбанківських розрахунках, розрахунках між юридичними і фізичними особами. Ці розрахунки можуть бути оплатою при укладенні договорів купівлі-продажу, одержанні такої послуги, як переказ грошових коштів одного суб'єкта іншому, та з інших підстав. Але сутність цих суспільних відносин залишається незмінною: при обігу (використанні, застосуванні) платіжних засобів завжди мають місце ініціювання, переказ і рух грошових коштів від одного суб'єкта кредитно-фінансових і банківських відносин до іншого.

Остаточо вирішуючи питання щодо визначення безпосереднього об'єкта незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, відзначимо, що характер указаних у диспозиції ст. 200 КК дій — підроблення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, використання, збут платіжних засобів — свідчить, на нашу думку, про те, що ці дії ще не спричиняють реальної шкоди безпосередньо функціонуванню системи емісії і обігу платіжних засобів, реально ще не порушують майнових

¹ Див.: Офіц. вісн. України. – 2000. – № 31. – Ст. 1320.

² Див.: Там само. – № 8. – Ст. 329.

прав та інтересів суб'єктів цієї системи, оскільки при зазначених діях (крім використання) ще не відбувається негативного втручання у функціонування цієї системи. Та й при використанні підроблених платіжних засобів з огляду на диспозицію ст. 200 КК наслідки не мають значення для констатації наявності даного складу злочину та його кваліфікації.

Але такі дії, безперечно, створюють загрозу заподіяння істотної шкоди нормальному функціонуванню системи емісії і обігу платіжних засобів. При цьому також створюється загроза заподіяння шкоди майновим правам та інтересам суб'єктів цієї системи, оскільки через вчинення цього злочину потоки грошових коштів можуть бути протиправно і безпідставно змінені, припинені або надіслані іншим неналежним суб'єктам і навіть взагалі вилучені з правомірною обігу суб'єктів банківської і кредитно-фінансової систем, унаслідок чого ними можуть протиправно заволодіти особи, які на це не мають ні дійсного, ні припущеного права. Тут, вважаємо, страждає безпека названих суспільних відносин¹, під якою ми розуміємо захищеність (непорушність) прав та інтересів суб'єктів системи емісії і обігу платіжних засобів від суспільно небезпечних дій, передбачених у ст. 200 КК. Дійсно, при підробленні, придбанні, зберіганні, перевезенні, використанні, збуті платіжних засобів завжди створюються реальні умови для заподіяння шкоди цим суспільним відносинам, хоча при цьому дійсного порушення останніх поки що немає. Немає їх навіть при збуті чи використанні платіжних засобів (наприклад, при пред'явленні документів працівникові банку для переказу грошей), якщо вони не були прийняті до виконання фінансової операції через виявлення їх підроблення. Але, безумовно, при вчиненні незаконних дій з платіжними засобами створюється реальна загроза заподіяння істотної шкоди тим суспільним відносинам, що охороняються від суспільно небезпечних посягань ст. 200 КК.

З урахуванням викладеного, а також попереднього аналізу видового об'єкта вважаємо за можливе визначити *безпосередній об'єкт досліджуваного злочину*, під яким ми розуміємо *суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської і кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів і майнових прав та інтересів суб'єктів цих систем.*

¹ Див.: Дзьобань О. П. Національна безпека в суспільствах транзитного типу: Монографія. – Х.: НАУ ім. М. Е. Жуковського; ХАІ, 2004. – С. 12, 13.

Цей безпосередній об'єкт визначає і суспільну небезпечність досліджуваного злочину, і його об'єктивні та суб'єктивні ознаки.

Механізм порушення об'єкта кримінально-правової охорони аналізованим злочином полягає в такому: внаслідок підроблення, придбання, зберігання, перевезення, використання, збуту підроблених платіжних засобів (а) створюється загроза заподіяння істотної шкоди безпеці нормального функціонування банківської і кредитно-фінансової систем у галузі емісії і обігу платіжних засобів, а також майновим правам та інтересам суб'єктів цих відносин; (б) при цьому вчиняється посягання на суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування кредитно-фінансової, банківської та бюджетної систем України (видовий об'єкт), а відтак, і на родовий об'єкт — суспільні відносини, що складаються в процесі економічної господарської діяльності.

На підставі проведеного нами дослідження доходимо таких висновків.

1. *Об'єктом* (загальним) незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків є суспільні відносини, охоронювані кримінальним законом (ст. 200 КК) від злочинних посягань.

2. *Родовим об'єктом* даного злочину визнано суспільні відносини, що виникають у процесі господарської економічної діяльності незалежно від форм власності (в тому числі у сфері ринкової економіки) і охороняються нормами кримінального права. Цей об'єкт включає досить широку групу споріднених (але не тотожних) відносин у таких сферах: кредитно-фінансова, банківська та бюджетна системи; підприємництво, конкурентні відносини та інша діяльність господарюючих суб'єктів; банкрутство; використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів; обслуговування споживачів; приватизація державного і комунального майна. У своїй сукупності вони й утворюють зміст зазначеного родового об'єкта злочинів, передбачених розділом VII Особливої частини КК.

3. *Видовий об'єкт* злочину, передбаченого ст. 200 КК, розглядається як суспільні відносини, що забезпечують нормальне (таке, що відповідає законодавству України) функціонування кредитно-фінансової, банківської та бюджетної систем України. Цей об'єкт співвідноситься з родовим як частина і ціле. На зазначені суспільні відносини посягають злочини, передбачені: ст. 199 — «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання ввезення в Україну з метою збуту або збут підроб-

лених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї»; ст. 201 — «Контрабанда»; ст. 204 — «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»; ст. 207 — «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті»; ст. 208 — «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків»; ст. 210 — «Порушення законодавства про бюджетну систему України»; ст. 211 — «Видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку»; ст. 212 — «Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів»; ст. 215 — «Підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків»; ст. 216 — «Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок».

4. *Безпосереднім об'єктом* злочину, передбаченого ст. 200 КК, є суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської та кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів і майнових прав та інтересів суб'єктів цих систем. *За змістом* до складу цих суспільних відносин входять їх *суб'єкти*: банки і кредитні установи, їх структурні підрозділи різних рівнів (відділення, філії), державні фінансові установи, функціями яких є формування (акумулявання), розподіл, використання централізованих і децентралізованих коштів (фондів), емісія платіжних засобів. Суб'єктами цих відносин виступають також вкладники та клієнти (особи фізичні та юридичні, які мають належність до України, а також до іноземних держав), яких на договірних засадах обслуговують банки та небанківські фінансові установи. *Предметом* даних відносин є документи на переказ, платіжні картки, інші засоби доступу до банківських рахунків. *Соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність)* між суб'єктами цих відносин полягає у правомірній емісії (випуску) і обігу платіжних засобів з питань передачі інформації й доручень на переказ грошових коштів. Упорядковані емісія і обіг платіжних засобів є необхідною умовою нормального (правомірного) ініціювання, переказу та руху грошових коштів від одного суб'єкта кредитно-фінансових відносин до іншого. Тому в цілому вони забезпечують нормальне (безпечне) функціонування кредитно-банківської системи і захист майнових прав та інтересів її суб'єктів.

РОЗДІЛ 2

ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Загальна характеристика предмета злочину. Як випливає зі змісту ст. 200 КК, розглядуваний злочин завжди вчиняється у зв'язку і з приводу певних предметів, вказаних в альтернативі безпосередньо у законі: *документів на переказ, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків*¹. Отже, цей злочин належить до категорії «предметних», обов'язковою озна-

¹ У кримінальних кодексах держав СНД предмет розглядуваного злочину визначається по-різному: *«кредитные либо расчетные карты или иные платежные документы, не являющиеся ценными бумагами»* (ст. 205 КК Азербайджанської Республіки), *«кредитные или расчетные карты, иные платежные документы или документы, удостоверяющие имущественные правомочия, которые не являются ценными бумагами»* (ст. 210 КК Грузії), *«кредитные либо расчетные карты, а также иные платежные документы, не являющиеся ценными бумагами»* (ст. 203 КК Киргизької Республіки), *«платежный инструмент»* (ст. 214 КК Литовської Республіки), *«кредитные либо расчетные карты, а также иные платежные документы, не являющиеся ценными бумагами»* (ст. 187 КК Російської Федерації), *«кредитные или расчетные карты, а также иные платежные документы, не являющиеся ценными бумагами»* (ст. 253 КК Туркменістану), *«платежные документы, то есть ценные бумаги или валюта либо иные документы, не считающиеся ценными, но свидетельствующие об имущественных правах, устанавливающие или предоставляющие эти права»* (ст. 203 КК Республіки Вірменія), *«банковские пластиковые карточки, чековые книжки, чеки, иные платежные средства, не являющиеся ценными бумагами»* (ст. 202 КК Республіки Беларусь), *«кредитные карты или иные платежные документы, не являющиеся валютной или ценными бумагами, но удостоверяющие, устанавливающие либо предоставляющие имущественные права или обязанности»* (ст. 237 КК Республіки Молдова), *«платежные карточки, а также иные платежные и расчетные документы, не являющиеся ценными бумагами»* (ст. 207 КК Республіки Казахстан), *«кредитные или расчетные карты либо иные платежные документы или другие документы, не являющиеся валютной либо ценной бумагой, но удостоверяющие, устанавливающие или предоставляющие имущественные права и обязанности»* (ст. 282 КК Республіки Таджикистан), *«ценная бумага, кредитная карта или иной денежный документ»* (ст. 193 КК Латвійської Республіки).

кою яких є предмет злочину. Але дослідження цього досить складного предмета (предметів), виявлення його істотних ознак, місця в структурі складу злочину, взаємозв'язку з іншими ознаками і елементами складу та значення для кримінальної відповідальності неможливі без загальної кримінально-правової характеристики предмета злочину на рівні його загального поняття. Цей підхід базується на ґрунтовному твердженні, згідно з яким той, хто береться за вирішення часткових питань без вирішення загальних, завжди натикатиметься на останні.

Проблема предмета злочину — одна із складних і спірних у теорії кримінального права, де й досі бракує єдності поглядів щодо цього поняття. Однак її розв'язання потребує особливої уваги, бо предмет злочину вказує на зв'язок об'єкта з його об'єктивною стороною та іншими елементами складу злочину. Без з'ясування змісту і обсягу поняття «предмет злочину» іноді може бути значно ускладнено і правильне встановлення тих суспільних відносин, на які спрямоване злочинне посягання. Між тим визначення об'єкта допомагає з'ясувати також предмет злочину і його істотні ознаки. Вплив злочинного діяння на предмет, спосіб вчинення цього діяння, а також фізична, інтелектуальна чи інша зміна предмета поряд з іншими ознаками злочину дозволяють у багатьох випадках зробити висновок щодо його характеру і ступеня суспільної небезпечності. Тому дослідженню предмета злочину завжди приділялася значна увага¹.

---

¹ Див.: *Брайнин Я. М.* Некоторые вопросы учения о составе преступления в советском уголовном праве: Юрид. сб. Киев. ун-та. — 1960. — № 4. — С. 58, 59; *Герцензон А. А.* Уголовное право: Часть Общая: Учебник. — М.: РИО ВЮА, 1948. — С. 291; *Коржанский Н. И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны. — М.: Акад. МВД СССР, 1980. — С. 103; *Кригер Г. А.* К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве. — М., 1978. — С. 118–125; *Кудрявцев В. Н.* К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления // Труды ВЮА. — 1951. — Вып. 13. — С. 56; *Никифоров Б. С.* Объект преступления по советскому уголовному праву. — С. 130; *Панов Н. И.* Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву // Проблемы правоведения: Респ. межведом. науч. сб. — 1984. — Вып. 45. — С. 67–73; *Пионтковский А. А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву. — М.: Госюриздат, 1961. — С. 140–142; *Розенберг Д. Н.* О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (объект и предмет посягательства) // Уч. зап. Харьк. юрид. ин-та. — 1948. — Вып. 3. — С. 70–73; Советское уголовное право: Часть Общая: Учеб. / Под ред. М. Д. Шаргородского, Н. А. Беляева. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. — С. 246; *Тацый В. Я.* Объект и предмет преступления в уголовном праве: Учеб. пособие. — Х.: Юрид. ин-т, 1994. — С. 61–64; *Трайнин А. Н.* Общее учение о составе преступления. — М.: Юрид. лит., 1957. — С. 178, 179.

Перш за все необхідно вирішити питання про співвідношення об'єкта і предмета злочину. Думки криміналістів щодо цього можна звести до двох протилежних позицій. Одні науковці вважають, що предмет — це стороннє стосовно об'єкта правове явище, яке не має з ним органічного зв'язку¹. Інші ж, навпаки, не вбачають якоїсь різниці між ними і на цій підставі роблять висновок про тотожність цих понять, а звідси — про недоцільність розроблення самої проблеми предмета злочину² в системі загального вчення про злочин. Із такими поглядами не можна погодитися, оскільки їх автори в одних випадках не вбачають єдності і внутрішнього зв'язку об'єкта як суспільних відносин і предмета злочину, який нерідко виступає одночасно об'єктом суспільних відносин і тому входить в їх зміст, а в інших — ігнорують роль предмета злочину як ознаки (елемента) складу злочину на рівні його загального поняття. У зв'язку з цим слід визнати переконливою позицію В. Я. Тація, згідно з якою предмет злочину як самостійна ознака складу останнього існує поряд з об'єктом. Але при цьому вони завжди знаходяться у тісному (органічному) зв'язку і єдності у випадках, коли предмет є обов'язковою ознакою складу злочину³.

Що ж до визначення поняття «предмет злочину», то мають місце ззовні різні, але одночасно схожі точки зору. Так, на думку М. І. Загороднікова, ним виступають ті речі матеріального світу, впливаючи на які суб'єкт заподіює шкоду об'єкту злочину⁴. С. Ф. Кравцов визначає це поняття як матеріальний (речовинний) елемент суспільних відносин, на який прямо вказує кримінальний закон або який безпосередньо впливає із його змісту і шляхом протиправного впливу на який порушуються ці суспільні

¹ Див.: Советское уголовное право: Часть Общая: Учебник / Под ред. М. Д. Шаргородского, Н. А. Беляева. — С. 246.

² Див.: *Пионтковский А. А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву. — С. 140–142; *Глистин В. К.* Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений: Объект и квалификация преступлений. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. — С. 44.

³ Див.: Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.—Х.: Юрінком, 2001. — С. 96.

⁴ Див.: *Загородников Н. И.* Понятие объекта преступления в советском уголовном праве // Труды ВЮА. — 1945. — Вып. 13. — С. 44; Советское уголовное право: Учеб. / Под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера. — М.: Изд-во МГУ, 1975. — С. 56–58.

відносини¹. Згідно з позицією М. І. Бажанова предмет злочину — це та річ (фізичне утворення) матеріального світу, поводження з якою закон пов'язує з певною кваліфікацією злочину, а відтак, і з кримінальною відповідальністю².

Інші вчені вважають, що предметом злочину є те, з приводу чого виникають відносини між людьми. При цьому вони уточнюють, що предмет суспільних відносин може бути предметом злочину за умови, якщо цінності, з приводу яких складаються відносини, по-перше, зазнають злочинного впливу в процесі посягання, внаслідок чого кому-небудь заподіюється або створюється загроза заподіяння шкоди; по-друге, через це вони поставлені під кримінально-правову охорону³.

На думку Є. В. Фесенка, предмет злочину — це матеріалізоване утворення, безпосередньо впливаючи на яке шляхом його вилучення, створення, знищення чи зміни його вигляду або правового режиму тощо, винна особа посягає на цінності, що охороняються законом⁴. М. Й. Коржанський визнає предметом злочину конкретний матеріальний об'єкт, у якому відбиваються певні сторони, властивості суспільних відносин (тобто об'єкта злочину), шляхом фізичного або психічного впливу на який заподіюється суспільно небезпечна шкода у сфері цих відносин⁵.

З урахуванням наведених поглядів можна зробити висновок про те, що в науці кримінального права в основному переважає підхід до визначення предмета злочину як предметів (речей) матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину.

Однак цим тлумаченням проблема предмета злочину і визначення його поняття, на наш погляд, остаточно не розв'язується

¹ Див.: *Кравцов С. Ф.* Предмет преступления: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Л., 1976. — С. 3, 16.

² Див.: *Бажанов М. И.* Уголовное право Украины: Общая часть: Конспект лекций. — Днепропетровск: Пороги, 1992. — С. 33.

³ Див.: *Уголовное право: Общая часть: Учебник для вузов.* — М.: Изд. гр. ИНФРА М — НОРМА, 1997. — С. 134.

⁴ Див.: *Фесенко Є. В.* Цінності як об'єкт злочину // *Право України.* — 1999. — № 6. — С. 75–78.

⁵ Див.: *Коржанский Н. И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны. — М.: Акад. МВД СССР, 1980. — С. 99; *Коржанский Н. И.* Уголовное право Украины: Общая часть: Курс лекций для студ. высш. учеб. завед. — К.: Наук. думка, 1996. — С. 134.

не стільки з точки зору науки кримінального права, скільки з огляду на розвиток досягнень науки і техніки, новітніх (зокрема інформаційних) технологій і суспільних відносин, в яких останні реалізуються. Цю проблему можна дослідити на прикладі визначення як предмета злочину перш за все різних видів енергії: електричної, теплової та ін., які в точному сенсі слова (і з огляду на визначення предмета злочину, що зустрічаються в науковій літературі) не мають усіх ознак предмета (речі), з приводу якого існують суспільні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони. У зв'язку з наведеним доречно згадати наукову дискусію між М. О. Гельфером¹, з одного боку, та В. О. Навроцьким² і В. І. Касинюком³, з другого, у перебігу якої було запропоновано визнати предметом злочину електричну енергію. Проте ще набагато раніше в наукових роботах з кримінального права М. І. Панов визнавав електричну енергію (як й інші види енергії) предметом заподіяння майнової шкоди шляхом обману і зловживання довірою⁴. Таку позицію останнім часом поділяє і законодавець. Законом України від 31 травня 2005 р. КК України було доповнено ст. 188¹, в якій встановлювалася кримінальна відповідальність за викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання⁵. Отже, електрична та тепла енергія на законодавчому рівні визнана предметом злочину.

Не менш складним є й питання щодо визнання як *предмета злочину інформації*, під якою розуміють певні *відомості* у будь-якій формі, у будь-якому вигляді, на будь-яких носіях щодо явищ і процесів об'єктивного світу⁶. Безумовно, інформація як «відомості»,

¹ Див.: Гельфер М. О. О квалификации незаконного пользования электрической и другой энергией // Соц. законность. – 1983. – № 8. – С. 48, 49.

² Див.: Навроцкий В. О. Уголовная ответственность за незаконное пользование электрической и вторыми видами энергии // Соц. законность. – 1984. – № 2. – С. 49, 50.

³ Див.: Касинюк В. И. Уголовная ответственность за незаконное пользование газом и электроэнергией // Актуальные проблемы юридической науки на этапе развития социализма: Сб. науч. ст. / Ред. кол.: М. И. Бару, М. И. Бажанов, В. М. Горшенев, и др. – Х.: Юрид. ин-т, 1985. – С. 162, 163.

⁴ Див.: Панов Н. И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием. – Х.: Вища шк., 1977. – С. 19, 97, 98.

⁵ Відом. Верхов. Ради України. –2005. – № 27 – С. 359.

⁶ Див.: Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 403.

точно кажучи, може бути віднесена до категорії «предмета» чи «речі» об'єктивного світу лише умовно. Але тим не менш інформація у багатьох нормах КК визнається предметом злочину — обов'язковою ознакою складу злочину. Різновидами інформації є: *комп'ютерна, професійна, інсайдерська інформація як таємниця* (державна, лікарська, комерційна) та ін. Відомо, що одним із предметів злочинів, передбачених ст. ст. 361–363¹ КК (розділ XVI Особливої частини «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку»), визнається комп'ютерна інформація. До професійної інформації можна віднести відомості про проведення медичного огляду — ст. 132 КК («Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби»), до інсайдерської — відомості про емітента, його цінні папери або правочини щодо них — ст. 232¹ КК («Розголошення або використання неоприлюдненої інформації про емітента або його цінні папери»). Державна таємниця визначається предметом злочинів, передбачених ст. 114 КК («Шпигунство»), ст. 328 КК («Розголошення державної таємниці»), ст. 329 КК («Втрата документів, що містять державну таємницю») та ін. Лікарська таємниця виступає предметом злочину, передбаченого ст. 145 КК («Незаконне розголошення лікарської таємниці»), комерційна таємниця — злочинів, передбачених ст. 231 КК («Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю»), ст. 232 КК («Розголошення комерційної або банківської таємниці») та ін.

Серед науковців визнавали предметом злочину інформацію у вигляді комерційної таємниці — О. Є. Радутний¹, комп'ютерну інформацію — М. В. Карчевський²,

---

¹ Див.: Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочину): Дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2002. — С. 86, 87. До речі, О. Е. Радутний одним із перших серед науковців визнав інформацію та її різновид — таємницю (в тому числі комерційну) предметом злочину.

² Див.: Карчевський М. В. Кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж. — Луганськ: РВВ ЛАВС. — 2002.

С. О. Орлов¹, А. А. Музыка, Д. С. Азаров², П. П. Андрушко³, М. І. Панов⁴ та ін.

Нарешті, предметом злочину на рівні його загального поняття поряд з матеріальними утвореннями (речі, предмети матеріального світу) Є. В. Лащук визнає електричну, теплову, інші види енергії, а також інформацію, тобто об'єктивно існуючі явища, що фіксуються органами чуттів людини або спеціальними технічними засобами⁵. Відносить інформацію до предмета злочину також М. П. Бікмурзін⁶.

Отже, до категорії «предмет злочину» слід включати не тільки фізичні предмети (речі, майно), а й інші реально існуючі явища об'єктивного світу: енергію (електричну, теплову, ін.), а також інформацію, у зв'язку з існуванням чи створенням яких або з їх обігом вчиняється злочин. Саме з приводу цих явищ складаються й існують суспільні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони, і саме у зв'язку із цими явищами (енергії, інформації) вчиняється той чи інший злочин.

Такий підхід до тлумачення предмета злочину має принципове та істотне значення і при дослідженні предмета розгляданого злочину. При підробленні документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків завжди має місце викривлення (фальсифікація) певної інформа-

¹ Див.: *Орлов С. О.* Кримінально-правова охорона інформації в комп'ютерних системах та телекомунікаційних мережах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004. – С. 9, 10

² Див.: *Музыка А. А., Азаров Д. С.* Законодавство України про кримінальну відповідальність за комп'ютерні злочини: науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення. – К.: Вид. Паливода А. В., 2005. – С. 14–20; *Азаров Д. С.* Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження). – К.: Атака, 2007. – С. 66–80.

³ Див.: *Андрушко П. П.* Коментар до статей розділу XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних мереж і мереж електрозв'язку» // Законодавство України: Науково-практичні коментарі. – 2005. – № 3. – С. 68.

⁴ Див.: Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х.: ТОВ «Одісей», 2006. – С. 965, 966; Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. / За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 477, 478.

⁵ Див.: *Лащук Е. В.* Предмет злочину в кримінальному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005. – С. 7–9.

⁶ Див.: *Бікмурзін М. П.* Предмет преступлення: Теоретико-правовий аналіз. – М.: Юрлит-інформ. – 2006. – С. 51–55, 111–118.

ції, яка фіксується (відображається) у цих предметах. Особливо чітко це проявляється при підробленні електронних документів. При зберіганні, придбанні, перевезенні, використанні чи збуті підроблених предметів вчиняються незаконні дії з документами на переказ чи платіжними картками, які також є носіями фальсифікованої інформації. Відтак, запропоноване тлумачення поняття предмета злочину (на рівні загального поняття) надає можливість встановити і дослідити основні й істотні ознаки предметів розглядуваного злочину.

Переходячи безпосередньо до аналізу предмета злочину, передбаченого ст. 200 КК, підкреслимо, що останній має важливе кримінально-правове значення перш за все для (а) встановлення в суспільно небезпечному діянні складу злочину як підстави кримінальної відповідальності, (б) правильної кваліфікації злочину, (в) його відмежування від суміжних злочинів, (г) оцінки ступеня суспільної небезпечності злочину. Відомо, що предметами досліджуваного злочину виступають: (1) документи на переказ, (2) платіжні картки, (3) інші засоби доступу до банківських рахунків. Кожен із цих предметів має свої, притаманні тільки йому індивідуальні ознаки. Вони визначаються як кримінальним законом (ст. 200 КК), так й іншими нормативно-правовими актами, що регулюють банківську та фінансову діяльність в Україні. Проте, як видається, надзвичайно важливо встановити перш за все *родові (типові, узагальнені) ознаки*, властиві всім цим предметам даного злочину. Такий підхід надасть змогу глибше і повніше встановити й конкретні (*видові*) *ознаки*, притаманні кожному із зазначених предметів розглядуваного злочину.

Розв'язуючи цю проблему, треба, на нашу думку, визначити насамперед більш широке за обсягом поняття і відповідний йому термін, які б об'єднували усі вказані у ст. 200 КК предмети злочину. Таким, як уже вказувалося (див. розділ 1), є термін «платіжний інструмент». Саме він застосовується у ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»¹. Платіжний інструмент — це засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ грошей з відповідного рахунка платника. До платіжних інструментів належать документи на переказ та

¹ Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 37.

спеціальні платіжні засоби (п. 1.31 ст. 1 Закону «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»)¹. Але цей термін навряд чи можна визнати прийнятним. Термін «інструмент» завжди вказує на певне знаряддя праці, певні матеріальні предмети для виконання якихось робіт². При цьому даним терміном («інструменти») не охоплюються у точному сенсі цього слова документи на переказ (особливо документи в електронній формі), а також інші засоби доступу до банківських рахунків (які теж належать до категорії «документи»). З огляду на викладене при визначенні усіх предметів досліджуваного злочину пропонуємо користуватися терміном «платіжні засоби», який більш точно характеризує ці предмети. Термін «засоби» за змістом є більш широким, ніж термін «інструменти». Ним визнається широке коло предметів, які можуть використовуватися людиною в її свідомій, цілеспрямованій діяльності: матеріальні та нематеріальні, які, наприклад, несуть інформацію, в тому числі фальсифіковану. Отже, термін «платіжний засіб» охоплює і матеріальні предмети (як «інструменти»), і підроблені носії інформації чи саму інформацію, як засіб доступу до банківських рахунків.

Але такий підхід до тлумачення предмета досліджуваного злочину є все ж таки занадто узагальненим і недостатньо конкретизованим. Сама по собі категорія «платіжний засіб» не відбиває в повному обсязі специфіки досліджуваного предмета, його зв'язку з родовим, видовим та безпосереднім об'єктами. Так, визначення предмета злочину за допомогою терміна «платіжна картка» ще не висвітлює повною мірою всіх його ознак і не фіксує його відмінності від неплатіжних пластикових карток, які не є платіжними, а можуть бути телефонними, транспортними, бензиновими, клубними, соціальними тощо³. Наприклад, працівник міліції С. був притягнутий до кримінальної відповідальності за те, що він незаконно придбав картку для таксофона, спеціальний (підроблений) чіп якої надавав йому можливість безкоштовно користуватися міжміським зв'язком. За рік він заподівав «Укртелекому» матеріальних збитків на 2,5 тис. грн⁴.

¹ Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

² Див.: Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 400.

³ Див.: Пластиковые карты. – М.: Изд. гр. «БДЦ – Пресс», 1999. – С. 161-211.

⁴ Див.: Комс. правда. – 2006. – № 133 (23810).

У подібних випадках слід чітко визначити ознаки предмета вчиненого злочину і на цій підставі не тільки правильно кваліфікувати це суспільно небезпечне діяння за ст. 200 КК, а й відмежувати його від суміжних діянь. Тому для розроблення поняття «предмет злочину», передбаченого ст. 200 КК, треба виокремити ознаки, притаманні саме цьому предмету (в його родовій характеристиці). Ними вважаємо перш за все слід визнати ознаки, котрі у літературі з кримінального права визначають як *загальні (універсальні)*, притаманні кожному предмету злочину¹: *соціальну, фізичну, юридичну (нормативну)*², тобто ознаки, що притаманні предмету злочину в кожному «предметному» злочині, а в даному разі мають свій специфічний зміст. Крім того, треба, на нашу думку, визначитися зі *спеціальними ознаками*, які б відбивали особливості цього предмета в його зв'язку з безпосереднім і видовим об'єктами і доповнювали (розвивали) його загальні ознаки. Спеціальними ознаками предмета злочину, передбаченого ст. 200 КК, вважаємо *інформативність, імперативність та спеціальне функціональне призначення*. Розглянемо їх докладніше.

Загальні ознаки предмета (предметів) досліджуваного злочину. *Соціальна ознака* вказує на зв'язок предмета з об'єктом злочину. Платіжні засоби є не чим іншим, як предметом, щодо якого існують суспільні відносини у сфері безпеки функціонування системи емісії і обігу платіжних засобів, майнових прав та інтересів її суб'єктів, що охороняються кримінальним законом від злочинних посягань і становлять безпосередній об'єкт розглядуваного злочину³. Саме платіжні засоби виступають чинниками, які зумовлюють виникнення й існування суспільно значущої (позитивної) діяльності суб'єктів системи їх емісії і обі-

¹ Ідеться про випадки, коли предмет є обов'язковою ознакою злочину.

² Див.: *Панов Н. И.* Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву // Пробл. правоведения: Респ. межвед. науч. сб. – Вып. 45. – К., 1984. – С. 67–73; *Лащук Е. В.* Предмет злочину в кримінальному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005. – С. 8, 9.

³ Докладніше про об'єкт досліджуваного злочину див.: *Панов М. М.* Об'єкт незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК) // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – №3 (42). – С. 190–200.

гу — нормального функціонування установ кредитно-фінансової системи. Шкода цьому об'єкту заподіюється в одних випадках *шляхом протиправного створення певних предметів* (підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків), а в інших — *протиправним вчиненням певних дій з підробленими предметами* (придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи збут таких документів на переказ, платіжних карток чи їх використання). В усіх цих випадках у сфері суспільних відносин, що забезпечують безпечність функціонування системи емісії і обігу платіжних засобів, з'являються підроблені (фальсифіковані), а тому недійсні платіжні засоби, внаслідок чого винні особи протиправно одержують доступ до банківських рахунків і можливість безпідставно ініціювати переказ грошових коштів. Тим самим створюється реальна загроза заподіяння шкоди функціонуванню суспільних відносин у цій сфері, а також майновим інтересам суб'єктів кредитно-фінансових відносин.

Фізична ознака предмета злочину свідчить про те, що він за загальним правилом є матеріальним виразом існування тих чи інших суспільних відносин. В одних випадках він, як відомо, є субстратом (квінтесенцією) останніх (наприклад, майно у відносинах власності), а в інших — матеріальним відтворенням цих відносин або свідченням їх існування. До предмета досліджуваного злочину на підставі розглядуваної ознаки слід віднести й інформацію як об'єктивно існуюче явище, що може емпірично визначатися і сприйматися органами чуттів людини або технічними засобами¹. Фізична ознака платіжних засобів виражається в тому, що вони існують у вигляді матеріальних об'єктів — платіжних засобів (паперові документи на переказ, платіжні картки), а також, як уже зазначалось, у нематеріальному стані — у вигляді інформації, яка становить зміст цих засобів і викривляється (фальсифікується) при підробленні названих предметів, а також у вигляді комп'ютерної інформа-

---

¹ Див.: *Лацук Е. В.* Предмет злочину в кримінальному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2005. — С. 7–9; *Бикмурзин М. П.* Предмет преступления: Теоретико-правовой анализ. — М.: «Юрлид-информ». — 2006. — С. 51–55, 111–118.

ції (електронних даних) у разі їх створення (підроблення) у формі електронних документів¹.

З урахуванням аналізу дефініції документа, що міститься в Законі України від 9 квітня 1999 р. № 595-ХІV «Про обов'язковий примірник документів», як матеріальної форми одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїв², вважаємо, що платіжні засоби за своєю природою в цілому підпадають під поняття «документи» як родового поняття.

Юридична (нормативна) ознака вказує на предмет злочину (платіжний засіб) як на обов'язкову ознаку його складу. Зміст останньої детальніше розкривається у ст. 200 КК, примітці до неї і в низці інших нормативно-правових актів. Це означає, що платіжними засобами, тобто предметом злочину, можуть бути визнані лише предмети (засоби) того виду і у тій формі, що визначаються як кримінальним законодавством, котре встановлює кримінально-правову заборону, так і законодавством, яке регулює кредитно-фінансові відносини і відносини у сфері банківської діяльності (позитивне право). Крім того, юридична ознака, як це впливає зі ст. 200 КК, свідчить про те, що платіжні засоби — документи на переказ, платіжні картки, інші засоби доступу до банківських рахунків — визначаються предметом розглядуваного злочину лише тоді, коли відносно них вчиняються певні, зазначені в ст. 200 КК незаконні дії: має місце їх підроблення, а також вчиняються інші незаконні дії: придбання, збе-

---

¹ Щодо поняття «документ» докладніше див.: Кузнецов А. В. Ответственность за подлог документов. — М.: Госюриздат, 1959; Яковлев Я. М. Понятие и классификация документов в советском праве. — Ашхабад. 1960; Тихенко С. И. Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогом документов. — К., 1964; Поленов Г. Ф. Ответственность за преступления против порядка управления. — М., 1966; Його ж. Ответственность за преступления против порядка управления. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Алма-Ата, 1971; Мельникова В. Е. Ответственность за должностной подлог по советскому уголовному праву. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1975; Пинхасов Б. И. Защита документов по советскому уголовному праву. — Ташкент, 1976; Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину) Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2008.

² Див.: Відом. Верхов. Ради України. — 1999. — № 22, 23. — Ст. 199.

рігання перевезення чи пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток, їх збут або використання. Підроблення платіжних засобів, інші незаконні дії з ними охоплюються об'єктивною стороною даного злочину, що буде предметом дослідження в подальшому (див. розділ 3 цієї роботи).

Спеціальні ознаки предмета розглядуваного злочину.

Інформативність як ознака предмета даного злочину свідчить про те, що платіжний засіб містить у собі певну специфічну інформацію стосовно його емітента, а також фізичної чи юридичної особи, яка його використовує, дані щодо особи, якій адресовано платіжний засіб, відповідний код (пін-код) чи шифр, номери банківських рахунків, інформацію про суму грошових коштів, які підлягають перерахуванню або видачі готівкою, інші реквізити, встановлені у відповідних нормативно-правових актах¹ і притаманні цим засобам. Причому ця інформація за зовнішньою формою має вигляд справжньої, тобто майже правдивої. Насправді ж за своїм змістом вона при вчиненні названого злочину є підробленою, фальсифікованою, а відтак, виступає в такому разі різновидом обману (обман дією)².

Імперативність як ознака платіжних засобів тісно пов'язана з їх юридичною (нормативною) ознакою і вказує на те, що приписи, які за змістом містяться у цих засобах, повинні беззастережно виконуватися суб'єктами кредитно-фінансових відносин. Імперативність платіжних засобів показує, що вони виконані належним суб'єктом на підставі відповідних повноважень і мають юридичну силу, тобто містять у собі приписи, обов'язкові до виконання особами, яким ці документи адресовані. У дійсності ж ці платіжні засоби як предмети злочину, передбаченого ст. 200 КК, за своїм змістом (інформаційна ознака) і волевиявленням суб'єкта, котрий їх використовує, також є фальсифікованими. Вони завжди спрямовані на введення суб'єктів, яким ці документи адресовані, в оману щодо доступу до банківських рахунків та ініціювання переказу грошових коштів або ж видачі їх готівкою.

---

¹ До цих актів відносять як закони, що регулюють кредитно-фінансові відносини відповідних суб'єктів, з емісії і обігу платіжних засобів, так і підзаконні нормативно-правові акти Національного банку України.

² *Панов Н. И.* Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана: Учебн. пособ. – Х., 1980. – С. 48–54.

Функціональна ознака, об'єднуючи в собі дві попередні, вказує на спеціальне призначення платіжних засобів для ініціювання переказу грошей з відповідного рахунка платника. Це означає таке. По-перше, ці платіжні засоби емітовані (видані) належним суб'єктом (емітентом) і їх обіг є законним, тобто таким, що породжує належні права і обов'язки для суб'єктів кредитно-фінансових відносин. Так, Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»¹ не тільки встановлює види документів на переказ, а й визначає їх правовий статус, у тому числі суб'єктів обігу даних документів. Емісія платіжних карток у межах України провадиться виключно банками, що мають ліцензію Національного банку України на здійснення таких операцій. Таким чином, емісія і обіг платіжних засобів завжди мають *легальний* (тобто *офіційний*) характер. По-друге, за своїм змістом платіжні засоби (у розумінні зв'язку з інформаційною та імперативною ознаками) дають підстави для ініціювання переказу грошей із банківських рахунків одного суб'єкта кредитно-фінансових відносин до банківського рахунка іншого суб'єкта. По-третє, платіжні засоби з урахуванням змісту їх імперативних приписів є не чим іншим, як засобом доступу до банківських рахунків (їх використання, функціонування) щодо переказу грошових коштів із рахунка платника на рахунок іншого суб'єкта кредитно-фінансових відносин чи одержання грошових коштів готівкою. Але ці приписи при вчиненні досліджуваного злочину є фальсифікованими і не відображають волевиявлення дій суб'єктів зазначених відносин за ініціювання переказу грошових коштів, вчиняються всупереч їх волі та інтересам. Отже, кредитно-фінансова установа (банк), одержавши підроблені платіжні засоби (в особі її представників (працівників), сприймає їх як справжні (хоча в дійсності вони є підробленими) і виконує внаслідок цього певні дії з переказу грошових коштів або видачі їх готівкою, хоча в дійсності об'єктивно для цього правових підстав немає.

Усі три спеціальні ознаки платіжних засобів у їх єдності дозволяють дати їм загальну оцінку як засобам доступу до банківських рахунків, змістовним призначенням яких є ініціювання і переказ грошових коштів від одного суб'єкта кредитно-фінансових відносин до іншого (інших) чи одержання їх готів-

¹ Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

кою. Цей висновок ґрунтується на семантичному тлумаченні третього виду предметів цього злочину — «інші засоби доступу до банківських ресурсів». Слово «інші» вказує на те, що зміст словосполучення «засоби доступу до банківських рахунків» поширюється також на «документи на переказ» і «платіжні картки». Відтак, істотною рисою платіжних засобів (цих трьох видів) є те, що вони виступають засобами доступу до банківських рахунків. Крім того, зі змісту примітки до ст. 200 КК (вона виступає як структурний елемент кримінально-правової норми, передбаченої цією статтею) слід зробити висновок про те, що ці засоби використовуються банками чи їх клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами переказу грошових коштів. Це і є основною (головною) і, отже, конститутивною функцією даних платіжних засобів.

Спеціальні ознаки предмета досліджуваного злочину в той же час надають можливість відмежувати документи на переказ (як платіжні засоби) від документів — предметів злочинів, передбачених ст. 357 КК («Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження»), ст. 358 КК («Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів»), ст. 366 КК («Службове підроблення»). За наявності інформативності, імперативності і спеціального функціонального призначення як ознак платіжних засобів слід констатувати наявність предмета злочину, передбаченого ст. 200 КК, а не злочинів, передбачених ст. ст. 357, 358 чи 366 КК. Наявність усіх розглянутих ознак у сукупності дає підставу визнавати платіжні засоби предметом аналізованого злочину, який може бути засобом доступу до банківських рахунків і виконувати функцію ініціювання переказу грошей чи одержання їх готівкою. Ці ознаки притаманні всім видам платіжних засобів. У той же час відсутність хоча б однієї з них свідчатиме, що документ не може бути визнано платіжним засобом, а відтак, і предметом злочину, передбаченого ст. 200 КК України.

Усі платіжні засоби, про що уже згадувалося, як предмет злочину, передбаченого ст. 200 КК, підрозділяються на такі групи: 1) документи на переказ; 2) платіжні картки; 3) інші засоби доступу до банківських рахунків. Кожен із цих платіжних засо-

бів, маючи всі раніше розглянуті ознаки предмета злочину, виконує функцію засобу доступу до банківських рахунків. Банківські рахунки — це чітко встановлені способи відображення наявності і руху (надходжень і витрат) коштів клієнтів банку. Кошти на банківських рахунках знаходяться у безготівковому вигляді¹. Шляхом використання цих платіжних засобів (пред'явлення банківській установі) й ініціюється переказ грошових коштів від одного банку до іншого, з рахунка одного клієнта банку на рахунок іншого. Але кожен із цих платіжних засобів, маючи загальні і спеціальні ознаки предмета злочину (що раніше були розглянуті), в той же час має свої, тільки йому притаманні ознаки. Далі розглянемо поняття кожного із цих предметів, а також їх види, що охоплюють поняття даних предметів.

1. Документи на переказ як предмет злочину, передбаченого ст. 200 КК². Під документом на переказ згідно з приміткою до ст. 200 КК слід розуміти документ у паперовому або електронному виді, що використовується банками чи їх клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами грошових коштів (розрахункові документи, документи на переказ готівкових коштів, ті, що використовуються при проведенні міжбанківського переказу, платіжного повідомлення та ін.). У п. 1.6 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» (далі — Закон) документом на переказ визнається електронний або паперовий документ, що використовується банками, їх клієнтами, кліринговими, еквайринговими або іншими установами — членами платіжної системи для передачі доручень на переказ грошей³.

Види документів на переказ. Пункт 16.1 ст. 16 Закону до документів на переказ відносить: 1) розрахункові документи; 2) документи на переказ готівки; 3) міжбанківські розрахункові документи; 4) клірингові вимоги; 5) інші документи, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу. В Законі надано визначення цих понять. *Розрахунковий доку-*

¹ Див.: Енциклопедія банківської справи України / Ред. кол.: В. С. Стельмах та ін. — К.: Молодь, Ін Юре, 2001 — С. 73.

² Такі документи були предметом злочину в 22 % з усіх вивчених нами кримінальних справ осіб, які притягалися до кримінальної відповідальності за цією статтею КК.

³ Див.: Відом. Верхов. Ради України. — 2001. — № 29. — Ст. 137.

мент — документ на переказ грошей, що використовується для ініціювання переказу з рахунка платника на рахунок отримувача (п. 1.35 ст. 1). *Документ на переказ готівки* — документ, що використовується платником для ініціювання переказу грошей у готівковій формі (п. 1.7 ст. 1). *Міжбанківський розрахунковий документ* — документ, сформований банком на підставі поданих клієнтами розрахункових документів, документів на переказ готівки, а також доручень на договірне списання, передбачених у договорах, укладених між клієнтами і обслуговуючими їх банками (п. 1.19 ст. 1). *Клірингова вимога* — документ, сформований кліринговою установою за результатами клірингу, на підставі якого шляхом списання чи зарахування коштів на рахунки членів платіжної системи, відкритих у розрахунковому банку цієї платіжної системи, провадяться взаєморозрахунки між ними (п. 1.17 ст. 1). *Інші документи*, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу, — це документи, які не охоплюються зазначеними поняттями, але за допомогою яких ініціюється переказ грошей.

Розглянемо поняття цих предметів злочину докладніше.

1.1. *Розрахунковий документ* як предмет злочину, передбаченого ст. 200 КК, — це документ на переказ грошей, що використовується для ініціювання переказу з рахунка платника на рахунок отримувача. Ініціювання переказу здійснюється за розрахунковими документами таких видів: (а) платіжне доручення, (б) платіжна вимога, (в) платіжна вимога-доручення, (г) розрахунковий чек. Визначення понять цих документів наведено у ст. 1 Закону, а правила їх застосування регулюються Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженою постановою Правління Нацбанку України від 21 лютого 2004 р. № 22¹.

Платіжне доручення — розрахунковий документ, який містить доручення платника банку або іншій установі — члену платіжної системи, що його обслуговує, здійснити переказ визначеної в ньому суми грошей зі свого рахунка на рахунок отримувача (п. 1.30 ст. 1 Закону). Платіжні доручення застосовуються в розрахунках за товарними і нетоварними платежами: (а) за фактично відвантаженою (продану) продукцію (виконані роботи, надані послуги тощо); (б) у порядку попередньої оплати, якщо

¹ Див.: Офіц. вісн. України. — 2004. — № 13. — Ст. 908.

такий порядок розрахунків встановлено законодавством і (або) зумовлено в договорі; (в) для завершення складених не пізніше строку, встановленого чинним законодавством, розрахунків за актами зв'язки взаємної заборгованості підприємств; (г) для перерахування підприємствами сум, що належать фізичним особам (заробітна плата, пенсії тощо), на їх рахунки, відкриті в банках; (д) для сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів і (або) державних цільових фондів; (е) в інших випадках відповідно до укладених договорів і (або) чинного законодавства (п. 3.6 гл. 3 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті).

Платіжна вимога — розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або при договірному списанні — отримувача до обслуговуючого платника банку здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми грошей з рахунка платника на рахунок отримувача (п. 1.25 ст. 1 Закону).

Платіжна вимога-доручення — розрахунковий документ, що містить вимогу отримувача безпосередньо до платника сплатити суму грошей, і доручення платника банку, що його обслуговує, здійснити переказ визначеної платником суми грошей зі свого рахунка на рахунок отримувача (п. 1.26 ст. 1 Закону).

Розрахунковий чек — паперовий розрахунковий документ, що містить нічим не зумовлене розпорядження платника банку, що його обслуговує, провести переказ суми грошей на користь названого в ньому отримувача (п. 1.36 ст. 1 Закону). Розрахункові чеки використовуються в безготівкових розрахунках підприємств і фізичних осіб з метою скорочення розрахунків готівкою за одержані товари (виконані роботи чи надані послуги). Вони виготовляються на замовлення комерційного банку Банкотно-монетним двором Нацбанку України або іншим спеціалізованим фінансовим підприємством на спеціальному папері з додержанням усіх обов'язкових вимог, передбачених нормативними актами, за зразками, затвердженими Нацбанком України. Розрахункові чеки брошуруються в чекові книжки по 10, 20 чи 25 аркушів. Ті з них, що застосовуються фізичними особами для здійснення одноразових операцій, виготовляються як окремі бланки; їх облік банки ведуть окремо від чекових книжок. Розрахункові чеки і чекові книжки є бланками суворого обліку (п.п. 7.1, 7.2. гл. 7 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті).

1.2. *Документ на переказ готівки* — документ, що використовується платником для ініціювання переказу грошей у готівковій формі (п. 1.7 ст. 1 Закону). Готівковий обіг грошових коштів в установах банків регулюється Інструкцією про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України¹ та Інструкцією про касові операції в банках України, затвердженою постановою Правління Нацбанку України від 14 серпня 2003 р. № 337².

Згідно із цими інструкціями до документів на переказ готівки, а відтак, і до предмета злочину, передбаченого ст. 200 КК, належать: а) заява на переказ готівки, б) прибутково-видатковий касовий ордер; в) заява на видачу готівки; г) прибутковий касовий ордер; д) видатковий касовий ордер; е) рахунки на сплату платежів; є) документи, встановлені відповідною платіжною системою для відправлення переказу готівки та одержання його в готівковій формі. Що ж стосується грошових чеків, які теж згадуються в названих інструкціях, то, як уже зазначалося, Законом вони віднесені до розрахункових документів, а тому не охоплюються поняттям «документи на переказ готівки».

Відповідно до Інструкції про касові операції в банках України прийом готівки від клієнтів здійснюється через каси банків за такими прибутковими касовими документами: а) заява на переказ готівки — від юридичних осіб для зарахування на власні поточні рахунки, від фізичних — на поточні, вкладні (депозитні) рахунки, а також від юридичних та фізичних осіб — на ті рахунки інших юридичних або фізичних осіб, які відкриті в цьому ж або в іншому банку, або заява на переказ без відкриття рахунка; б) рахунки на сплату платежів — від фізичних осіб на користь осіб юридичних; в) прибутковий касовий ордер — від працівників банку за внутрішньобанківськими операціями; г) документи, встановлені відповідною платіжною системою — від фізичних і юридичних осіб для відправлення переказу готівкою та виплати його одержувачу³.

Із каси банку готівка видається за такими видатковими документами: а) за грошовими чеками — юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, а також підприємцям; б) за заявою

¹ Див.: Офіц. вісн. України. — 2005. — № 3. — Ст. 155.

² Див.: Там само. — 2003. — № 37. — Ст. 1999.

³ Див.: Там само.

на видачу готівки — фізичним особам з поточних, вкладних (депозитних) рахунків та фізичним і юридичним особам на переказ без відкриття рахунка (з поданням юридичною особою довіреності на уповноважену особу); в) за встановленим відповідною платіжною системою документом на одержання переказу готівкою — фізичним і юридичним особам (з поданням юридичною особою довіреності на уповноважену особу); г) за видавчим касовим ордером — працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями.

Крім цього, Інструкція про касові операції в банках України називає ще прибутково-видавчі касові ордери, які застосовуються для оформлення касових операцій з видачі підкріплень готівкою власним філіям (відділенням) і прийняття від них готівки, завантаження та розвантаження банкоматів, видачі і прийняття готівки під звіт касовим працівникам під час ведіння аналітичного обліку, переміщення готівки з рахунка «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування» на рахунок «Банкноти та монети в касі банку», а також для оформлення загальної суми проведених операцій (прийняття платежів за рахунками, операції, виконані із застосуванням платіжних карток через каси банку і банкомат, та ін.).

1.3. *Міжбанківський розрахунковий документ* — це теж документ на переказ, сформований банком на підставі поданих клієнтами розрахункових документів, документів на переказ готівки, а також на договірне списання доручень, передбачених у договорах, укладених між клієнтами й обслуговуючими їх банками (п. 1.19 ст. 1 Закону). Обіг міжбанківських розрахункових документів регулюється Інструкцією про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті, затвердженою постановою Правління Нацбанку України від 17 березня 2004 р. № 110¹. Частина 1 гл. 1 цієї Інструкції містить таке визначення: міжбанківський електронний документ — це електронний банківський документ, сформований банківською установою на підставі розрахункових документів банківських установ, клієнтів, документів на переказ готівки, який використовується банківською установою для виконання переказу грошей. Крім цього, ч. 1 гл. 1 зазначеної Інструкції дозволяє дати визначення вказаному в примітці до ст. 200 КК терміна «платіжне повідомлення»: це електронний

¹ Див.: Офіц. вісн. України. – 2004. – № 16. – Ст. 1123.

розрахунковий документ, який несе інформацію щодо переказу грошей, має такий самий формат, реквізити, порядок формування і технологію оброблення в системі електронних міжбанківських переказів, як і міжбанківський електронний розрахунковий документ, але не супроводжується рухом грошей (докладніше про електронні документи йтиметься далі).

1.4. *Клірингова вимога* — документ на переказ, сформований кліринговою установою за результатами клірингу, на підставі якого шляхом списання/зарахування коштів на рахунки членів платіжної системи, відкритих у розрахунковому банку цієї платіжної системи, проводяться взаєморозрахунки між ними (п. 1.17 ст. 1 Закону).

1.5. *Інші документи, що використовуються у платіжних системах для ініціювання переказу.* Як уже зазначалося, під документами на переказ згідно з приміткою до ст. 200 КК слід розуміти документ в паперовому або електронному виді, що використовується банками чи їх клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами переказу грошових коштів (розрахункові документи, документи на переказ готівкових коштів, ті, що використовуються при проведенні міжбанківського переказу та платіжного повідомлення, та ін.). Пункт 1.6. ст. 1 Закону документом на переказ визначає електронний або паперовий документ, що використовується банками, їх клієнтами, кліринговими, еквайринговими або іншими установами — членами платіжної системи для передачі доручень на переказ грошей. Як видно з порівняльного аналізу, поняття «документ на переказ», визначене у примітці до ст. 200 КК, на відміну від того, що міститься в п. 1.6. ст. 1 Закону, прямо не вказує на клірингові, еквайрингові та інші установи — члени платіжної системи для передачі доручень на переказ грошей. Із цього приводу фахівці-правники вважають, що документи на переказ, які застосовуються цими установами (кліринговими, еквайринговими та ін.), не можуть визнаватися предметом розглядуваного злочину¹. Існує й інший підхід, відповідно до якого ці документи охоплюються вжитим у ч. 1 ст. 200 КК поняттям «інші засоби доступу до банківських рахунків»². На наш погляд,

¹ Див.: Преступление и наказание // Бизнес. Бухгалтерия (Спецвыпуск). — 1998. — № 35/1. — С. 16.

² Див.: Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності. Кримінально-правова характеристика. — К.: Юрид. практика, 2003. — С. 86.

документи, якими оперують клірингові та еквайрингові установи для передачі доручень на переказ, є окремим видом таких документів. У п. 16.1 ст. 16 Закону вони названі «інші документи, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу». Отже, документи, що застосовуються кліринговими та еквайринговими установами для передачі доручень на переказ грошей, як предмет злочину, передбаченого ст. 200 КК, є різновидом документів на переказ і охоплюються останнім поняттям.

Для обґрунтування викладеного зазначимо, що еквайрингова установа (еквайр) — це юридична особа, яка здійснює еквайринг (п. 1.8 ст. 1 Закону). *Еквайринг* — діяльність щодо технологічного й інформаційного обслуговування торговців і виконання розрахунків з ними за операції, здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів (п. 1.9 ст. 1 Закону). *Клірингова установа* — юридична особа, яка за результатами проведеного нею клірингу формує клірингові вимоги і надає інформаційні послуги. Функції клірингової установи може виконувати юридична особа, яка одержала відповідний дозвіл Національного банку України (п. 1.18 ст. 1 Закону). *Кліринг* — механізм, що включає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за відповідний період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань (п. 1.16 ст. 1 Закону).

Звернемо увагу на те, що ч. 4 ст. 51 Закону України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність»¹ передбачає можливість використання векселів як платіжних засобів при розрахункових банківських операціях. Однак відповідно до Закону України від 18 червня 1991 р. № 1201-XII «Про цінні папери та фондову біржу»² вексель — це цінний папір. Отже, він не може бути предметом злочину, передбаченого ст. 200 КК, оскільки в диспозиції цієї статті цінні папери як предмет злочину не згадуються. Крім цього, вони є предметом іншого злочину, наприклад, підроблення векселя має кваліфікуватися за ст. 224 КК («Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів»).

¹ Див.: Відом. Верхов. Ради України. — 2001. — № 5. — Ст. 30.

² Див.: Там само. — 1991. — № 38. — Ст. 508.

2. Платіжні картки як предмет злочину, передбаченого ст. 200 КК¹. Платіжні картки мають усі загальні (універсальні) ознаки предмета досліджуваного злочину (*соціальну, фізичну та юридичну (нормативну)*). Ці ознаки вже певною мірою розглядалися². Але найбільш важливе значення тут мають безумовно *спеціальні ознаки цього предмета*, які зазвичай залежать від змісту безпосереднього об'єкта (суспільних відносин у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської і кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів і майнових прав та інтересів суб'єктів цих систем) і впливають на визначення як специфічних (особистих) ознак цих платіжних засобів як предмета злочину, так і об'єктивних і суб'єктивних ознак цього злочину в цілому. До таких ознак, як уже зазначалося, ми відносимо інформативність, імперативність та функціональне (спеціальне) призначення платіжних карток.

Інформативність означає, що платіжна картка містить певну інформацію про її емітента і фізичну чи юридичну особу, яка її використовує, номери рахунків, певні реквізити, а також іншу необхідну для ідентифікації користувача (пред'явника) інформацію. *Імперативність* тісно пов'язана з юридичною (нормативною) ознакою платіжних карток. Вона означає, що приписи, які містяться в цих платіжних засобах, повинні беззастережно виконуватися суб'єктами кредитно-фінансових відносин, яким ці засоби адресовані. Вони в такому разі є засобом доступу до банківських рахунків. *Функціональна (спеціальна) ознака* свідчить про спеціальне призначення платіжних карток для ініціювання переказу грошей. Названа спеціальна ознака й надає платіжним карткам якості засобів доступу до банківських рахунків, використання яких завжди призводить до руху грошових коштів, що ініціюються суб'єктами кредитно-фінансових відносин.

Наявність усіх розглядуваних ознак в їх сукупності дає підставу визнавати платіжні картки предметом аналізованого злочину. У той же час відсутність хоча б однієї з них свідчитиме про

---

¹ Платіжні картки були предметом 77 % кримінальних справ, за якими винні особи притягалися до кримінальної відповідальності за ст. 200 КК.

² Див.: *Панов М. М.* Предмет незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками, та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення // Актуальні проблеми правознавства: Зб. наук. ст. – Х., 2004. – С. 156–158.

те, що картка не може бути визнана платіжним засобом, а відтак, і предметом злочину, передбаченого ст. 200 КК.

Платіжна картка як платіжний засіб виконує перш за все функцію ідентифікації, за допомогою якої її держатель (користувач, пред'явник) з використанням банкоматів чи платіжних терміналів ініціює переказ грошей з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснює інші операції з надання фінансових послуг, передбачених відповідним договором. За допомогою цих спеціальних платіжних засобів формуються документи за операціями з їх застосуванням або надаються інші послуги їх держателям (п. 1.14 ст. 1 Закону «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»¹). Платіжна картка відповідно до п. 1.27 ст. 1 цього Закону — це спеціальний платіжний засіб у виді емітованої (випущеної. — *М. П.*) в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки уповноваженим на то суб'єктом (емітентом), що використовується для ініціювання на підставі договору переказу грошей з рахунка платника або відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей з рахунка платника на рахунки інших осіб, одержання грошей у готівковій формі в касах банків, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати, а також виконання інших операцій, передбачених відповідним договором².

Згідно з Положенням про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затвердженим постановою Правління Нацбанку України від 19 квітня 2005 р. № 137³, та ст. 15 Закону «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» платіжна картка є власністю емітента (фінансової установи, що здійснює операції з випуску платіжних карток) і надається клієнтові або його довірній особі відповідно до умов договору з ним, за винятком неперсоніфікованих і наперед оплачених платіжних карток, що можуть продаватися емітентами без обов'язкового оформлення договору в письмовій формі. Емісія платіжних карток у межах України провадиться виключно банками, що мають ліцензію Національного банку України на здійснення таких операцій.

¹ Див.: Відом. Верхов. Ради України. — 2001. — № 29. — Ст. 137.

² Див.: Там само.

³ Див.: Офіц. вісн. України. — 2005. — № 20. — Ст. 1084.

Вид платіжної картки, що емітується банком, тип носія ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікросхема тощо), реквізити, що наносяться на неї в графічному вигляді, визначаються платіжною організацією відповідної платіжної системи, в якій ця картка застосовується. Обов'язковими реквізитами, що наносяться на неї, є такі, що дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента. Платіжні картки внутрішньодержавних платіжних систем повинні містити ідентифікаційний номер, визначений у порядку, встановленому Національним банком України.

Держателем платіжної картки є фізична особа, яка, будучи клієнтом банку або його довіреною особою (членом сім'ї, працівником юридичної особи тощо), на законних підставах використовує платіжну картку для ініціювання переказу грошей з відповідного рахунка банку, одержує готівкові грошові кошти або здійснює інші фінансові операції з її застосуванням. Держатель платіжної картки зобов'язаний не допускати її використання особами, які не мають на це права або повноважень, якщо інше не передбачено правилами відповідної платіжної системи.

Платіжні картки поділяються на такі види: 1) *дебетові*; 2) *кредитові*; 3) *емітовані членами внутрішньодержавних платіжних систем*; 4) *емітовані членами міжнародних платіжних систем*; 5) *особисті*; 6) *корпоративні*; 7) *емітовані іноземними небанківськими установами*.

Платіжні картки можуть функціонувати як за *дебетовою*, так і за *кредитною* схемою. *Дебетовою* є платіжна схема, яка передбачає розрахунки за операції з платіжною карткою в межах власних коштів клієнта, які обліковуються на його картковому рахунку. *Кредитною* визнається платіжна схема, за якою здійснюються розрахунки та операції з платіжною карткою в межах кредиту, наданого банком клієнтові. Особливістю банківської кредитної картки є відкриття банком кредитної лінії, яка використовується автоматично кожного разу, коли купується товар або береться кредит у грошовій формі.

На території України застосовуються платіжні картки, емітовані членами внутрішньодержавних платіжних систем, і платіжні картки, емітовані членами міжнародних платіжних систем. *Внутрішньодержавною* визнається платіжна система, в якій платіжна організація здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу грошей виключно в межах України. *Міжнародною* вва-

жається платіжна система, в якій платіжна організація виконує свою діяльність на території двох і більше країн і забезпечує проведення переказу грошей із однієї країни в іншу.

Фізичним особам, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, емітент надає *особисті платіжні картки*. Юридичні особи та фізичні особи — підприємці — одержують *корпоративні платіжні картки* згідно з Положенням про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затвердженим постановою Правління Нацбанку України від 19 квітня 2005 р. № 137.

Предметом злочину, передбаченого ст. 200 КК, є також *небанківська платіжна картка*, емітована іноземною небанківською фінансовою установою, за допомогою якої її власник має змогу оплачувати товари, послуги та одержувати готівкові кошти, після чого певна сума знімається з банківського рахунка цієї установи. Слід зазначити, що згадане Положення та Закон «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» не містять схожого визначення небанківської платіжної картки, тобто в них не розмежовуються поняття «банківська платіжна картка» і «небанківська платіжна картка», що дає змогу віднести останні, емітовані іноземними небанківськими фінансовими установами, до платіжних засобів і, таким чином, визнавати ці картки предметом даного злочину.

Проведений нами аналіз платіжних карток та їх видів дає змогу сформулювати притаманні всім їм найбільш загальні (родові) функції, котрі вони виконують як платіжні засоби при їх застосуванні, коли вони трансформуються із предмета (при підробленні, вчиненні інших незаконних дій) у засіб вчинення злочину (при незаконному використанні):

1) платіжною є лише картка, яка емітована в установленому законодавством України порядку і функціонує у відповідних платіжних системах;

2) платіжна картка завжди виконує ідентифікаційну функцію — дає можливість ідентифікувати емітента, платіжну систему та держателя картки, який володіє і користується нею на законних підставах;

3) платіжна картка виконує спеціальне функціональне призначення — використовується як платіжний засіб для ініціювання переказу грошей з рахунка банку з метою оплати вартості

товарів і послуг, перераховування грошей платника на рахунки інших осіб, одержання грошей у готівковій формі через банківські автомати.

Відсутність хоча б однієї з наведених функціональних ознак виключає можливість визнавати ті чи інші картки, які надають певні послуги, платіжними. На цій підставі не визнаються платіжними картками, а відтак, і предметом злочину, передбаченого ст. 200 КК, дисконтні, клубні, телефонні, транспортні картки, що вже є досить поширеними, але не мають усіх необхідних ознак, притаманних платіжним¹. Отже, підроблення таких карток (як і незаконні дії з ними, в тому числі їх використання) не можна кваліфікувати за ст. 200 КК, оскільки в даних випадках немає доступу до банківських рахунків і переказу грошей. За наявності всіх умов винні особи можуть притягатися до кримінальної відповідальності за ст. 190 («Шахрайство») чи ст. 192 КК («Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою») КК як за закінчений злочин (в разі настання суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки цих злочинів) або як за готування чи замах на ці злочини.

Платіжні картки, як і документи на переказ, визнаються предметом розглядуваного злочину лише за умови, що їх *підроблюють* або відносно цих *підроблених платіжних засобів* учинюються інші незаконні дії, вказані у ст. 200 КК: придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту або їх використання чи збут. З цього випливає, що відсутність ознаки «підробленість» платіжної картки, навіть за умови вчинення відносно даного платіжного засобу певних «незаконних дій», виключає можливість визнавати наявність складу досліджуваного злочину².

3. Інші засоби доступу до банківських рахунків як предмет злочину, передбаченого ст. 200 КК. До платіжних засобів як предметів злочину, передбаченого ст. 200 КК, крім документів на переказ і платіжних карток, належать також інші засоби доступу до банківських рахунків, під якими слід розуміти засоби певної форми в паперовому, електронному чи іншому виді носія

---

¹ Див.: Пластиковые карты. – М.: Изд. Гр. БДЦ Пресс, 1999. – С. 161–211.

² Про підробку платіжних карток як ознаку об'єктивної сторони докладніше див. у розділі 3 цієї роботи.

інформації, використання яких ініціює переказ грошей з відповідного рахунка платника.

Безумовно, характеристика в законі (ст. 200 КК) предмета злочину шляхом застосування словосполучення «інші засоби доступу до банківських рахунків» свідчить про те, що законодавець у цьому разі застосовує так званий «розмитий термін», який відображає поняття, що не має чітко визначеного змісту, і за обсягом узагальнення об'єктів, які в ньому фіксуються, є досить широким¹. Особливість цих понять полягає в тому, що їх зміст уточнюється й конкретизується з урахуванням певної конкретної ситуації і перелік ознак, які утворюють їх зміст, з погляду логіки може бути доповнено новою, раніше невідомою ознакою (і відповідно видів засобів доступу до банківських рахунків). Стосовно розглядуваного питання це означає, що крім тих видів платіжних засобів, які вже відомі і передбачені в законах та тих підзаконних нормативно-правових актах, що регулюють емісію і обіг платіжних засобів, до останніх можуть бути віднесені й інші засоби доступу до банківських рахунків, які раніше не були відомі, але будуть (чи можуть бути) визнані у подальшому як такі у відповідних нормативно-правових актах, що приймаються уповноваженими на те суб'єктами.

Види інших засобів доступу до банківських рахунків. Аналіз нормативно-правових актів, що регламентують суспільні відносини у сфері емісії і обігу платіжних засобів, дає підстави зробити висновок про те, що іншими засобами доступу до банківських рахунків слід визнати: а) дорожні чеки в іноземній валюті; б) іменні чеки в іноземній валюті; в) меморіальний ордер; г) акредитив. При цьому, якщо додержуватися дійсного сенсу змісту термінів, якими позначаються ці платіжні засоби, то вони не є ні документами на переказ, ні платіжними картками.

Дорожній чек згідно з п. 1.4 гл. 1 Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України, затвердженого постановою Правління Нацбанку України від 29 грудня 2000 р. № 520², — це паперовий розрахунковий документ, виражений в іноземній валюті, що використовується

---

¹ Формулювання в диспозиції ст. 200 КК поняття «інші засоби доступу до банківських рахунків» має істотне значення для визначення суттєвих та інших, указаних в законі видів платіжних засобів – документів на переказ та платіжних карток. Вони теж завжди виступають як засоби доступу до банківських рахунків.

² Див.: Офіц. вісн. України. – 2001. – № 8. – Ст. 329.

як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру і є грошовим зобов'язанням чекодавця виплатити зазначену в чеку суму чекодержателеві (власнику), підпис якого під час продажу проставляється в зазначеному місці.

Іменним чеком визнається паперовий розрахунковий документ, виражений в іноземній валюті, тобто який є письмовим розпорядженням нерезидента — юридичної або фізичної особи (чекодавця), яка виписала чек платникові про виплату певної суми коштів чекодержателеві, зазначеному в чеку, або іншій особі за нотаріально посвідченою довіреністю за рахунок наданого платникові грошового покриття.

В Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті поряд з розрахунковими документами, названими в Законі «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», фігурують також меморіальний ордер та акредитив. Отже, такі платіжні документи з урахуванням їх визначень є предметом злочину, передбаченого ст. 200 КК.

Меморіальний ордер — розрахунковий документ, який складається банком для оформлення внутрішньобанківських операцій, операцій щодо списання коштів з рахунка платника, здійснення договірного списання коштів з рахунка свого клієнта на підставі його письмового доручення або розпорядження стягувача про списання коштів з рахунка платника.

Акредитив — розрахунковий документ, який на підставі договору, що містить зобов'язання банку — емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені (проти документів, які відповідають умовам акредитива) зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара (особи, на користь якої відкрито акредитив) або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Меморіальний ордер та акредитив з огляду на аналіз змісту їх визначень, тексту ч. 1 та примітки до ст. 200 КК також слід віднести до інших засобів доступу до банківських рахунків.

Завершуючи розгляд інших засобів доступу до банківських рахунків як предмета злочину, акцентуємо увагу на тому, що в чинному законодавстві¹, як уже зазначалося, наводиться неви-

¹ Під цим терміном ми розуміємо не тільки систему законів, що регламентують діяльність суб'єктів кредитно-фінансових відносин, а й підзаконні акти, що відповідають чинним законам, які своїм предметом регулювання (на рівні цих нормативно-правових актів) мають зазначені суспільні відносини.

черпний за формою і змістом перелік платіжних засобів, підробка яких і незаконні дії з якими утворюють склад злочину, передбаченого ст. 200 КК. У зв'язку з розвитком і вдосконаленням правового регулювання суспільних відносин у галузі емісії і обігу платіжних засобів компетентними суб'єктами можуть бути встановлені інші види платіжних засобів, до цього законодавству невідомі. Але в усіх цих можливих випадках зазначені документи охоплюватимуться вказаним у ст. 200 КК терміном (словосполученням) «інші засоби доступу до банківських рахунків». І в цьому реалізується позитивний аспект регламентації суспільних відносин із застосуванням подібних термінів і понять кримінального права, який має так званий упереджуючий характер, тобто регулювання тих суспільних відносин, яких на даний час поки що немає, але які будуть (чи можуть бути) в майбутньому.

Однак, тлумачучи поняття «інші засоби доступу до банківських рахунків» (як, до речі, і поняття «документи на переказ», «платіжні картки»), в усіх випадках треба мати на увазі, що ці платіжні засоби, що охоплюються даними поняттями, за своїм змістом повинні мати як загальні, так і спеціальні ознаки платіжних засобів як родового поняття, котрим охоплюються всі предмети злочину, передбаченого ст. 200 КК. Інакше кажучи, вони повинні у будь-якому разі мати всі як загальні ознаки предмета злочину (фізичну, соціальну та юридичну), так і спеціальні (інформаційну, імперативну та спеціально-функціональну). Відсутність хоча б однієї із цих ознак виключатиме можливість визнання предметом досліджуваного злочину підробку чи інші незаконні дії з документами на переказ. Отже, на наш погляд, не можна погодитися із судовою практикою, коли за ст. 200 КК у деяких випадках кваліфікуються ті дії осіб, які хоча й були пов'язані з підробкою певних платіжних документів, але останні не відповідали вимогам, що ставляться до предмета розглядуваного злочину, якщо вони не були засобами доступу до банківських рахунків.

Так, за ч. 1 ст. 200 і ч. 1 ст. 191 КК були кваліфіковані дії У., злочин якої полягав у такому. У. працювала листоношею і згідно з договором про повну матеріальну відповідальність, виконуючи обов'язки, безпосередньо пов'язані з виплатою пенсій, переказів, прийняла на себе повну матеріальну відповідальність за забез-

печення збереження переданих їй матеріальних цінностей. На пошті за відомістю в касі вона одержала грошовий переказ у сумі 167,88 грн і бланк переказу на ім'я Ш. Цю суму листоноша повинна була доставити одержувачці Ш. У той же день У. прибула до місця проживання Ш., але останньої не було вдома. Маючи умисел на привласнення чужого майна, У. ці гроші одержувачці не передала, а на бланку переказу підробила її підпис, зазначивши на ньому дані свого паспорта, тобто свідомо внесла явно неправдиві дані і підробила документ на грошовий переказ. Після цього бланк з підробленим підписом У. передала у вузол зв'язку, а гроші привласнила і використала їх на свій розсуд¹. Цей приклад яскраво ілюструє випадок помилкової кваліфікації за ст. 200 КК, оскільки бланк переказу, в якому У. підробила підпис і в який внесла неправдиві дані, не є платіжним засобом, за допомогою якого здійснюється доступ до банківського рахунка. З огляду на фабулу справи цей бланк мав бути лише документальним підтвердженням того, що У. нібито передала гроші Ш. Ніякого стосунку до ініціювання руху грошей на банківських рахунках дії У. не мали.

Відзначимо, крім викладеного, таке: зі змісту ст. 200 КК випливає, що інші засоби доступу до банківських рахунків можуть бути предметом цього злочину лише при їх підробці, а їх придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту, використання чи сам збут не охоплюються складом даного злочину. Але з таким законодавчим рішенням за чинним КК навряд чи можна погодитися. Незаконні дії з іншими підробленими платіжними засобами доступу до банківських рахунків (придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту або використання чи збут цих засобів) є не менш суспільно небезпечними, ніж ті самі дії з підробленими документами на переказ і платіжними картками. Внаслідок вчинення незаконних дій з іншими підробленими засобами доступу до банківських рахунків теж створюється загроза заподіяння істотної шкоди забезпеченню безпеки нормального функціонування банківської системи у галузі емісії і обігу платіжних засобів, а також майновим інтересам суб'єктів цих відносин. За своїми об'єктивними і суб'єктивними ознаками ці дії не відрізняються від незаконних

---

¹ Див. Архів Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області за 2005 р.

дій з документами на переказ і платіжними картками. Отже, є всі підстави для внесення змін до ст. 200 КК в порядку *de lege ferende* і визнання предметом незаконних дій відносно платіжних засобів: придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту або використання чи збут не тільки підроблених документів на переказ та платіжних карток, а й інших підроблених засобів доступу до банківських рахунків¹.

Електронний документ як предмет злочину, передбаченого ст. 200 КК². Як уже зазначалося, документ може бути як у паперовому, так і в електронному виді. Проте електронний документ ми не вважаємо окремим видом предмета розглядуваного злочину, оскільки він може бути як документом на переказ, так й іншим засобом доступу до банківських рахунків. Він виокремлюється в даному дослідженні тільки тому, що платіжний засіб тут виконується не на паперовому, а на електронному носії і має свої особливості як за формою і змістом, так і за характером дій з виготовлення такого документа і його використання. До того ж, власне кажучи, платіжна картка за своєю сутністю і технічними характеристиками, а також за специфікою її використання із застосуванням банкоматів і платіжних терміналів як засобу доступу до банківських рахунків (та ініціювання переказу грошей) має певні (і навіть значні) риси схожості з електронними документами.

Правила обігу електронних документів регулюються законами України від 22 травня 2003 р. № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг»³ та від 22 травня 2003 р. № 852-IV «Про електронний цифровий підпис»⁴. Статті 18 і 19 Закону «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» також містять дефініцію правового статусу електронного документа, електронного цифрового підпису та умови їх зберігання. Електронний документообіг у банківській діяльності регулюється Інструкцією про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті⁵.

¹ Додаткова аргументація цього рішення міститься у розділі 3 монографії.

² Шляхом незаконних дій з електронними документами було вчинено 15 % від усіх вивчених нами кримінальних справ, за якими винні особи притягалися до кримінальної відповідальності за ст. 200 КК.

³ Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.

⁴ Див.: Там само. – Ст. 276.

⁵ Див.: Офіц. вісн. України. – 2004. – № 16. – Ст. 1123.

В електронному документі інформацію зафіксовано у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, склад і порядок розміщення яких визначаються законодавством. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами на візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприйняття його змісту людиною (ст. 5. Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»¹).

Електронний документ засвідчується електронним підписом. *Електронний підпис* — це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані і призначені для ідентифікації їх підписувача. *Електронний цифровий підпис* — це вид електронного підпису, одержаного за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. Цей підпис накладається за допомогою особистого ключа і перевіряється відкритим ключем (ст. 1 Закону України «Про електронний цифровий підпис»²).

Оригіналом електронного документа є електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним цифровим підписом автора. У разі його надсилення декільком адресатам або його зберігання на декількох електронних носіях інформації кожен з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Якщо автор створює ідентичний за документарною інформацією та реквізитами електронний документ або документ на папері, кожен з них вважається оригіналом і має однакову юридичну силу. Оригінал електронного документа повинен давати змогу довести його цілісність і справжність у порядку, визначеному законодавством. У передбачених законодавством випадках він може бути пред'явлений у візуальній формі відображення, в тому числі у паперовій копії. Електронна копія такого документа засвідчується в порядку, встановленому законом. Копією документа на папері для електронного документа є візуальне подання остан-

¹ Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.

² Див.: Там само. – Ст. 276.

нього на папері, що засвідчується в порядку, визначеному законодавством (ст. 7. Закону «Про електронні документи та електронний документообіг»¹). Електронний документ має однакову юридичну силу з паперовим (п. 18.1 ст. 18 Закону «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»).

У ч. 1 п. 1 Інструкції про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті наводиться формулювання електронного банківського документа як такого, що використовується в банківській діяльності, формат, обов'язкові реквізити та засоби захисту якого відповідають вимогам чинного законодавства². Юридична сила електронного документа (як платіжного засобу) не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму. Його допустимість як доказу також не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму (ст. 8. Закону «Про електронні документи та електронний документообіг»). Нарешті, для визнання всіх перелічених предметів злочину: документів на переказ, платіжних карток та інших засобів доступу до банківських рахунків (кожного із них чи в альтернативі кожного з їх видів окремо) треба встановити, що відносно цих платіжних засобів (незалежно від виду носія: паперового, пластикового, електронного чи іншого) вчинялися незаконні дії: їх *підроблення*, а також інші дії *відносно підроблених платіжних засобів*: придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту (підроблених документів на переказ чи платіжних карток) або їх використання чи збут.

Обладнання для виготовлення засобів доступу до банківських рахунків. Цей предмет вказано разом із платіжними документами, платіжними картками, іншими засобами доступу до банківських рахунків у назві ст. 200 КК. Однак у диспозиції цієї статті даний предмет (обладнання) не передбачено. Отже, є всі підстави констатувати наявність колізії між назвою і диспозицією статті, що встановлює кримінальну відповідальність за досліджуваний злочин. У такій суперечливій ситуації конче потрібно усунути цю суперечність і відповісти на запитання: чи можна визнавати обладнання для виготовлення документів на переказ, платіжних карток та інших засобів доступу до банківських рахунків предметом злочину, передбаченого ст. 200 КК?

¹ Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.

² Див.: Офіц. вісн. України. – 2004. – № 16. – Ст. 1123.

Вирішуючи це питання, вважаємо за необхідне відзначити таке.

Під терміном «обладнання» розуміють сукупність механізмів, приладів, пристроїв та ін., необхідних для чого-небудь, спорядження¹. У цьому ж разі йдеться про обладнання, яке використовується (чи може використовуватися) для виготовлення підроблених документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків. Але це обладнання при виготовленні предметів розглядуваного злочину не є однорідним, воно має різноплановий характер. Таким обладнанням можуть виступати при підробленні, наприклад, документів на переказ чи інших засобів доступу до банківських рахунків підроблені печатки, штампи, бланки, а також комп'ютери, принтери (чорнобілі чи кольорові) та ін. Так, група злочинців, за допомогою комп'ютерної техніки підробляла платіжні доручення на переказ грошей, в тому числі печатки та їх відбитки, і, використовуючи ці підроблені платіжні засоби, протиправно заволоділа грошовими коштами, що знаходилися на рахунку банку та їх клієнтів. При підробленні платіжних карток злочинці використовують, як свідчить слідчо-судова практика, електронно-обчислювальну техніку, техніку візуального спостереження, інші технічні засоби для одержання конфіденційної інформації: щодо номерів пластикових карток, PIN-кодів, клієнтів банків, і, застосовуючи інше технічне та електронне обладнання, виготовляють такі картки. У подальшому, використовуючи підроблені платіжні картки, вони мають на меті заволодіти чи заволодівають грошовими коштами клієнтів банків.

Безумовно, зазначене обладнання у наведених випадках використовується зі злочинною метою, тобто для вчинення суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочином, встановленим ст. 200 КК. Проте у більшості випадків таке обладнання функціонально не призначене, на відміну від вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин² та ін., для вчинення

¹ Див.: Великий тлумачний словник української мови. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 639.

² Див.: *Тихий В. П.* Ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву: Вища школа: Изд-во при Харьковском гос. ун-те.: Х., 1976 – С. 22-43; *Його ж.* Уголовно-правовая охрана общественной безопасности. – «Вища школа»: Изд-во при Харьковском гос. ун-те. – Х.: Вища шк., 1981. – С. 29–52.

злочинів. Навпаки, це обладнання можна віднести до засобів новітніх технологій, воно має інше призначення — забезпечувати суспільно позитивну діяльність людей. Тому відповідне поводження з таким обладнанням (тобто вчинення відносно нього певних дій), зокрема, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту цього обладнання (що охоплюється терміном «незаконні дії», наведеним у назві ст. 200 КК) само по собі далеко не завжди свідчить про наявність складу розглядуваного злочину. Зазначені дії з таким обладнанням, якщо останнє мало своїм цільовим призначенням у даному конкретному випадку використання для виготовлення підроблених документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, можуть розглядатися, на наш погляд, за спрямованістю умислу тільки як готування до злочину, передбаченого ст. 200 КК (готування до *підроблення* платіжних засобів). Інший підхід — визнання придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи збут обладнання для виготовлення (чи можливого виготовлення підроблених платіжних засобів) злочином (тим більше на стадії закінченого злочину) і кваліфікація таких дій за ст. 200 КК можуть привести до безпідставного розширення меж кримінальної відповідальності і в кінцевому результаті до застосування ст. 200 за аналогією, що заборонено законом (ч. 4 ст. 3 КК).

Що ж до випадків фактичного використання обладнання при виготовленні фальсифікованих документів на переказ платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, то ці дії повністю охоплюються поняттям «підробка платіжних засобів». Обладнання виступає в даному разі як засіб вчинення злочину і тому його застосування не потребує спеціальної регламентації в законі (ст. 200 КК) шляхом виокремлення самостійного виду (в альтернативі злочинної поведінки) у вигляді «незаконних дій з обладнанням для виготовлення платіжних засобів».

Обладнання для виготовлення підроблених платіжних документів, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків не підпадає під єдине визначення предмета розглядуваного злочину, не відповідає ні загальним, ні спеціальним ознакам, обумовленим особливостями безпосереднього і видового об'єктів злочину. Тому це обладнання не можна віднести до предмета даного злочину.

Як уже зазначалося, термін «незаконні дії з обладнанням» для виготовлення підроблених платіжних засобів не передбачено в диспозиції ст. 200 КК і в той же час вказано в назві цієї статті. У зв'язку з цим слід визнати, що кримінально-правова норма, а відтак, основні ознаки складу досліджуваного злочину вказуються (закріплюються, формулюються) перш за все в диспозиції статті Особливої частини КК, а не в її назві. Ці ознаки, безумовно, пов'язані зі змістом диспозиції, відображають її сутність, однак не містять самої норми кримінального права. Назва статті завжди виконує специфічну, «номінативну» функцію (надає «ім'я» статті), персоніфікує злочин, який описується в диспозиції, але не впливає на її зміст і визначення ознак складу злочину, які виступають як обов'язкові. Отже, обладнання для виготовлення підроблених документів на переказ, платіжних карток та інших засобів доступу до банківських рахунків не можна визнати ні обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 200 КК, ні «предметом злочину», ні засобом вчинення злочину. Викладене дає підстави сформулювати пропозиції щодо вдосконалення назви ст. 200 КК, яка б мала бути викладена в такій редакції: *«Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків»*.

Проведене нами дослідження дає підстави зробити такі висновки.

1. Предметом дослідженого злочину визнано: (а) документи на переказ, (б) платіжні картки, (в) інші засоби доступу до банківських рахунків. Кожен із цих предметів має свої, притаманні тільки йому видові ознаки, що визначаються як кримінальним законом, так і іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами, що регулюють банківську і кредитно-фінансову діяльність в Україні. І хоча ці предмети охоплюються єдиним, загальним за обсягом поняттям — *платіжний засіб*, кожен з них має особисті ознаки. Платіжним засобам як предметом злочину властиві й загальні (родові) ознаки. До них належать *соціальна, фізична та юридична (нормативна) ознаки* як універсальні, притаманні кожному предмету злочину, що мають певні особливості, зумовлені його об'єктом (видовим і безпосереднім). Поряд з ними виокремлюються також *спеціальні ознаки* предмета, які зазвичай залежать від безпосереднього

об'єкта і в той же час впливають як на визначення специфічних (особистих) ознак кожного із платіжних засобів, так і на об'єктивні і суб'єктивні ознаки предмета досліджуваного злочину в цілому. До останніх належать *інформативність, імперативність та функціональне (спеціальне) призначення*.

Інформативність як ознака предмета злочину означає, що платіжний засіб (документи на переказ, платіжні картки, інші засоби доступу до банківських рахунків) включає певну інформацію стосовно емітента цього засобу і фізичної чи юридичної особи, яка використовує його, а також номери банківських рахунків, певні реквізити, інформацію про суму грошових коштів, що мають бути перераховані чи видані, та ін.

Імперативність як ознака платіжних засобів тісно пов'язана з їх юридичною (нормативною) ознакою. Вона розуміється як те, що приписи, котрі за змістом є складником цих засобів, повинні беззастережно виконуватися суб'єктами кредитно-фінансових відносин, яким ці засоби адресовані.

Функціональна (спеціальна) ознака свідчить про спеціальне призначення платіжних засобів для ініціювання переказу грошей. Названі спеціальні ознаки й надають цим засобам якості засобів доступу до банківських рахунків, застосування яких завжди призводить до руху грошових коштів, що ініціюються зазначеними суб'єктами кредитно-фінансових відносин.

Наявність усіх розглянутих ознак у сукупності дає підставу вважати платіжні засоби предметом аналізованого злочину. В той же час відсутність хоча б однієї з них свідчитиме про те, що документ не може бути визнано платіжним засобом. На підставі виокремлених загальних і спеціальних ознак предмета даного складу злочину проводиться відмежування від злочинів суміжних, передбачених ст. ст. 366 і 358 КК та ін.

2. З огляду на аналіз предмета злочину, передбаченого ст. 200 КК, зроблено висновок про те, що обладнання для виготовлення підроблених документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, яке вказано в назві ст. 200 КК як предмет злочину, не можна визнавати таким, оскільки воно не містить усіх ознак, притаманних поняттю «платіжні засоби». Останні як предмет злочину безпосередньо поєднані і з родовим, і з видовим, і з безпосереднім об'єктами досліджуваного злочину. Це обладнання може розглядатися

лише як засіб вчинення злочину, тобто підроблення платіжних засобів. На цій підставі сформульовано пропозицію щодо виключення із назви ст. 200 КК вказівки на незаконні дії з обладнанням для виготовлення платіжних засобів. Незаконні дії з обладнанням для виготовлення (підроблення) документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків за певних умов можуть кваліфікуватися як готування до розглядуваного злочину (ст. ст. 14 і 200 КК).

3. На підставі дослідження загальних і спеціальних ознак предмета злочину обґрунтовується висновок про те, що при придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток та при їх використанні чи збуті поряд з цими документами предметом даного злочину слід визнати також інші підроблені засоби доступу до банківських рахунків. Таке рішення дає змогу визнавати останні предметом злочину не тільки при їх підробленні, а й при вчиненні інших незаконних дій, зазначених у диспозиції ст. 200 КК. Це пояснюється тим, що і документи на переказ, і платіжні картки, і не в меншій мірі інші засоби доступу до банківських рахунків охоплюються загальним визначенням предмета аналізованого злочину як «платіжні засоби», і всі вони при цьому виконують загальну для них функцію — можуть виступати як засоби доступу до банківських рахунків та ініціювання переказу грошових коштів з відповідного рахунка платника.

РОЗДІЛ 3

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Загальна характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 200 КК. Як і будь-який акт вольової поведінки людини, злочин являє собою єдність його зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) ознак. Його зовнішня сторона утворює об'єктивну сторону (як систему ознак), внутрішня (психічна) — суб'єктивну. Злочин можна розглядати під різними кутами зору: по-перше, це аналіз зовнішньої сторони поведінки людини — зовнішньої форми процесу посягання на об'єкт, охоронюваний законом, тобто дослідження об'єктивної сторони злочину; по-друге, це вивчення злочину з погляду виявлення суб'єктивних властивостей поведінки конкретної особи, змісту інтелектуальних і вольових ознак її психічної діяльності, розкриття мотивів і мети злочинця, тобто встановлення суб'єктивної сторони злочину. Саме тому, що злочин становить певну психофізичну єдність, розгляд його зовнішнього вияву і внутрішнього змісту не є можливим без огляду на їх взаємозв'язок і взаємовплив¹, оскільки: 1) не можна чітко з'ясувати соціальну значущість злочину та його зміст без урахування того, що він вчиняється людиною, яка діє в суспільстві, серед інших людей, і її діяння мають соціальні (негативні) наслідки; 2) об'єктивна сторона злочину є реальним втіленням і зовнішнім відбиттям певних внутрішніх психологічних процесів — потреб, мотивів, намірів і мети суб'єкта.

¹ Див.: Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 8; Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для юрид. вузів і фак. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х.: Право, 1997. – С. 91.

Але перш за все і значно більшою мірою основна соціально-негативна властивість злочину — його суспільна небезпечність — відображається в об'єктивній стороні. Під об'єктивною стороною злочину розуміють його зовнішній вираз, який характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і наслідком, а також місцем, часом, обстановкою, способом, знаряддями вчинення злочину¹.

Всі ознаки об'єктивної сторони злочину на рівні загально-го вчення про нього прийнято поділяти на дві групи — обов'язкові і факультативні². У науці кримінального права існують різні підходи стосовно віднесення різних ознак до тієї чи іншої групи. Наприклад, А. Н. Трайнін³, М. І. Ковальов⁴, Н. Ф. Кузнєцова⁵, Г. А. Крігер⁶, О. М. Ігнатов⁷, М. О. Гельфер⁸,

---

¹ Див.: Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для юрид. вузів і фак / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Х.: Право, 1997. — С. 92.

² Див.: *Тимейко Г. В.* Проблеми общего учения об объективной стороне преступления: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 1981. — С. 43; Уголовное право СССР: Общая часть: Учебник / Под ред. В. В. Сташиса и А. Ш. Якупова. — К.: Вища шк., 1984. — С. 81.

³ Див.: *Трайнин А. Н.* Учение в составе преступления. — М.: Юрид. изд-во Минюста СССР, 1946. — С. 78; *Його ж.* Состав преступления по советскому уголовному праву. — М.: Госюриздат, 1951. — С. 84; *Його ж.* Общее учение о составе преступления. — М.: Госюриздат, 1957. — С. 132.

⁴ Див.: Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. М. И. Ковалева, Е. А. Фролова и Р. Р. Галиакбарова. — Свердловск: Изд-во юрид. ин-та, 1972. — С. 78; Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. Н. А. Беляева и М. И. Ковалева. — М.: Юрид. лит., 1977. — С. 148; Уголовное право: Часть Общая / Под ред. И. Л. Козаченко. — Екатеринбург: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1992. — С. 36.

⁵ Див.: Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. Г. А. Кригера, Б. А. Куринова и Ю. М. Ткачевского. — М.: Юрид. лит., 1982. — С. 104.

⁶ Див.: Там само. — С. 151.

⁷ Див.: Уголовное право: Часть Общая: Учебник / Под ред. Н. И. Загородникова, СВ. Бородин и В. Ф. Кириченко. — М.:Юрид. лит., 1966. — С. 136.

⁸ Див.: Советское уголовное право: Часть Общая: Учебник / Под ред. Б. В. Здравомыслова, С. Г. Келиной и др. — М.: Юрид. лит., 1964. — С. 80; Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. М. А. Гельфера, П. И. Гришаева и Б. В. Здравомыслова. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 97; Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. П. И. Гришаева и Б. В. Здравомыслова. — М.: Юрид. лит., 1982. — С. 99.

Б.А. Куринов¹, В.Я. Тацій², М.І. Бажанов³ та інші вважають, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину є діяння, наслідок і причинний зв'язок між ними. Друга група фахівців (А. І. Санталов⁴, В. С. Прохоров⁵, І. С. Тишкевич⁶, П. І. Гришаєв⁷, Г. В. Тимейко⁸, О. В. Наумов⁹, Ф. Г. Бурчак¹⁰, М. Й. Коржанський¹¹, М. І. Панов¹², А. Ш. Якупов¹³ та деякі інші) визнають обов'язковою ознакою тільки діяння.

Оскільки розв'язання цієї проблеми не стосується предмета нашого дослідження, вважаємо за можливе вказати на таке.

¹ Див.: *Куринов Б. А.* Научные основы квалификации преступлений. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С. 71.

² Див.: Уголовное право Украины: Общая часть: Учебник / Под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса и В. Я. Тацая. – Х.: Право, 1998. – С. 68.

³ Див.: *Бажанов М. И.* Уголовное право Украины: Общая часть: Конспект лекций. – Днепропетровск: Пороги, 1992. – С. 34; *Його ж.* О различных трактовках некоторых признаков объективной стороны преступлений в науке уголовного права // Проблемы законности: Респ. міжвідом. наук. зб. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1999. – Вип. 40. – С. 145–155.

⁴ Див.: Советское уголовное право: Часть Общая: Учебник / Под ред. М. Д. Шаргородского и Н. А. Беляева. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. – С. 253.

⁵ Див.: Курс советского уголовного права / Под ред. Н. А. Беляева и М. Д. Шаргородского. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – Т. 1 – С. 314; Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. Н. А. Беляева и М. И. Ковалева. – М.: Юрид. лит., 1977. – С. 100; Уголовное право: Часть Общая: Учебник / Под ред. И. И. Горелика. – Минск: Высш. шк., 1978. – С. 64.

⁶ Див.: Уголовное право БССР: Часть Общая: Учебник / Под ред. И. И. Горелика. – Минск: Высш. шк., 1978. – С. 64.

⁷ Див.: Советское уголовное право: Часть Общая: Учебник / Под ред. Б. В. Здравомыслова, С. Г. Келиной и др. – М.: Юрид. лит., 1964. – С. 107; Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. М. А. Гельфера, П. И. Гришаева и Б. В. Здравомыслова. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 143; Советское уголовное право: Общая часть / Под ред. П. И. Гришаева и Б. В. Здравомыслова. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 123.

⁸ Див.: *Тимейко Г. В.* Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов-н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1977. – С. 10.

⁹ Див.: *Наумов А. В.* Российское уголовное право: Общая часть: Курс лекций. – М.: БЕК, 1996. – С. 157.

¹⁰ Див.: Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть Общая: Учебник / Под ред. Ф. Г. Бурчака. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 72, 110.

¹¹ Див.: *Коржанский М. И.* Уголовное право Украины: Часть Общая: Учебник – К.: Наук. думка и Укр. изд. гр., 1996. – С. 92.

¹² Див.: Уголовное право Украины: Общая часть: Учебник / Под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса и В. Я. Тацая. – Х.: Право, 1998. – С. 91.

¹³ Див.: Советское уголовное право: Общая часть: Учебник пособие / Под ред. АА Смирнова и А. Ш. Якупова. – К.: Изд-во КВШ МВД СССР, 1973. – С. 96.

1. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочинів з матеріальним складом є суспільно небезпечне діяння, наслідок і причинний зв'язок між ними.

2. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів з формальним складом виступає тільки діяння.

3. Факультативними ознаками об'єктивної сторони є місце, час, обстановка, спосіб і засіб вчинення злочину, оскільки вони можуть вказуватися і не вказуватися в диспозиції статті Особливої частини КК, яка встановлює кримінальну відповідальність за конкретний злочин.

У разі, якщо місце, час, спосіб, обстановка або засіб вчинення злочину прямо вказані в законі або однозначно впливають із його змісту, вони набувають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторони. Встановлення цих ознак та їх доказування на стадії досудового слідства і у суді є обов'язковими для визначення в суспільно небезпечному діянні особи складу злочину як підстави кримінальної відповідальності¹.

Об'єктивна сторона розглядуваного злочину, як впливає з диспозиції ст. 200 КК, полягає: 1) у *підробці документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків*; 2) *придбанні; зберіганні; перевезенні; пересиланні з метою збуту підроблених документів на переказ або платіжних карток* 3) *використанні чи збуті підроблених документів на переказ або платіжних карток*. Як бачимо, об'єктивна сторона досліджуваного злочину має досить складний характер. Вочевидь, що в законі (ст. 200 КК) вказано в альтернативі декілька (сім) ознак. Ось чому треба визначитися, до яких з ознак об'єктивної сторони їх слід відносити — до способу вчинення злочину чи до дії (дій) як ознаки об'єктивної сторони складу останнього.

Із цього приводу стосовно подібних за конструкцією об'єктивної сторони складів злочинів у правовій літературі висловлювалися різні думки. Так, Г. І. Вольфман і Г. Л. Крігер стверджували, що обмірювання, обвішування, перевищення встановлених роздрібних цін — це все способи обману покупців².

¹ Див.: Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін. ; За ред. професорів В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, 2007, С. 118,143.

² Див.: *Вольфман Г. И.* Квалификация преступлений против советской торговли. – Саратов, 1977. – С. 80; Курс советского уголовного права: Часть Особенная. – М.: Наука, 1971. – Т. 5. – С. 496.

С. В. Трофимов відмічав, що у складі зайняття забороненими видами підприємницької діяльності (ст. 148 КК 1960 р.) — виготовлення, перероблення чи зберігання для збуту і сам збут у вигляді промислу продуктів, матеріалів і виробів, щодо яких є спеціальна заборона, є конкретними способами вчинення даного злочину¹. Я. М. Брайнін зазначав, що у складі такого злочину, як зрада Вітчизні (ст. 56 КК 1960 р.), в альтернативі називаються способи його вчинення (перехід на бік ворога, шпигунство, видача державної чи військової таємниці іноземній державі)². С.С. Тучков, розробляючи родові поняття «підроблення», під яке підпадає й підроблення платіжних засобів доступу до банківських рахунків, доводить, що воно є способом вчинення злочину³.

Однак з таким підходом важко погодитися. Відомо, що спосіб вчинення злочину — це певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, що застосовуються особою при вчиненні злочину. Сутність цього способу полягає в тому, що він являє собою операційний аспект дії, свідчить про динамічну своєрідність її виконання, вказує на те, як, яким чином, якими прийомами і в якій їх послідовності і з застосуванням яких сил, засобів, об'єктивно-предметних умов учинено злочин⁴. Спосіб завжди підпорядкований діянню (дії), виступає його структурною одиницею меншого порядку і, отже, є його істотною ознакою. Таким чином, у наведених випадках (щодо позиції Г. І. Вольфмана, Г. Л. Крігер, С. В. Трофимова, Я. М. Брайніна, С. С. Тучкова) більш правильно говорити не про способи вчинення злочину, а про альтернативні дії, що становлять зміст об'єктивної сторони відповідних складів злочинів. Із цього випливає, що й у складі досліджува-

¹ Див.: *Трофимов С. В.* Борьба с запрещенным промыслом в Украинской ССР. — К.: РИО МВД Украины, 1975. — С. 154.

² Див.: *Брайнин Я. М.* Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. — М.: Юрид. лит., 1963. — С. 182.

³ Див.: *Тучков С. С.* Підроблення як спосіб вчинення злочину: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2005. — С. 1–11; *Його ж.* Характеристика злочинів у сфері господарської діяльності, що вчиняються шляхом підроблення // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 70. — С. 96–98; *Його ж.* Класифікація підроблення (кримінально-правовий аспект) // Право і безпека. — 2003. — № 4. — Т. 2. — С. 185–187.

⁴ Див.: *Панов Н. И.* Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Х., 1987. — С. 6, 8; *Його ж.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность. — Х.: Вища шк., 1982. — С. 32–36.

ного злочину (ст. 200 КК) *підробку ..., придбання ..., зберігання ..., перевезення..., пересилання...* з метою збуту, використання чи збут підроблених документів на переказ чи платіжних карток слід розглядати не як способи вчинення злочину, а як його альтернативні дії. Причому останні можуть мати (або й мають) свої конкретні способи вчинення¹.

У зв'язку з викладеним виникає також питання щодо правової оцінки наявності альтернативних дій (до речі, як й інших альтернативних ознак складу злочину, зокрема, предметів) у розглядуваному злочині: чи тут у наявності єдиний (так званий альтернативний) склад злочину, чи, навпаки, в альтернативі містяться декілька складів злочинів. У юридичній літературі, наприклад, висловлено думку, згідно з якою при існуванні різних видних ознак об'єктивної сторони (в альтернативі), а також предмета злочину, якщо різниця ця суттєва, треба вести мову про наявність декількох складів злочину².

Однак з такою точкою зору навряд чи можна погодитися. Тут перш за все слід урахувувати, що досліджуваний злочин посягає на єдиний для нього безпосередній об'єкт безвідносно від того, якою саме дією, вказаною в диспозиції ст. 200 КК (чи в іншій подібній за конструкцією статті), він вчиняється і на який саме із предметів злочину справляється певний вплив. Цим об'єктом (про що вже йшлося) є *суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської та кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів, майнових прав та інтересів суб'єктів цієї системи* (див. розділ 1 цієї монографії).

Незалежно від певної різниці, що існує між зазначеними діями (підроблення ..., придбання ..., зберігання ..., перевезення ..., використання ... тощо), з погляду їх об'єктивної характеристики вони посягають саме на ці суспільні відносини. Отже, в такому разі має місце один (єдиний) склад злочину — незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків (ст. 200 КК). Але цей склад злочину є єдиним (одиничним) складом злочину

¹ Аналіз характеру, змісту і способів учинення цих злочинів має бути предметом спеціального дослідження.

² Див.: *Брайнин Я. М.* Уголовный закон и его применение. – М.: Юрид. лит., 1967. – С. 55–59; *Кудрявцев В. Н.* Общая теория квалификации преступлений. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 87–98; Там само. – С. 74–82.

з альтернативними ознаками, під яким розуміють наявність у диспозиції статті Особливої частини КК декількох вказаних в альтернативі суспільно небезпечних дій (чи бездіяльності), а також інших альтернативних ознак, що характеризують спосіб, місце, час, обстановку вчинення злочину¹ чи навіть і альтернативні ознаки суб'єктивної сторони. Інше рішення і внаслідок цього констатація наявності декількох складів злочинів при альтернативних ознаках призводять до суперечності співвідношення диспозиції кримінально-правової норми (диспозиції Особливої частини КК) і складу злочину². Як відмічав В. П. Малков, це штучно створюватиме множинність злочинів там, де має місце один злочин, в основі якого лежать альтернативні ознаки³ (в нашому випадку — дії).

Таким чином, підробку документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту таких підроблених документів, їх використання і збут треба розглядати у складі злочину, передбаченого ст. 200 КК, як *альтернативні дії* — обов'язкові ознаки об'єктивної сторони одного складу злочину з альтернативними ознаками.

Загальна характеристика об'єктивної сторони розглядуваного злочину пов'язана з необхідністю вирішення питання про те, чи це злочин з матеріальним або формальним складом. Для наявності об'єктивної сторони злочину з матеріальним складом слід встановити не тільки вчинення суспільно небезпечного діяння, а й настання суспільно небезпечних наслідків, які прямо вказані в законі або однозначно впливають із його змісту⁴. Злочин з формальним складом — це такий злочин, для наявності якого достатньо встановити лише вчинення суспільно небез-

---

¹ Див.: *Трайнин А. Н.* Общее учение о составе преступления. – М.: Госюриздат, 1957. – С. 109, 110.

² Загальновідомим є тлумачення складу злочину як сукупності (системи) об'єктивних і суб'єктивних ознак, передбачених кримінальним законом (відповідною статтею Особливої, а також деякими нормами Загальної частини КК), що визначають суспільно небезпечне діяння як злочин.

³ Див.: *Малков В. П.* Совокупность преступлений. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1974. – С. 110, 111.

⁴ Див.: Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.; За ред. професорів В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, 2007 – С. 118, 130–137.

печного діяння і не потрібно встановлювати настання суспільно небезпечних наслідків. Докладний аналіз змісту ст. 200 КК дає підставу стверджувати, що останній — це злочин саме з формальним складом, оскільки закон не потребує заподіяння спричинення суспільно небезпечних наслідків.

Однак це не означає, що таких наслідків у випадках підробки документів на переказ, платіжних карток, інших платіжних засобів і вчинення інших дій, які безпосередньо вказані в диспозиції цієї статті КК, немає. Вони, безумовно, існують. При вчиненні незаконних дій з платіжними документами фактично страждають суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської та кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів, майнових прав та інтересів суб'єктів цих систем, що і є суспільно небезпечними наслідками даного злочину. Але вони лежать за межами складу злочину, бо законодавець не включив їх у відповідну норму КК (ст. 200), хоча вони, вочевидь, мають місце при вчиненні цього злочину. Ось чому їх встановлення і доказування не потребують при вирішенні питання про визнання особи винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 200 КК (як і доказування), настання цих наслідків. Відтак, злочин, передбачений ст. 200 КК, — це злочин з формальним складом. У подальшому дослідженні ми й виходитимемо саме із цієї позиції.

Із зовнішньої (об'єктивної) сторони альтернативні дії досліджуваного злочину мають, безумовно, притаманні їм індивідуальні ознаки. У той же час вони мають також загальні (типові) ознаки, що характеризують дію як форму *діяння*, що є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кожного складу злочину. З огляду на зміст ст. 11 КК під терміном «діяння» як обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину (ст. 2 КК) слід розуміти і дію, і бездіяльність¹. Але з урахуванням змісту диспозиції ст. 200 КК, ми доходимо висновку про те, що даний злочин може бути вчинено лише шляхом дії, тобто активної суспільно небезпечної і протиправної (у кримінально-правовому значенні) поведінки особи.

---

¹ У монографії поняття «бездіяльність» не розглядається, оскільки це виходить за межі предмета дослідження. Даний злочин, на нашу думку, може бути вчинено тільки у формі активної поведінки — у формі дії.

*Дія — це свідома, вольова, активна, суспільно небезпечна протиправна поведінка суб'єкта злочину*¹. Під поведінкою як поняттям, якому підпорядковане поняття «дія», ми розуміємо перш за все певні вчинки особи, розглядувані із зовнішньої сторони; це зовнішній прояв активності, спрямований на зміну соціального середовища². Із наведеного випливає, що думки, суб'єктивні наміри особи, якими б негативними вони не були, не можуть вважатися злочином. Злочинні наміри одержують негативну оцінку тільки тоді, коли вони об'єктивізовані ззовні в конкретному акті поведінки особи. Формою ж цієї поведінки є дія або бездіяльність.

*Дія — це свідомий акт активної поведінки людини, який завжди є наслідком пізнавальної діяльності, відбиттям у свідомості людини об'єктивного світу. В такому разі людина або контролює свої дії, або ж має потенційну можливість це робити. Отже, прояв активності особи, певні рухи тіла, що утворюють дії за їх зовнішньою формою, але не контролюються свідомістю (наприклад, дії, вчинені особами, які страждають на психічну хворобу і є неосудними), не можуть розглядатися як дія, тобто не можуть визнаватися ознакою об'єктивної сторони складу злочину*³.

Дія — це акт вольової активної поведінки, який є проявом волі особи, її мотивів і цілей, що в сукупності свідчить про наявність волі в поведінці людини. Тому дія, в якій немає прояву волі, вчинена внаслідок, наприклад, нездоланної сили, нездоланного фізичного чи психічного примусу, коли особа діє у стані крайньої необхідності, не може бути визнана ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

¹ Див.: Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.; Х.: Юрінком Інтер; Право, 2001. — С. 107; Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. / За ред. Я. Ю. Кондратьєва. — К.: Правові джерела, 2002. — С. 110; *Матишевський П. С.* Кримінальне право: Загальна частина: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 80, 81.

² Див.: *Краткий психологический словарь.* — М.: Политиздат, 1985. — С. 224, 244–246; *Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского.* — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Политиздат, 1990. — С. 257, 276, 277.

³ Див.: *Уголовное право: Общая часть: Учебник.* — К.: Юрінком Інтер, 2003. — С. 125–132; Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — С. 118–124; *Панов М. І., Тихий В. П.* Поняття злочину (Коментар до Кримінального кодексу України) // *Вісн. Конституц. Суду України.* — 2004. — № 1. — С. 88–95.

Дія — це акт активної суспільно небезпечної поведінки особи. Суспільна небезпечність дії (бездіяльності) як матеріальна ознака злочину полягає в тому, що ця дія за своїми об'єктивними властивостями (характером, способом вчинення злочину, місцем, часом, обстановкою, засобами вчинення злочину) заподіює істотну шкоду суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди (ч. 2 ст. 11 КК). Матеріальна ознака злочину, тобто суспільна небезпечність, у даному випадку виявляється в тому, що при вчиненні підробки платіжних засобів, інших незаконних дій з предметами розглядуваного злочину заподіюється чи створюється реальна можливість заподіяння шкоди суспільним відносинам, які забезпечують безпеку нормального функціонування банківської та кредитно-фінансових систем з емісії і обігу платіжних засобів. При цьому створюється загроза і майновим інтересам суб'єктів цієї системи — банкам та їх клієнтам, оскільки виникає можливість (необхідні умови) для протиправного заволодіння грошовими коштами, які знаходяться на банківських рахунках.

Протиправність як ознака дії означає, що злочином вважається тільки діяння, передбачене кримінальним законом (ч. 1 ст. 11 КК), яке завжди безпосередньо вказане у відповідній статті Особливої частини КК. Протиправність завжди означає, що дія (бездіяльність) заборонена кримінальним законом. Кримінально каране діяння з цієї точки зору завжди порушує певну норму кримінального закону.

У правовій літературі прийнято визнавати протиправність як формальну (юридичну) ознаку злочину, а суспільну небезпечність — як соціальну (матеріальну) ознаку. Причому наголошується, що ці ознаки співвідносяться між собою як форма і зміст. Одночасно стверджується, що ці ознаки — суспільна небезпечність і протиправність — притаманні як злочину в цілому, так і (окремо) діянню (дії чи бездіяльності) як обов'язковому елементу (обов'язковій ознаці) об'єктивної сторони складу злочину. Така думка є домінуючою в доктрині кримінального права¹. Однак останнім часом були висловлені міркування, згідно з яки-

¹ Див.: Дурманов Н. Д. Понятие преступления. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — С. 183–187; Курс советского уголовного права: Часть Общая. — М.: Наука, 1979. — С. 131–144.

ми суспільна небезпечність, як і кримінальна протиправність, діянно як ознаці об'єктивної сторони не властива, оскільки ця ознака притаманна злочину в цілому¹.

Але з такою позицією не можна погодитися з таких підстав. По-перше, немає сумніву, що суспільна небезпечність є обов'язковою (матеріальною) ознакою злочину. Це положення безпосередньо закріплене у ч. 1 ст. 11 КК і є загально визнаним. Разом з тим у структурі злочину *діяння* (дія чи бездіяльність) як певна форма поведінки суб'єкта злочину виступає його основним структурним елементом. Це, до речі, впливає зі змісту ч. 2 ст. 4 КК, згідно з якою злочинність і караність діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння. У ч. 3 цієї самої статті зазначено, що моментом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. Отже, ознаки злочину — кримінальна протиправність, суспільна небезпечність, винність — є ознаками-характеристиками передусім цього діяння. Таким чином, суспільна небезпечність притаманна як злочину в цілому, так і діянно (дії чи бездіяльності) зокрема. Особливо чітко це простежується у злочинах з так званими формальними складами, в яких ознаки злочину з об'єктивної сторони майже збігаються з діянням (тут для наявності складу злочину як підстави кримінальної відповідальності не потрібно спеціального встановлення і доказування настання суспільно небезпечних наслідків). Саме в такий спосіб характеризується і злочин, передбачений ст. 200 КК, який і є предметом нашого дослідження.

По-друге, протиправність, як відомо, є обов'язковою (конститутивною) ознакою злочину, що безпосередньо передбачено у ст. 11 КК. У цій ознаці відображено найбільш демократичний і цивілізований принцип кримінального права — *nullum crimen sine lege* (немає злочину без вказівки на те в законі), який визнано майже всіма державами, що мають кодифіковане законодав-

¹ Див.: *Малинин В. Б., Парфенков А. А.* Объективная сторона преступления. — СПб.: Изд-во Юрид. ин-та, 2004. — С. 38–40; *Энциклопедия уголовного права.* — Т. 4. Состав преступления. — СПб.: Изд. проф. Малинина, 2005. — С. 253–258; *Ярмиш Н. М.* До питання про протиправність діяння як ознаки об'єктивної сторони складу злочину // *Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій.* — Х.: Нац. юрид. акад. України. — 1999. — Вип. № 33. — С. 127–129.

ство в галузі кримінального права. Виходячи з цього, КК України 2001 р. (на відміну від КК УРСР 1922 і 1927 рр.) установив у ст. 3 відправне (базове) правило, згідно з яким «злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим законом» (ч. 3). І далі: «Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено» (ч. 4). Отже, протиправність (і це загальновизнано) є обов'язковою ознакою злочину. Ось чому останнім вважається лише таке діяння, яке безпосередньо вказано в певній статті Особливої частини КК (в цьому разі ст. 200 КК). Якщо ж воно не вказано, таке діяння ні за яких умов не може бути визнано злочином. На цьому базується принцип законності як один з основних у кримінальному праві. Іншими словами, кримінальна протиправність безпосередньо пов'язана не тільки із законодавчим тлумаченням поняття злочину в ст. 11 КК, а й зі змістом диспозиції конкретної статті Особливої частини КК.

Зазначимо далі, що кримінальна протиправність нерідко пов'язана з визнанням діяння злочином шляхом указівки в законі не тільки безпосередньо дії чи бездіяльності, а й інших ознак складу злочину — суспільно небезпечних наслідків (у злочинах з матеріальним складом), місця, часу, обстановки, способу, засобів учинення злочину — чи ознак предмета (іноді потерпілого), суб'єктивної сторони, а також суб'єкта злочину. До речі, якщо вони вказані в законі, то набувають значення обов'язкових ознак. Визначення всіх цих ознак дає змогу констатувати наявність кримінальної протиправності, а відтак, і *відстави* кримінальної відповідальності, якою за ч. 1 ст. 2 КК є вчинення особою (суб'єктом злочину) суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Наведене свідчить про те, що протиправність властива злочину в цілому. Але вона притаманна перш за все суспільно небезпечному діянню (дії чи бездіяльності) як обов'язкової ознаки складу злочину.

Тут буде слушним пригадати постулат формальної логіки, згідно з яким ознака, властива цілому, притаманна також і його частині. Інший підхід, виключення таких ознак діяння (у нашому випадку дії), як суспільна небезпечність і кримінальна протиправність, не містить під собою необхідних підстав. Він призводить до протиставлення фундаментальних понять (категорій)

кримінального права — «злочин» і «склад злочину», які перебувають у діалектичній єдності і доповнюють одне одного. Тому доходимо висновку про те, що суспільна небезпечність і протиправність є обов'язковими ознаками дії (альтернативних дій) досліджуваного складу злочину. Скажемо простіше: такі дії, як підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток або їх використання чи збут, є суспільно небезпечними, протиправними і визнаються злочинними, оскільки вони безпосередньо вказані в диспозиції ст. 200 КК¹. Розглянемо ці дії.

Підроблення документів на переказ, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків (загальна характеристика). Термін «підробка», за допомогою якого законодавець визначає в законі (ст. 200 КК) дію досліджуваного злочину, застосовується і для характеристики об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 290 КК («Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу»). В інших випадках для визначення об'єктивної сторони деяких інших злочинів законодавець застосовує терміни, близькі за змістом до терміна «підробка», а саме:

– «*підроблення*» — ч. 2 ст. 160 КК («Порушення законодавства про референдум»), ст. 215 КК («Підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків»), ст. 318 КК («Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів»), ст. 358 КК («Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів»), ст. 366 («Службове підроблення»), ч. 1 ст. 409 КК («Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (шляхом підроблення документів чи іншого обману»);

– «*виготовлення підроблених...*» — ст. 199 КК («Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення

---

¹ Таким же чином в цілому з використанням зазначених термінів характеризується об'єктивна сторона розглядуваного злочину й у відповідних статтях КК держав СНД про незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків.

в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї»), ст. 224 КК («Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів»);

– «*фальсифікація*» — ст. 221 КК («Незаконні дії у разі банкрутства (фальсифікація документів, що відображають фінансову діяльність»), ст. 226 КК («Фальсифікація засобів вимірювання»);

– «*незаконне виготовлення ...*» (ч. 1 ст. 158); «*підробка ...*» (ч. 2 ст. 158); ст. 158 КК («Фальсифікація виборчих документів, документів референдуму...»);

– «*незаконне виготовлення ...*» — ст. 216 КК («Незаконне виготовлення, підроблення ... марок акцизного збору чи контрольних марок»).

Не викликає сумніву, що за смисловим змістом усі ці терміни означають дії, змістом яких є обман — «обман дією». При незаконному виготовленні певних предметів, в яких фіксується перекручена (тобто фальсифікована) інформація, ці предмети мають своїм призначенням пред'явлення іншим особам з метою введення їх в оману для вчинення кримінально караного діянь¹. Це, мабуть, і було підставою для розроблення в науці кримінального права родового поняття «підроблення»². Віддаючи належне пошукам науковців щодо опрацювання у кримінальному праві понять родового значення за їх обсягом, а також деяких узагальнень на рівні синонімічних термінологічних рядів, відзначимо, що такий підхід не в усіх випадках може бути визнано продуктивним.

Адже відомо, що злочинна поведінка за своєю природою є детермінованою обставинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру³. Причому серед чинників (обставин), які виступають детермінантами такої поведінки, певну роль відіграють об'єктивні обставини, перш за все об'єкт і предмет злочину. Б. С. Никифоров писав, що шкоду об'єкту кримінально-

¹ Щодо визначення обману дією при незаконному виготовленні (виробленні) фальсифікованих предметів докладніше див.: *Панов Н. И.* Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана: Учебник пособ. – Х.: Юрид. ин-т, 1980. – С. 51–54.

² Див.: *Тучков С. С.* Підроблення як спосіб вчинення злочину: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2005. – С. 6–9.

³ Див.: *Волков Б. С.* Детерминистическая природа преступного поведения. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1975. – С. 44–61.

правової охорони можна заподіяти не будь-якими, а тільки конкретно *визначеними* діями, характер котрих обумовлений якістю самого об'єкта¹. У злочинах, обов'язковою ознакою яких є предмет, останній відіграє вирішальну роль в їх детермінації, а відтак, і в окресленні характеру самого діяння як ознаки об'єктивної сторони. Різні за ознаками предмети зумовлюють і різну природу дій, які посягають на суспільні відносини, що існують (функціонують) стосовно цих предметів. Із викладеного випливає, що термін «підробка» у ст. ст. 200 і 290 КК має різний зміст. Їх збіг тут має суто термінологічне (словесне) підґрунтя. У дійсності ж тут спостерігаються різні поняття, зміст яких багато в чому пояснюється ознаками предмета злочину. Безумовно, підробка документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків (ст. 200 КК) істотно відрізняється від підробки, наприклад, ідентифікаційного номера, номерів двигуна, шасі або кузова (ст. 290 КК). Тому охоплювати ці різні дії одним і тим самим поняттям родового виду і користуватися терміном «підробка» навряд чи є правильним².

Поняття «підробка» («підроблення») в досліджуваному злочині повинно передусім стосуватися його загально визнаного змісту. Підробка (підроблення) — це дія за значенням «підробити», «підробляти», «підроблювати»; тобто це те, що виготовлено як фальшива подоба чого-небудь природного; виготовити фальшиву подобу чого-небудь; робити подібним до чого-небудь природного³. У такому розумінні цей термін слід розглядати й щодо даного злочину. Одночасно підкреслимо, що терміни «підробка» і «підроблення», як видно з їх семантичного тлумачення, є синонімами. Проте вказані у ст. 200 КК дії, на нашу думку, треба визначати все ж таки терміном «*підроблення*», який точніше відбиває сутність досліджуваного злочину. Саме цей термін використовує законодавець при описуванні в диспозиціях ст. ст. 160 (ч. 2) і 215 КК незаконних дій стосовно різних предметів (документів), що значно збігаються за формою з документами на переказ та іншими засобами доступу до банківських рахунків: підроблення документів референдуму (ч. 3 ст. 160); підроблення

¹ Див.: *Никифоров Б. С.* Объект преступления по советскому уголовному праву. — М.: Юрид. лит., 1960. — С. 137.

² Див.: *Тучков С. С.* Підроблення як спосіб вчинення злочину. — С. 4.

³ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — С. 779.

знаків поштової оплати і проїзних квитків (ст. 215); незаконне ... підроблення ... документів на отримання наркотичних, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318); підроблення документів, печаток, штампів та бланків ... (ст. 358); службове підроблення (ст. 366) та ін. *Отже, в диспозиції ст. 200 КК більш правильним слід вважати використання замість терміна «підробка» терміна «підроблення»¹.*

Сутність і зміст підроблення як дії розглядуваного злочину становить обман, тобто фальсифікація (перекручення) певної інформації та її фіксування (закріплення) на відповідних носіях²: документах на переказ (як у паперовій, так і в електронній формі), платіжних картках та інших засобах доступу до банківських рахунків (платіжних засобах). Суспільна небезпечність підроблення полягає в тому, що внаслідок цього перекручення (викривлення) інформації та її закріплення на носіях створюються такі фальсифіковані платіжні засоби, які здатні виступати засобами протиправного (неконтрольованого і несанкціонованого) доступу до банківських рахунків. Вони можуть використовуватися як одноразово, так і багаторазово, як підроблювачем, так й іншими особами (невизначеним колом осіб), дають можливість протиправно втручатися в діяльність банків з безпідставного перераховування грошових коштів між суб'єктами переказу чи видачі їх готівкою. Шкода, яка може бути заподіяна (чи заподіюється) такими діями може сягати великих або особо великих розмірів. Таким чином, для майнових інтересів клієнтів банків чи банківських установ створюється реальна загроза порушення нормального функціонування банківської системи, заподіяння істотної майнової шкоди юридичним чи фізичним особам як суб'єктам суспільних відносин у сфері функціонування банківської та кредитно-фінансових систем.

З огляду на зміст ст. 200 КК поняття «підроблення», на нашу думку, слід розглядати, у двох аспектах. По-перше, підроблення — це, як уже зазначалося, самостійна (в альтернативі) дія як ознака об'єктивної сторони злочину, сутність котрої становить

---

¹ Термінами «підроблений» чи «підроблення» визначається предмет даного злочину майже в усіх КК держав СНД і відповідно такими самими термінами описується й дія (дії) цього злочину.

² Див.: *Панов М. И.* Квалификация преступлений, совершенных путем обмана. – С. 51–54.

специфічний спосіб її вчинення — обман (обман дією). Предметом підроблення у цьому разі виступають документи на переказ, платіжні картки, інші засоби доступу до банківських рахунків. Розглядуваний злочин при цьому слід визнавати закінченим уже з початку вчинення дій з виготовлення підроблених платіжних засобів. По-друге, поняття «підроблення», як впливає із тексту диспозиції статті, що передбачає кримінальну відповідальність за досліджуваний злочин, поширюється і на результат цієї дії (виготовлення фальсифікованих платіжних засобів), документи на переказ чи платіжні картки. Ці платіжні засоби повинні бути *підробленими*, тобто і за змістом, і за формою виступати носіями фальсифікованої (викривленої) інформації. Як такі вони і виконують функцію засобів доступу до банківських рахунків. Саме тому незаконні дії з цими засобами (придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту або використання чи збут підроблених документів на переказ і платіжних карток) визнаються злочинними.

Підроблення документів на переказ та інших засобів доступу до банківських рахунків¹. Це суспільно небезпечне і протиправне діяння знаходить свій вираз як у повному виготовленні названих фальсифікованих платіжних засобів, так і в частковому підробленні справжніх засобів. Підроблення цих платіжних документів може бути на рівні як їх інтелектуальної ознаки (реквізити документів, номер рахунка, прізвище його власника чи платника, сума грошей, що підлягає переказу чи видачі, підпис та ін.), так і імперативної² (приписи до виконання переказу грошей, що містяться у фальсифікованому платіжному засобі, чи видача коштів готівкою). Саме в такий спосіб створюються підроблені (фальсифіковані) платіжні засоби, які за своїм функціональним призначенням виступають засобами неконтрольова-

---

¹ Як документи на переказ, так й інші засоби доступу до банківських рахунків завжди виступають у формі певних документів (див. розділ 2 цієї роботи). Тому підроблення цих документів має риси суттєвої схожості і, отже, розглядається у цьому підрозділі разом (на відміну від підроблення платіжних карток).

² Докладніше про ознаки предмета злочину, передбаченого ст. 200 КК, див: *Панов М. М.* Предмет незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення // *Юрид. Україна.* — К.: Юрінком Інтер. — 2006. — № 1 (37). — С. 84–88.

ного і протиправного доступу до банківських рахунків, які являють собою чітко встановлені способи відображення руху (надходжень і витрат) коштів (що знаходяться у безготівковому вигляді) клієнтів банків¹.

За своїм змістом фальсифікована інформація підробленого платіжного засобу (документів на переказ чи інших засобів доступу до банківських рахунків) повинна: 1) давати можливість ідентифікувати особу, що ініціює переказ грошей, як таку, котра нібито має на це право (номер банківського рахунка, код банку, прізвище ініціатора переказу тощо); 2) містити в собі певний припис щодо: (а) незаконного переказу грошових коштів, ініційованого не власником рахунка чи не забезпеченого наявністю на банківському рахунку грошей (наприклад, як оплату за придбані товари, які купуються в тому числі у системах із застосуванням засобів електронної комерції); (б) переказ грошових коштів з рахунка одного банку на рахунки інших банків (спеціальне функціональне призначення таких документів — ініціювання переказу грошей).

Тільки за наявності зазначених ознак фальсифікації тієї інформації, яку містять підроблені платіжні засоби, можна говорити, що підроблення останніх заподіює шкоду суспільним відносинам у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської та кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів, майнових прав та інтересів їх суб'єктів.

У зв'язку з цим навряд чи можна погодитися з твердженням про те, що протиправне одержання внаслідок підроблення (чи при використанні підроблених документів) інформації стосовно стану банківського рахунка не уповноваженою на те особою слід кваліфікувати за ст. 200 КК². Подібні дії ще не ініціюють переказ грошей у сфері банківської системи, а відтак, самі по собі ще не є здатними заподіяти цій системі в зазначеній сфері істотну шкоду. Але за наявності всіх ознак злочину такі дії можуть кваліфікуватися за ст. 231 КК як незаконне збирання з метою використання

---

¹ Див.: Енциклопедія банківської справи України. – С. 73

² Див.: Науково-практичний коментар кримінального кодексу. – 3-тє вид. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – С. 467; Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. – С. 88.

відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, а в деяких випадках (якщо існують усі необхідні об'єктивні і суб'єктивні ознаки) як готування до вчинення незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків — за ст. ст. 14 і 200 КК.

Особливістю підроблення документів на переказ, інших засобів доступу до банківських рахунків є те, що внаслідок цих дій створюються такі платіжні засоби, які за своїм змістом і формою більшою чи меншою мірою відповідають дійсним документам — оригіналам, використовуються як такі і здатні ініціювати переказ грошей. Інакше кажучи, тут має місце така фальсифікація, внаслідок якої ці предмети (платіжні засоби) сприймаються як справжні і можуть бути використані саме за їх функціональним призначенням, тобто для доступу до банківських рахунків та ініціювання переказу грошових коштів.

Ступінь досконалості підроблення (фальсифікації) цих документів у цілому не виключає обману. Це пояснюється таким. Підроблювач чи особа, яка використовує підроблені платіжні засоби, протиправно виготовляє фальсифіковані платіжні засоби з метою доступу до банківських рахунків для переказу грошових коштів. Він не є власником банківських рахунків, бо їх власниками є інші юридичні чи фізичні особи, а відтак, цей підроблювач самоправно створює умови для протиправного доступу до даних рахунків. Виготовлення підроблених платіжних засобів з метою наступного їх використання завжди пов'язано з вчиненням подальших обманних дій щодо працівників кредитно-банківської системи (тобто є обманом дією)¹, яким ці засоби *підроблювач пред'являє як дійсні для доступу до банківських рахунків*. У тих же випадках, коли якість підроблення фальсифікованих платіжних засобів низька і вони об'єктивно не можуть бути використані в обігу за їх функціонально-цільовим призначенням (наприклад, якщо документ на переказ з першого ж погляду визнається працівником банку як підроблений і заперечується ним), вчинене діяння треба розглядати як непридатний замах на злочин, передбачений ст. 200 КК, а за наявності ознак шахрайства — і як готування чи замах на злочин, передбачений ст. 14 чи 15 і ст. 190 КК.

¹ Про обман дією див.: *Панов Н. И.* Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана. — С. 53, 54.

Підроблення документів на переказ та інших засобів доступу до банківських рахунків¹ у паперовій формі за своїм змістом також є перекрученням (фальсифікацією) істини — відомостей щодо переказу грошей (стосовно інформаційної, імперативної ознак та ознаки функціонального (спеціального) призначення) в платіжних документах у письмовій формі. Це перекручення виражається в інтелектуальному або матеріальному підробленні. *Інтелектуальне підроблення* — це порушення істинності і достовірності платіжного документа шляхом внесення до нього неправдивих даних відносно обов'язкових реквізитів, які повинні мати платіжні засоби. При цьому фальсифікується зміст документа. *Матеріальне підроблення* — це порушення істинності платіжного документа внаслідок неправильного його оформлення: підроблення підпису, засвідчення його підробленою печаткою або іншою, якою не можна його засвідчувати. У такому документі можуть вчинюватися дописки, виправлення, зміна чи знищення тексту або його частини, чим фальсифікується зміст документа в цілому. В даному випадку платіжний документ набуває ознак підробленого як за змістом, так і за формою². Таке підроблення, безумовно, утворює об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 200 КК.

До найбільш поширених *способів* підроблення паперових документів на переказ чи інших засобів (документів) доступу до банківських рахунків належать виготовлення їх набором друкарського шрифту за допомогою форм високого друку, виконаних вручну чи фотомеханічним чи фотоцинкографічним способом, або форм друку плоского офсетного набору, одержаних у результаті фотохімічного оброблення. Якщо особа підроблює відбиток печатки або штамп, такі дії вважаються підробленням розрахункового документа, оскільки засвідчення печаткою є необхідним реквізитом останнього. Спосіб підроблення не впливає на кваліфікацію злочину, але може враховуватися при призначенні

¹ Маються на увазі меморіальні ордери, акредитиви, дорожні та іменні чеки в іноземній валюті у паперовій формі

² Про підроблення документів докладніше див.: *Сергеева Т. Л.* Борьба с подлогами по советскому уголовному праву. — М. ; Л.: Изд-во АН СССР, 1949. — С. 61–78; *Кузнецов А. В.* Ответственность за подлог документов. — С. 37–45; *Сташис В. В., Бажанов М. И.* Преступления против порядка управления. — С. 37; *Пинхасов Б. И.* Защита документов по советскому праву. — С. 24–28; *Тучков С. С.* Підроблення як спосіб вчинення злочину. — С. 6–9.

покарання як показник ступеня суспільної небезпечності вчиненого. Так, за ст. 200 КК були кваліфіковані дії П., Х. та О., які з використанням комп'ютерної техніки підробили печатки і підписи на бланках платіжних доручень, попередньо викравши із банку картки з оригіналами підписів посадових осіб і печаток підприємств, після чого, застосувавши підроблені документи на переказ (платіжні доручення), протиправно заволоділи грошовими коштами на суму 25 719 грн 48 коп.¹

Підроблення платіжних документів в електронній формі. Особливість цього підроблення зумовлена тим, що у даному разі має місце не паперовий, а електронний носій, і інформація, закладена в ньому, використовується із застосуванням електронних засобів. Електронним визнається, як уже відмічалось, документ, інформація в якому подається у формі електронних даних, включаючи відповідні реквізити документа, у тому числі електронний цифровий підпис, який може бути сформовано, передано, збережено та перетворено електронними засобами на візуальну форму чи на папері. Такий документ має однакову юридичну силу з паперовим, а електронний цифровий підпис на ньому — однакове правове значення з відповідним підписом на паперовому документі².

Підроблення електронного документа може виявлятися у фальсифікації його обов'язкових реквізитів (інформації щодо ініціаторів перерахування грошей, платників, банків, номерів рахунків, суми грошових коштів, які підлягають перерахуванню, та ін.) і електронного цифрового підпису (криптографічного набору електронних даних), який дає змогу ідентифікувати автора електронного документа. Враховуючи те, що електронний документ не має постійного матеріального носія, то в цьому разі йдеться про підроблення лише інформації у вигляді електронних даних, оскільки підроблення матеріальних предметів (паперових документів у письмовій формі) тут немає.

У разі підроблення платіжного засобу в електронній формі завжди має місце і несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електровз'язку (тим більше при вчиненні таких дій шляхом застосування ЕОМ),

¹ Див.: Архів Жовтневого районного суду м. Полтави за 2004 р.

² Див.: Енциклопедія банківської справи України. – С. 225, 226.

що і призводить до перекручення комп'ютерної інформації. Тому такі дії винного слід кваліфікувати за правилами ідеальної сукупності злочинів за ст. ст. 200 і 361 КК.

Підроблення платіжних карток як засобів доступу до банківських рахунків. Цей різновид підроблення має ті ж самі загальні ознаки, які притаманні підробленню платіжних засобів у цілому. Їх підроблення може виразитися як у повному виготовленні, так і в частковій фальсифікації (підробленні) справжніх платіжних карток. Особливістю такого підроблення є те, що внаслідок цих дій створюються картки, які за своїм змістом і формою в основному відповідають дійсним (оригіналам), і можуть застосовуватися із використанням банкоматів чи платіжних терміналів як такі, що здатні ініціювати переказ грошей. Інакше кажучи, тут має місце така фальсифікація за ступенем своєї досконалості, що ці предмети при їх використанні сприймаються як справжні і застосовуються саме за своїм функціональним призначенням, тобто для ініціювання переказу грошових коштів. Це пояснюється таким:

1. При підробленні платіжних карток винний завжди діє незаконно, оскільки виготовляє фальсифіковані предмети для наступного використання чи вчинення інших незаконних дій ним особисто чи іншими особами (як би він збував такі картки) як засоби доступу до банківських рахунків.

2. Підроблювач (чи особа, яка використовує підроблені платіжні картки) не є власником банківських рахунків (бо дійсними їх власниками виступають інші юридичні чи фізичні особи), а відтак, самоправно створює умови для протиправного доступу до цих рахунків.

3. Виготовлення підроблених платіжних карток для застосування за цільовим (функціональним) призначенням і наступне фактичне застосування завжди пов'язані з обманом працівників банківської та кредитно-фінансової систем (обман дією)¹ шляхом використання банківських автоматів і платіжних терміналів. У цьому разі підроблені платіжні картки виконують функції засобів доступу до банківських рахунків. Так, застосовуючи електронно-обчислювальну техніку та інші технічні засоби, злочинець одержував із банкоматів одного з відомих київських

¹ Про обман дією див.: *Панов Н. И.* Кваліфікація преступлений, совершаемых путем обмана. – С. 53, 54.

банків конфіденційну інформацію — номери банківських платіжних карток, прізвища та PIN-коди клієнтів банку. Потім він виготовляв на офісному обладнанні дублікати банківських платіжних карток, наносив на них магнітну стрічку, яку кодував згідно з одержаною інформацією, і, користуючись підробленими платіжними картками, знімав з рахунків клієнтів банків гроші¹. Змістом цих дій — і при виготовленні підроблених платіжних карток, і при їх використанні — є, безумовно, обман дією.

Способи підроблення платіжних карток можуть бути різними. Але найбільш поширені і типові включають в себе здійснення: а) запису на магнітну смугу або мікросхему із застосуванням пластикової картки індивідуальної інформації щодо власника картки, в тому числі PIN-коду (персоналізація); б) друку на карті зображень і написів; в) ембосування (видавлення написів і зображень) та ін. Ці дії вчиняються за допомогою різного обладнання, електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), інших технічних засобів. Унаслідок цього із простої пластикової картки створюється повноцінна (хоча і підроблена) платіжна картка.

Ступінь досконалості способів виготовлення підроблених платіжних карток може бути різним і враховуватися при оцінці ступеня суспільної небезпечності вчиненого, що, безумовно, впливає на вирішення питання при призначенні покарання. Для наявності чи об'єктивності сторони складу розглядуваного злочину (як підстави кримінальної відповідальності за ст. 200 КК) треба встановити, щоб унаслідок підроблення і фальсифікації платіжна картка задовольняла таким вимогам: 1) мала цільове (функціональне) призначення використання як засіб доступу до банківських рахунків для ініціювання переказу грошових коштів у безготівковій формі чи одержання грошей у готівковій формі; 2) об'єктивно з урахуванням якості підроблення могла (у даному конкретному випадку) бути застосована за вказаним призначенням із використанням банкоматів і платіжних терміналів (тобто, щоб останні їх «приймали» і функціонально спрацьовували). Так, шляхом підроблення платіжних карток та їх використання група злочинців (3 чол.) в м. Одеса знімала через банкомати з рахунків клієнтів банків від 10 до 40 тис. дол. США. Крім того, під час обшуку в них були вилучені 61 підроблена платіжна

¹ Див.: Уряд. кур'єр. – 2004. – № 66.

картка, 135 заготівок для їх підроблення та пристрої для нанесення на «пластик» магнітної інформації¹.

У випадках, коли якість виготовлення платіжних карток при їх підробленні є низькою і вони об'єктивно не можуть бути застосовані за їх спеціальним функціонально-цільовим призначенням (наприклад, підроблена платіжна картка не приймається банкоматом чи платіжним терміналом), вчинене слід розглядати як непридатний замах на злочин, передбачений ст. 200 КК, а за наявності ознак шахрайства — як готування чи замах на злочин, передбачений ст. ст. 190, 14 чи 15 КК.

У той же час відсутність такої ознаки платіжної картки, як підроблення, свідчить і про відсутність складу розглядуваного злочину, що не дає можливості кваліфікувати вчинене за ст. 200 КК. Ось чому не можна погодитися з кваліфікацією дії К. за ст. 200 КК, який, одержавши від свого знайомого Л. платіжну картку для того, аби позичити у нього гроші, користувався нею і без дозволу Л. накупив товарів на значно більшу суму, ніж той йому дозволив. І хоча К. розписувався в чеку за Л., він використовував не підроблену картку, а дійсну, хоча при цьому вийшов за межі дозволу її власника. У даному випадку К. використовував дійсну картку (не підроблену) і, отже, його дії в такому разі не можна кваліфікувати за ст. 200 КК².

Придбання підроблених документів на переказ чи платіжних карток як засобів доступу до банківських рахунків — це їх купівля, одержання в обмін на інші предмети, прийняття як оплати за надані послуги або виконану роботу, одержання в подарунок або оплати боргу тощо. Слід зазначити, що злочином за ст. 200 КК є тільки таке придбання, при якому особа усвідомлює дійсний характер придбаних нею предметів і свідомо робить це, аби надалі «запустити» їх в обіг разом зі справжніми платіжними засобами чи під виглядом дійсних³. Розглядуваний злочин при придбанні підроблених платіжних засобів є закінченим з моменту одержання їх винною особою у своє особисте розпорядження.

---

¹ Див.: А у вас уже есть пластиковая карточка? / Время. — 2007. — № 146 (15855). — 18 авг. — С. 2.

² Див.: Архів Золочівського районного суду Львівської обл. за 2001 р.

³ Див.: Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. — С. 46.

Під зберіганням підроблених документів на переказ чи платіжних карток як засобів доступу до банківських рахунків слід розуміти умисні дії, пов'язані з перебуванням названих предметів у володінні винного: він може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, в автотранспортному засобі, спеціально обладнаному сховищі тощо. Перенесення підроблених платіжних засобів — одна з форм їх зберігання. На кваліфікацію злочину за ст. 200 КК не впливають час і місце зберігання підробок, а також те, чи є особа, яка їх зберігає, їх власником. Зберігання платіжних підроблених засобів є й тоді, коли вони знаходяться при винному (в його одязі), у його приміщенні та ін.¹ При їх зберіганні злочин вважається закінченим з моменту одержання цих засобів винною особою у своє особисте розпорядження.

Перевезення підроблених платіжних засобів (документів на переказ чи платіжних карток) полягає в переміщенні їх транспортом (наземним, водним, повітряним) із одного місця в інше як у межах території України, так і за кордоном (за умови, що це перевезення було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України (ч. 2 ст. 6 КК)). Для визнання перевезення підроблених платіжних засобів злочином не має значення, є особа власником чи користувачем транспортного засобу (наприклад, пасажиром)². Досліджуваний злочин при перевезенні підроблених платіжних засобів є закінченим з моменту початку їх транспортування.

Пересилання — це переміщення предметів, перелічених у ст. 200 КК, шляхом відправлення поштою, багажем, посильним чи в інший спосіб з одного місця в інше. Злочин у цій формі вважається закінченим з моменту відправлення відповідного багажу, листа чи посылки незалежно від того, одержав їх адресат чи ні³.

Збут — це оплатне або безоплатне умисне відчуження підроблених платіжних засобів (документів на переказ та платіжних карток) незалежно від того чи іншого виду дії — продажу, дару-

¹ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. / За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — С. 527.

² Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — С. 514.

³ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина / За ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. — К.: Форум, 2001. — С. 256.

вання, передачі в борг або в рахунок погашення боргу тощо¹. Не охоплюються поняттям «збут» випадки, коли особа, яка володіє підробленими платіжними засобами, в силу тих чи інших обставин (наприклад, внаслідок викрадення) втрачає їх. Однак за таких підстав вона може притягуватися до відповідальності за ст. 200 КК за зберігання зазначених предметів при наявності мети збуту. При збуті підроблених платіжних засобів розглядуваний злочин вважається закінченим з моменту передачі їх іншим особам незалежно від того, одержав здобувач винагороду чи ні.

Використання підроблених документів на переказ та платіжних карток. Ця дія полягає у пред'явленні зазначених підроблених платіжних засобів як справжніх у банківські установи (їх філії), підприємства торгівлі, громадського харчування чи застосуванні таких засобів через банкомати та платіжні термінали з метою переказу грошових коштів чи одержання їх готівкою. Унаслідок цих дій має місце доступ до банківських рахунків, створюються умови для ініціювання переказу грошових коштів та одержання їх готівкою. Використання підроблених платіжних засобів свідчить про наявність реального посягання на об'єкт кримінально-правової охорони — суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування банківської та кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів і майнових прав та інтересів суб'єктів цих систем. Тому є всі підстави вважати використання підроблених платіжних засобів закінченим злочином з моменту пред'явлення документів на переказ у банківські установи (вручення цих засобів працівникам зазначених установ для вчинення відповідних банківських операцій), чи застосування платіжних карток із використанням банкоматів або платіжних терміналів для переказу грошових коштів чи одержання їх готівкою.

Використання підроблених платіжних засобів, як ознаку складу злочину, передбаченого ст. 200 КК, слід відрізнити від фактичного застосування цих засобів на етапі вчинення банківських операцій з переказу грошових коштів у безготівковій формі чи видачі їх через банкомати готівкою. Тут слід звернути увагу на таке. Коли особа підроблює платіжні засоби або вчиняє відносно них інші дії, вказані у ст. 200 КК, вони виступають, як

---

¹ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С. С. Яценка. – С. 369.

уже вказувалося, *предметом злочину*. У подальшому ж при їх застосуванні для вчинення банківських операцій — для переказу грошових коштів та одержання їх готівкою — вони трансформуються вже в *засоби вчинення іншого самостійного злочину — шахрайства*. Під засобами вчинення злочину розуміють знаряддя, речі, пристрої, документи, інші предмети матеріального світу, шляхом використання яких винний вчиняє суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом як злочин. Засоби завжди підсилюють «уражаючий ефект» злочинного діяння, створюють необхідні умови для заподіяння значної, великої чи особливо великої шкоди, а іноді виступають єдиною можливою умовою вчинення злочину¹. Використання підроблених платіжних засобів слід визнавати закінченим злочином, передбаченим ст. 200 КК, з моменту пред'явлення цих засобів працівникам кредитно-фінансової установи (банку) або з моменту використання електронно-технічних засобів розрахунків (банкоматів, банківських терміналів). Фактичний переказ грошових коштів (на інший рахунок чи як засіб розрахунків за купівлю-продаж товарів або одержані послуги), а так само одержання їх готівкою лежить за межами розглядуваного злочину і потребує додаткової кваліфікації за ст. 190 КК при наявності складу цього злочину за правилами сукупності злочинів. Ось чому не можна погодитися з тими науковцями, які визначають *використання підроблених платіжних засобів як незаконне здійснення переказу, одержання грошей у готівковій формі чи проведення оплати за придбані товари неналежним ініціатором*². У цьому випадку незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками чи іншими засобами доступу до банківських рахунків при використанні вказаних предметів трансформуються (переростають), як уже відзначалося, в інший самостійний злочин — шахрайство, якщо використання таких підроблених платіжних засобів було поєднане з незаконним переказом (перерахуванням) грошових коштів чи одержанням їх готівкою. Отже, тут має місце сукупність злочинів, яка повинна кваліфікуватися за ст. 200

¹ Докладніше про засоби вчинення злочину див: *Панов Н. Н.* Средства совершения преступления: понятие и виды // Проблемы законности: Респ. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. — Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. — Вип. 64. — С. 127-133.

² Див: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С. С. Яценка. — С. 371.

і ст. 190 КК. Аналіз судової практики свідчить про те, що у всіх випадках використання підроблених платіжних засобів з метою їх незаконного переказу або одержання готівкою дії винних осіб було підставно кваліфіковано за ст. 200 та ст. 190 КК (чи ст. 14 або ст. 15 і ст. 190).

Використання підроблених платіжних засобів свідчить, безумовно, про наявність реального посягання на об'єкт кримінально-правової охорони (при закінченому злочині) і тому становить (до речі, як і збут таких засобів) завжди найбільшу суспільну небезпечність порівняно з іншими альтернативними діями, названими в ч. 1 диспозиції ст. 200 КК, — придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток. Тому, на нашу думку, було б доцільним встановити кримінальну відповідальність за використання і збут *підроблених документів на переказ чи платіжних карток* (безвідносно до того, хто їх підробляв) не в ч. 1 ст. 200 КК, а в ч. 2 цієї статті і розглядати цю обставину як кваліфікуючу, що тягла б за собою більш сувору кримінальну відповідальність.

Ознака «підробленість» платіжних документів на переказ чи платіжних карток досить чітко обмежує обсяг поняття цієї дії і дає змогу відокремлювати дії, що підпадають під ознаки складу злочину, передбаченого ст. 200 КК, від дій, які не містять складу даного злочину (наприклад, використання чужої, але справжньої платіжної картки чи іншого платіжного засобу, які одержані від власника, знайдені або навіть викрадені). Між тим використання (як і збут) підроблених *інших засобів доступу до банківських рахунків*, які не охоплюються поняттями «документи на переказ» і «платіжні картки», наприклад, дорожні, іменні чеки та ін., надають можливість не тільки помилково ідентифікувати користувача (пред'явника) цього платіжного засобу, а й безпідставно ініціювати переказ грошей унаслідок використання (пред'явлення) ним вказаних підроблених платіжних засобів. Отже, є всі підстави вважати за доцільне встановити у ст. 200 КК кримінальну відповідальність не тільки за використання і збут підроблених документів на переказ і платіжних карток, а й за такі самі дії з підробленими *іншими засобами доступу до банківських рахунків*. Причому з урахуванням підвищеної суспільної небезпечності цих дій треба передбачити відповідальність за них у кваліфікованому складі злочину в ч. 2 цієї статті.

Придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених *інших платіжних засобів доступу до банківських рахунків* теж становлять досить високу суспільну небезпечність, ніж такі самі дії стосовно підроблених документів і платіжних карток. Тому, як уже відзначалося (див. розд. 2 цієї роботи), є всі підстави встановити в ч. 1 ст. 200 КК кримінальну відповідальність за придбання, зберігання, перевезення, пересилання не тільки підроблених документів на переказ чи платіжних карток, а й інших засобів доступу до банківських рахунків.

На підставі проведеного дослідження доходимо таких висновків.

1. Ознаками об'єктивної сторони незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків згідно із ст. 200 КК є: підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, їх використання чи збут. Цим діям як активним формам поведінки притаманні такі ознаки, як суспільна небезпечність і протиправність, що властиво діянням кожного складу злочину. На підставі аналізу терміна «підробка», що застосовується в диспозиції кримінального закону, і суміжних термінів пропонується замість терміна «підробка» використовувати поняття «*підроблення*» документів на переказ платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, яке точніше й повніше відбиває характер і зміст альтернативних дій досліджуваного злочину.

2. Під підробленням документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків розуміється повне виготовлення цих платіжних засобів або фальсифікація справжніх документів. Конкретний спосіб підроблення (дописування, зрізування чи наклеювання літер і цифр, термічне оброблення, переписування магнітної смуги з використанням спеціального обладнання тощо) визначається тим, який саме платіжний засіб підроблюється і на якому матеріальному носії він існує — паперовому, електронному, пластиковому (платіжна картка) та ін. Унаслідок підроблення платіжні засоби фальсифікуються і набувають якості носіїв викривленої інформації, що

за своєю сутністю є обманом, зафіксованим у відповідних предметах. Тут має місце фальсифікація як інформаційної, імперативної, так і функціональної ознак предмета злочину. За формою і ступенем досконалості підроблені платіжні засоби повинні бути такими, щоб вони могли прийматися працівниками банківської системи (або електронно-технічними засобами розрахунків) за дійсні. В протилежному разі вчинене має розглядатися як непридатний замах на злочин.

3. Підроблені документи на переказ, платіжні картки чи інші платіжні засоби, що використовуються банками та їх клієнтами, внаслідок фіксування сфальсифікованої (підробленої) інформації, носіями якої вони є, виступають засобами доступу до банківських рахунків та ініціювання протиправного переказу чи одержання грошових коштів. Поняття «підроблення» має «наскрізний характер» і служить обов'язковою характеристикою всіх видових (альтернативних) дій об'єктивної сторони складу злочину: придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збут і використання підроблених документів на переказ чи платіжних карток. Таким чином, це поняття є домінуючим щодо всіх альтернативних дій, які становлять об'єктивну сторону досліджуваного злочину. На підставі проведеного аналізу робиться висновок про необхідність криміналізувати придбання, зберігання, перевезення, пересилання підроблених *інших засобів доступу до банківських рахунків*, оскільки ці дії спроможні заподіяти об'єкту кримінально-правової охорони не менш істотну шкоду, ніж ті самі дії відносно підроблених документів на переказ чи платіжних карток.

4. При використанні підроблених платіжних засобів (предмет злочину), коли вони пред'являються працівникові кредитно-фінансової установи або застосовуються через електронно-технічні засоби розрахунків, завжди має місце негативне втручання в нормальне функціонування кредитно-фінансової чи банківської систем. Підроблені платіжні засоби трансформуються у засоби вчинення злочину, іншого самостійного злочину — шахрайства, коли вони застосовуються для перерахування грошових коштів з рахунка платника на інші рахунки чи одержання їх готівкою або із застосуванням електронно-технічних засобів розрахунків. Заподіяння шкоди майновим правам та інтересам суб'єктів кредитно-фінансових систем чи їх клієнтам і, як на-

слідок, — протиправне заволодіння грошовими коштами останніх лежать за межами складу розглядуваного злочину і потребують додаткової кваліфікації за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти власності.

5. У роботі аналізується момент закінчення незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків. Пропонується визнавати ним момент виконання у повному обсязі (а в деяких випадках хоча б частково) однієї з дій в альтернативі вказаних у ст. 200 КК.

6. При розгляді об'єктивної сторони складу злочину висвітлюється механізм вчинення злочинного посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Шляхом підроблення платіжних засобів (документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків), а також вчинення незаконних дій з ними (придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту або їх використання чи збут) порушуються названі суспільні відносини, що забезпечують безпеку нормального функціонування банківських та кредитно-фінансових систем з емісії і обігу платіжних засобів, майнових прав та інтересів суб'єктів їх установ.

Пропонується з урахуванням досліджень об'єктивної сторони розглядуваного злочину викласти текст ст. 200 КК у такій редакції:

Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків

1. Підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само їх придбання, зберігання, перевезення, пересилання — ... (далі за текстом).

2. Ті самі дії, вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб, а також використання або збут підроблених документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків — ... (далі за текстом).

**СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА
НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ
НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ
КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ
ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ
РАХУНКІВ**

Загальна характеристика суб'єктивної сторони злочину. Кримінальне право України виходить з принципового положення про визнання злочином тільки такої суспільно небезпечної поведінки особи (у формі діяння — дії чи бездіяльності), яка чітко і однозначно описана в законі про кримінальну відповідальність. Саме діяння, а не спрямованість думок, поглядів, переконань чи моральних якостей особи, є вирішальним критерієм для констатації наявності злочину в поведінці людини. Крім своїх дій (дії чи бездіяльності), людина не існує для закону і не є його об'єктом. За відсутності суспільно небезпечного діяння, яке визначалося б у КК як злочин, виключається питання про можливість кримінальної відповідальності особи. В той же час наявність лише факту вчинення такого діяння ще не дає достатніх підстав для висновку про можливість притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності, оскільки однією з обов'язкових ознак злочину є вина (ст. ст. 11 та 23 КК), а одним з обов'язкових елементів його складу — суб'єктивна сторона.

Відмічаючи нерозривний зв'язок суб'єктивного і об'єктивного в злочинному діянні, В. М. Кудрявцев слушно зазначав, що суб'єктивна сторона злочину багато в чому породжує, спрямовує та регулює його об'єктивну сторону¹.

У життєдіяльності суспільства не існує таких процесів, які були б тільки об'єктивними або тільки суб'єктивними. Суб'єктивні — це ті ж самі об'єктивні процеси, але залучені в орбіту людської діяльності, яка, у свою чергу, значною мірою

¹ Див.: *Кудрявцев В. Н.* Объективная сторона преступления. — М.: Госполитиздат, 1960. — С. 12, 13.

детермінована впливом об'єктивного чинника — природних і соціальних явищ¹. Науковці обґрунтовано вважають: хоча суб'єктивна сторона й відбиває психічну, нематеріальну діяльність винної особи, вона завжди повинна встановлюватися як факт об'єктивної дійсності, оскільки психічна діяльність людини в злочині, як і в будь-якій її свідомій поведінці, об'єктивується в діянні². Виходячи з цього, треба визнати, що неможливо вивчати діяння людини — її дію або бездіяльність у відриві від внутрішніх, суб'єктивних чинників, бо сам термін «діяння» означає певну поведінку особи, зумовлену її свідомістю і волею³. Тому злочин слід розглядати з різних сторін, у тому числі як прояв внутрішніх властивостей поведінки конкретної особи. Інакше кажучи, вивчення злочину неможливе без аналізу його суб'єктивних ознак: вини, мотивів і цілей дій суб'єкта, який вчиняє цей злочин.

Під суб'єктивною стороною злочину розуміється його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відбиває ставлення її свідомості і волі до вчинюваного суспільно небезпечного діяння та його наслідків⁴. Вона становить відносно самостійний елемент єдиної соціально-нормативної системи елементів складу злочину, з якими суб'єктивна сторона перебуває в органічній єдності. З одного боку, суб'єктивна сторона, як і будь-який інший елемент, певним чином пов'язана з іншими елементами — об'єктом, об'єктивною стороною та суб'єктом, а з другого — компоненти, які її складають (вина, мотив, мета), самі впливають на інші елементи складу злочину, особливо на об'єктивну сторону, і взаємодіють з ними.

Особливість суб'єктивної сторони злочину полягає в тому, що вона не тільки передує вчиненню злочину, формуючись у вигляді певного ставлення особи, її інтелекту і волі до вчинюваного діяння, мотиву та цілей (плану злочинного посягання), а й супроводжує його зовнішню сторону від початку до кінця зло-

¹ Див.: *Воронович Б. А.* Объективное и субъективное в социальных процессах // Филос. науки. — 1984. — № 4. — С. 42, 43.

² Див., напр.: *Пинаев А. А.* Уголовно-правовая борьба с хищениями. — Х.: Выш. шк., 1975. — С. 128.

³ Див.: *Ярмиш Н. М.* Дія як ознака об'єктивної сторони злочину (проблеми психологічної характеристики). — Х.: Основа, 1999. — С. 5 та ін.

⁴ Див.: *Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для юрид. вузів і фак.* / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — С. 129.

чинної поведінки, тобто становить своєрідний самоконтроль цієї особи над власною поведінкою. Тому суб'єктивна сторона злочину, залишаючись внутрішнім (психічним) ставленням до вчинюваного суспільно небезпечного діяння, розуміється як прояв негативної настанови особи, що зумовлено соціальним середовищем, а також придбаними ціннісними орієнтаціями і окремими антигромадськими мотивами та цілями, і виражається у конкретній дії чи бездіяльності, що визнає злочином.

Ознаками суб'єктивної сторони виступають вина, мотив і мета злочину. Чинне законодавство, зокрема ст. 62 Конституції України, ст. ст. 2 (ч. 2), 11 і 23 КК, закріплюють один з найважливіших принципів кримінального права — відповідальність тільки за наявності вини. Обґрунтування і диференціація кримінальної відповідальності за принципом суб'єктивного ставлення, на відміну від об'єктивного¹, відповідають уявленням суспільної свідомості і правосвідомості про справедливість. Формуючись протягом століть, етичні уявлення і правосвідомість глибоко увібрали в себе ідею, згідно з якою відповідальність за заподіяння шкоди обґрунтована тільки у разі, якщо в акті поведінки так чи інакше брали участь свідомість і воля винної особи². Серед численних концепцій вини, до яких належать теорія небезпечного стану, оцінна, або нормативна, теорія, психологічна чи соціально-психологічна концепція, науковці одностайно віддають перевагу останній, оскільки вона враховує внутрішнє (психічне) ставлення винної особи до своїх суспільно небезпечних дій (бездіяльності) та їх наслідків³.

Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони злочину. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кожного злочину, в тому числі розглядуваного, є вина, тобто психічне ставлення осудної особи до вчинюваного нею суспільно небез-

---

¹ Б. С. Утевський стверджував (див.: *Утевский Б. С.* Вина в советском уголовном праве. — М.: Госюриздат, 1950. — С. 204), що об'єктивне ставлення було правилом канонічної науки кримінального законодавства і судової практики до початку XIX ст. Особа, яка вчинила діяння, повинна відповідати за його наслідки безвідносно до її психічного ставлення до них.

² Див.: *Злобин Г. А., Никифоров Б. С.* Умысел и его формы. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 5.

³ Див.: *Нерсисян В. А.* Концепции вины в уголовном праве. Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. — М.: Юрид. лит., 1996. — С. 60, 61.

печного діяння у формі умислу або необережності¹. Вину визнають показником певного співвідношення між об'єктивно суспільно небезпечним діянням правопорушника і його психічною діяльністю², тобто психічним ставленням особи до вчинюваного нею діяння і суспільно небезпечних наслідків цього діяння. Правильне і всебічне встановлення цього співвідношення дозволяє обґрунтувати притягнення злочинця до кримінальної відповідальності і застосування до нього заходів державного примусу відповідно до ступеня суспільної небезпечності діяння, вчинюваного суб'єктом.

Вина завжди матеріально відображується в певних суспільно небезпечних діяннях. Ось чому, як уже зазначалося, об'єктивні ознаки злочину виступають в єдності з його суб'єктивними ознаками. Встановлення вини особи дає змогу виявити причини вибору нею саме злочинного варіанту поведінки, способу вчинення дії та використання зовнішніх умов, тобто визначити міру її суб'єктивного контролю відносно цієї злочинної поведінки. Встановлюючи обставини справи, орган дізнання, слідчий або суд оцінюють психічне ставлення самого правопорушника до вчиненого ним діяння та його наслідків, а також саму особу. Таким чином, оцінний момент у визначенні вини, не змінюючи її сутності, дозволяє розкрити соціально-психологічний зміст вини, який відображує антисуспільну настанову і орієнтацію злочинця³. Психологічний зміст вини включає певний стан свідомості і волі особи, що згідно з положеннями ст. ст. 23–25 КК відображується в законодавчому визначенні форм вини — умислу чи необережності.

Виходячи із аналізу об'єкта, предмета та об'єктивної сторони розглядуваного злочину, є всі підстави стверджувати, що цьому злочину притаманна умисна форма вини. Отже, в такому разі передусім треба визначитися з видом умислу при вчиненні даного злочину, змістом його інтелектуальної і вольової ознак (критеріїв).

---

¹ Див.: *Ломако В. А.* Зміст умислу та його види: Текст лекції. – Х.: Юрид. ін-т, 1991. – С. 16.

² Див.: *Рарог А. И.* Общая теория вины в уголовном праве: Учебник пособ. – М.: ВЮЗИ, 1980. – С. 3.

³ Див.: *Дазель П. С., Котов Д. П.* Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – С. 63, 64; *Рарог А. И.* Общая теория вины в уголовном праве. – С. 6–8.

Інтелектуальна ознака умисної вини злочину, передбаченого ст. 200 КК. Відповідно до ст. 24 КК при умисній формі вини особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності). Таке усвідомлення в науці кримінального права прийнято поділяти на усвідомлення *фактичної сторони* (ознак) вчинюваного діяння і усвідомлення його *соціальних якостей та змісту*¹. Такий поділ, безумовно, має деякою мірою штучний характер, оскільки суспільна небезпечність діяння — явище об'єктивне і цілісне. Але він є досить корисним (продуктивним), бо надає можливість більш глибоко дослідити сутність феномену усвідомлення (інтелектуальна ознака умислу) особою суспільної небезпечності вчинюваного нею діяння як об'єктивного явища. Відносно розглядуваного злочину це означає таке:

1. Особа усвідомлює перш за все *фактичну сторону дій*, які в альтернативі утворюють об'єктивну сторону досліджуваного злочину і вказані у ст. 200 КК: а) підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків; б) придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток; в) їх використання чи збут.

Зокрема, при підробленні документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків особа, по-перше, розуміє характер своїх дій, які полягають у виготовленні фальсифікованих (підроблених) платіжних засобів; що внаслідок цих дій перекручується відповідна інформація у певних носіях і результатом цього є виготовлення підроблених документів на переказ, платіжних карток чи інших платіжних засобів, які виконують (чи можуть виконувати) функції засобів доступу до банківських рахунків з ініціювання переказу грошових коштів у готівковій чи безготівковій формі. По-друге, особа усвідомлює і те, що вона не має ні дійсного, ні припущеного права на вчинення таких дій, протиправно ставить себе на місце суб'єкта, якому належить право емісії платіжних засобів (ї виготовляє (підроблює) такі засоби), чи на місце власника банківського рахунка і одержує в подальшому доступ до банківських рахунків, а також у кінцевому результаті можливість безпідставно ініціювати переказ грошових коштів чи протиправно одержу-

¹ Див.: *Дазель П. С., Котов Д. П.* Суб'єктивна сторона преступлення и ее установление. — С. 85–89.

вати їх готівкою. В разі відсутності такого усвідомлення, навіть у випадках умисного виготовлення підроблених (фальсифікованих) документів, наприклад, різних фінансових документів чи предметів, що їх замінюють, які, проте, не надають можливості доступу до банківських рахунків з ініціювання переказу грошових коштів або одержання їх готівкою (телефонних карток, карток на проїзд в метро, проїзних квитків, інших проїзних документів), зазначені дії не можуть кваліфікуватися за ст. 200 КК. За наявності всіх необхідних ознак вони можуть тягти за собою кримінальну відповідальність за ст. 194 чи ст. 215 КК (або розглядатися як готування чи замах на вказані злочини).

При придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток (за чинним КК — *de lege lata*) особа усвідомлює фактичну сторону вчинюваних нею дій, їх характер та зміст і при цьому розуміє, що такі дії вчиняються саме відносно *підроблених платіжних засобів*, які призначені виступати засобами доступу до банківських рахунків. Тут особа завжди розуміє, що вчиняє зазначені дії для збуту цих підроблених засобів іншим особам з метою подальшого використання за цільовим призначенням. Відсутність такого усвідомлення виключає можливість кваліфікувати названі дії за ст. 200 КК.

Усвідомлення фактичної сторони вчинюваного злочину при збуті чи використанні підроблених документів на переказ або платіжних карток полягає у тому, що особа розуміє зміст і характер вчинюваних нею дій, а саме: при збуті (оплатному чи безоплатному) розуміє, що передає (вручає) іншим особам (особі) для постійного чи тимчасового користування за цільовим призначенням підроблені платіжні засоби; при використанні таких предметів усвідомлює, що пред'являє працівникам кредитно-фінансових (банківських) установ документи на переказ для ініціювання переказу грошових коштів або використовує платіжні картки із застосуванням банкоматів чи платіжних терміналів для переказу грошових коштів або одержання їх готівкою.

2. Усвідомлення *суспільної небезпечності* вчинюваних дій, передбачених ст. 200 КК, має місце як через усвідомлення їх фактичних ознак, так і у розумінні особою соціальних якостей і змісту цих дій, їх шкідливості, тобто полягає в тому, що вони заподіюють, як і кожний злочин, чи можуть заподіяти істотну

шкоду (ч. ч. 1 та 2 ст. 11 КК) суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом. Таке усвідомлення завжди пов'язане (відносно досліджуваного злочину) із розумінням особою якостей (ознак) предмета злочину — платіжних засобів (документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків), які вона підроблює або щодо яких вчиняє інші дії, передбачені у ст. 200 КК. Це, на нашу думку, відбувається шляхом усвідомлення як загальних (універсальних) ознак предмета злочину (соціальна, фізична, юридична (нормативна) ознаки)¹, так і спеціальних, притаманних предмету даного конкретного злочину, — інформативність, імперативність і *функціональне (спеціальне) призначення цих предметів — платіжних засобів*. Через усвідомлення предмета злочину особа усвідомлює (хоча б у загальних рисах) і об'єкт злочинного посягання² — суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської та кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів і майнових прав та інтересів суб'єктів цих систем (безпосередній об'єкт) і суспільні відносини, що забезпечують нормальне (таке, що відповідає законодавству України) функціонування кредитно-фінансової, банківської та бюджетної систем України (видовий об'єкт).

З огляду на наведене є підстави стверджувати, що, вчиняючи те чи інше діяння, вказане в альтернативі у ст. 200 КК, особа усвідомлює як фактичну сторону (характер і спосіб) діяння, так і суспільну небезпечність (тобто соціальну забарвленість) своїх незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками чи іншими засобами доступу до банківських рахунків. І через усвідомлення ознак предмета злочину (платіжних засобів — документів на переказ, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків), а також характеру дій, вчинюваних стосовно цих предметів, вона усвідомлює також його об'єкт,

---

¹ Див.: *Панов Н. И.* Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву. — С. 67–73; *Лаушук Е. В.* Предмет злочину в кримінальному праві України. — С. 8, 9.

² Усвідомлення суспільної небезпечності діяння через усвідомлення предмета і об'єкта злочину визнають науковці, які досліджували проблему суб'єктивної сторони і вини на рівні загального вчення про злочин (див.: *Демидов Ю. А.* Умысел и его виды по советскому уголовному праву: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — М., 1964. — С. 8; *Дагель П. С., Котов Д. П.* Субъективная сторона преступления и ее установление. — С. 87–89).

тобто хоча б у загальних рисах розуміє факт посягання на суспільні відносини, охоронювані кримінальним законом, — ст. 200 КК. Отже, в цьому і полягає сутність усвідомлення суспільної небезпечності діяння як інтелектуальної ознаки умисної вини розглядуваного злочину.

З усвідомленням особою суспільно небезпечного характеру вчинюваного діяння, передбаченого ст. 200 КК, тісно пов'язане і питання щодо усвідомлення нею протиправності цього діяння. Відомо, що законодавець, формулюючи у ст. 24 КК поняття умисної вини, не включив до змісту її інтелектуальної ознаки усвідомлення суб'єктом злочину протиправності вчинюваного. Отже, при кваліфікації суспільно небезпечних дій за ст. 200 КК (як і інших злочинів), у цілому немає потреби спеціально встановлювати і доводити наявність цієї ознаки¹. Проте для встановлення дійсного змісту умисної вини досліджуваного злочину має істотне значення також аналіз усвідомлення протиправності (кримінально-правової заборони) вчинюваних діянь. На наш погляд, особа, підробляючи документи на переказ, платіжні картки чи інші засоби доступу до банківських рахунків, а так само здійснюючи придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток або їх використання чи збут, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер цих дій, усвідомлює й їх протиправність. У зв'язку з цим відзначимо, що суспільна небезпечність і кримінальна протиправність є конститутивними ознаками кожного злочину, відображають його сутність. Ці об'єктивні ознаки діяння, вочевидь, мають входити і у зміст усвідомлення як ознаки вини розглядуваного складу злочину. Визначаючи співвідношення суспільної небезпечності і протиправності діяння як змісту і форми, А. А. Піонтковський слушно стверджував, що навряд чи можна усвідомлювати зміст — суспільну небезпечність діяння в її кримінально-правовому сенсі і не усвідомлювати правове відбиття цього змісту — протиправність

---

¹ В літературі з кримінального права багатьма науковцями висловлювалася саме така точка зору (див.: Курс советского уголовного права. Часть общая. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1958. — Т. 1. — С. 413–414; *Лекиас И.* Вина как субъективная сторона пре ступленного деяния. — М., 1958. — С. 57–58; *Дагель П. С.* Проблемы вины в советском уголовном праве. — Учен. зап. Дальневост. ун-та. — 1968. — Вып. 21, ч. 1. — С. 64.

діяння з точки зору кримінального права¹. Додатково відзначимо таке: 1) при підробленні документів на переказ, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків винний усвідомлює, що умисно ставить себе на місце певної юридичної особи (банківської чи іншої кредитно-фінансової установи), якій надане право емісії зазначених платіжних засобів, і розуміє, що на вчинення таких дій він не має ні дійсного, не припущеного права. Характер і зміст вчинюваних при цьому дій («підроблення») самі по собі підкреслюють їх протиправність, а відтак, усвідомлення цієї ознаки злочину винною особою не викликає сумнівів; 2) при придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток, а також при їх використанні або збуті особа, усвідомлюючи ознаки предмета злочину (підробленість платіжних засобів), також усвідомлює той факт, що вчиняє *незаконні* дії з цими предметами, оскільки останні можуть (з урахуванням їх якостей) бути використані (чи використовуватися) як засоби доступу до банківських (чужих) рахунків, власниками яких є інші особи. На цю обставину вказує і спеціальна мета цих дій — «збут» підроблених платіжних засобів, що передбачена в диспозиції ст. 200 КК; 3) нарешті зазначимо, що підроблення платіжних засобів, як і вчинення з ними інших незаконних дій, що утворюють об'єктивну сторону розглядуваного злочину, є *певним етапом* для реального доступу до банківських рахунків. Унаслідок цього можуть бути вчинені (або ж вчинюються) певні фінансові операції з перерахування грошових коштів у безготівковій формі із рахунка одного платника на рахунок іншого (в тому числі на рахунок винної особи), або ж особа одержує через банкомати грошові кошти готівкою і протиправно заволодіває ними. І в тому, і в іншому випадку особа, безумовно, усвідомлює, що на вчинення таких дій вона не має права. Отже, *усвідомлення протиправності вчинення дій, передбачених ст. 200 КК, входить у зміст інтелектуальної ознаки умисної вини розглядуваного*

¹ Див.: Пионтковский А. А. Учение о преступлении. – М., 1961. – С. 355. На цій підставі деякі науковці дійшли висновку про те, що до змісту інтелектуальної ознаки умисної вини входить усвідомлення не тільки суспільної небезпечності, а й протиправності вчинюваного діяння (див.: Маньковский Б. С. Проблемы ответственности в уголовном праве. : М. ; Л., 1949. – С. 106–111; Кириченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву. – М., 1952. – С. 24; Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность. – Казань, 1965. – С. 25–27.

злочину. Проте спеціально встановлювати і доводити цю ознаку не має потреби, хоча дана обставина має враховуватися при аналізі суб'єктивної сторони злочину, оцінці суспільної небезпечності вчиненого та призначенні покарання.

Вольова ознака умислу злочину, передбаченого ст. 200. Аналізуючи цю ознаку умисної вини досліджуваного злочину, перш за все ще раз підкреслимо, що незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків є злочином з формальним складом (див. розділ 3 цієї монографії). У зв'язку з цим виникає запитання: чи є класична формула умислу, закріплена у ч. 2 ст. 24 КК, прийнятною у цьому випадку, оскільки вона розрахована на злочин з матеріальним складом? Але це зовсім не означає, що вирішити питання про те, який саме вид умислу — прямий чи непрямий має місце при вчиненні цього злочину, неможливо. П. С. Дагель звертає увагу на те, що у формальних складах злочинів форма вини визначається психічним ставленням до діяння, і для характеристики злочину як умисного достатньо усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своєї дії чи бездіяльності. Тому поділ умислу в формальних складах на прямий і непрямий позбавлений сенсу. При формальних складах правильніше говорити про наявність умислу чи, точніше, прямого умислу¹. Враховуючи викладене і виходячи зі змісту інтелектуальної ознаки умисної вини злочину, передбаченого ст. 200 КК, слід зробити висновок про те, що особа, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер і зміст вчинюваних нею дій — підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, придбання, зберігання, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток, їх використання чи збут, не може не бажати цих дій. Таким чином, вольовий момент умислу в досліджуваному злочині поширюється на самі дії, тобто особа не тільки усвідомлює їх суспільно небезпечний характер, а й бажає їх вчинення. Елемент бажання як ознака умислу підтверджується і наявністю спеціальної мети злочину — збуту підроблених платіжних засобів. Цьому злочину притаманна також (далі про це буде сказано) і *мета використання підроблених документів на переказ, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків.*

¹ Див.: Дагель П. С., Котов Д. П. Суб'єктивная сторона преступления и ее установление. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та. – 1974. – С. 80–81.

Саме наявність мети злочину вказує на бажання його вчинення, а відтак, і на вину у вигляді прямого умислу. Причому, вчиняючи незаконні дії відносно платіжних засобів — засобів доступу до банківських рахунків, винний бажає також заподіяти істотну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони — суспільним відносинам у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської та кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів та майнових прав і інтересів суб'єктів цих систем. Викладене дає підстави зробити висновок про те, що *суб'єктивна сторона досліджуваного злочину характеризується виною у формі прямого умислу.*

Мотив незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків. Мотив злочину — це усвідомлені внутрішні спонукання, які визвали у особи рішучість на вчинення злочину¹. В основі мотиву завжди лежать певні потреби та інтереси людини, він їх акумулює, базується на них і тому виступає рушійною силою вчинку². Мотив вказує на те, чому особа вчиняє злочин, він завжди притаманний свідомій поведінці людини, і, отже, його аналіз дає змогу глибше розкрити соціально-психологічний зміст злочинного діяння.

Відомо, що мотив є факультативною ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, оскільки він не у всіх випадках вказується в законі. В цьому сенсі мотив злочину не завжди має кримінально-правове значення для встановлення складу злочину і підстави кримінальної відповідальності. Проте він у всіх випадках при вчиненні умисних злочинів має істотне значення для розкриття інтелектуальної і вольової ознак умисної вини, свідчить про певні негативні спонукання особи, яка вчинила злочин, на визначення ступеня суспільної небезпечності злочину і особи, яка його вчинила.

Мотив у досліджуваному злочині є факультативною ознакою, оскільки він не вказаний в диспозиції ст. 200 КК і не впливає з її змісту. Аналіз судової практики із зазначеної категорії справ показує, що в усіх випадках (100 %) при вчиненні незаконних дій з документами на переказ платіжними картками та іншими

¹ Див.: Волков Б. С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование). — Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. — С. 6.

² Див.: Филановский И. Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. — С. 40–50; Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления. — 1977. — С. 6–16.

засобами доступу до банківських рахунків винні особи діяли з корисливих мотивів. За змістом корисливий мотив означає, що особа вчиняючи ті чи інші дії, прагне до власної вигоди, наживи, бажає збагатитися¹. У цьому випадку винні особи керувалися саме цими мотивами, їх прагненням було одержати наживу, збагатитися за рахунок грошових коштів банків та їх клієнтів.

Корисливий мотив хоча і притаманний, як уже зазначалося, розглядуваному злочину, проте він не може виступати єдино можливим. Такі дії, що утворюють об'єктивну сторону цього злочину, можуть бути вчинені із спонукань надання матеріальної допомоги тим чи іншим чином іншій особі, із помсти, легковажності тощо. Тому законодавець обґрунтовано не включив корисливий мотив у ст. 200 КК як обов'язкову ознаку складу злочину. Однак це не виключає необхідності аналізу мотиву розглядуваного злочину в кожному конкретному випадку, що, безумовно, сприятиме встановленню ступеня суспільної небезпечності вчиненого.

Мета незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків. Мотив злочину тісно пов'язаний з метою. Мотив реалізується у меті, а остання («виростаючи» з нього) опредмечує і конкретизує як мотив, так і злочин у цілому. Мета злочину — це ідеальний образ бажаного результату, якого прагне суб'єкт, вчиняючи суспільно небезпечне діяння². Мета притаманна кожному злочину, вчинюваному з прямим умислом. У такому разі мета наповнює зміст вольової ознаки умислу — «бажання». Проте мета як ознака прямого умислу і мета злочину — не завжди повністю збігаються. У деяких випадках законодавець у диспозиції статті Особливої частини КК вказує на «спеціальну» мету, яка хоча і пов'язана з вольовою ознакою прямого умислу і мотиву злочину, але має більш конкретизований і більш специфічний характер відносно змісту інтелектуальної і вольової ознак умислу та мотиву злочину. У нашому випадку в ст. 200 КК зазначається, що незаконні дії з платіжними засобами (умисне підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само придбання, збері-

¹ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 455.

² Див.: *Дазель П. С., Котов Д. П.* Суб'єктивна сторона преступлення и ее установление. – С. 184.

гання, перевезення, пересилання підроблених документів на переказ чи платіжних карток) визнаються злочинними лише за умови, що вони були вчинені з *метою збуту*. У розглядуваному злочині *мета збуту* як спеціальна мета — це бажання щодо *оплатного чи безоплатного відчуження підроблених платіжних засобів*, коли особа, яка ними володіє, передає їх у володіння чи власність іншій (-ім) особі (-ам). Причому види дій, вчинення яких ставить перед собою особа, що збуває ці засоби, можуть бути різні: продаж, передання в борг або в рахунок погашення боргу, дарування або безкоштовне передання іншим особам (навіть невизначеному колу осіб) цих засобів¹. Отже, встановлення мети збуту, тобто відчуження підроблених платіжних засобів при вчиненні незаконних дій щодо цих засобів як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складу досліджуваного злочину, є необхідною умовою встановлення підстави кримінальної відповідальності і правильної кваліфікації незаконних дій з платіжними засобами. Але ця позиція, сформульована у ст. 200 КК, не розв'язує до кінця проблеми мети досліджуваного злочину і має паліативний характер. Перш за все зазначене рішення не дає відповіді на питання щодо правової оцінки дій з підроблення, а також придбання, зберігання, перевезення, пересилання підроблених платіжних засобів *за відсутності мети збуту, але за наявності мети використання вказаних засобів* особою, яка вчиняє такі дії. Вирішення цього принципово важливого (і не штучного, і не часткового) питання полягає, на нашу думку, в такому. На підставі проведеного дослідження (див. розділи 1, 2 монографії) ми можемо зробити висновок про те, що із сутності об'єкта і предмета розглядуваного злочину, змісту загальних (соціальна, фізична, нормативна) і спеціальних (інформаційна, імперативна і спеціальна — функціональна) ознак останнього випливає, що документи на переказ, платіжні картки, інші засоби доступу до банківських рахунків, об'єктивно виконуючи функції платіжних засобів, у цьому разі виступають засобами доступу до банківських рахунків з ініціювання переказу грошових коштів або видачі їх готівкою. Отже, *функціональним призначенням цих засобів є їх використання*, тобто їх пред'явлення у кредитно-фінансові (банківські) установи чи використання із

¹ Про поняття збуту підроблених платіжних засобів докладніше див. розділ 3 монографії

застосуванням банкоматів або платіжних терміналів. Тому підроблення платіжних засобів, як й інші незаконні дії з підробленими документами на переказ, платіжними картками, іншими засобами доступу до банківських рахунків, вчиняється не само по собі (як деяка безпредметна дія), а з метою подальшого *використання* цих підроблених предметів за їх функціональним призначенням, тобто як засобів доступу до банківських рахунків для ініціювання переказу грошових коштів. Відтак, мета — використання — поширюється як на підроблення вказаних предметів, їх придбання, так і на інші незаконні дії з ними. Вона іманентна цим діям, внутрішньо притаманна їм, визначає їх соціальну сутність, тобто суспільну небезпечність, і в кінцевому результаті — визнання їх кримінально караними. Причому використання підроблених платіжних засобів як кінцева мета злочину може бути реалізоване як особисто суб'єктом, який вчинив їх підроблення чи інші незаконні дії з ними, так й іншими особами, які придбали, зберігали, перевозили чи пересилали ці підроблені документи. Нарешті, сама мета збуту (чи збут) підроблених платіжних засобів містить у собі й подальшу кінцеву мету — їх використання (навіть невизначеним колом осіб) за спеціальним функціональним призначенням.

З урахуванням викладеного є всі підстави стверджувати, що кожне діяння досліджуваного злочину має ту чи іншу мету — використання або збут підроблених платіжних засобів. Названі цілі хоча й різняться між собою, але можуть гуртуватися в ланцюжок послідовних дій, змінюючи одна одну: від основної — *первинної і головної* — *використання* підроблених платіжних засобів до *вторинної* — *збуту* і далі до кінцевої мети — *використання* засобу доступу до банківських рахунків для ініціювання переказу грошових коштів.

Отже, робимо висновок про те, що обидві цілі — використання підроблених платіжних засобів та їх збут — притаманні як підробленню платіжних засобів, так й іншим діям, що в альтернативі утворюють об'єктивну сторону досліджуваного злочину. Проте диспозиція ч. 1 ст. 200 КК не містить вказівки на мету використання цих документів при їх підробленні, придбанні, зберіганні, перевезенні чи пересиланні. Це можна віднести до недосконалості чинного КК. Тому в порядку *de lege ferenda* пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 200 КК разом з метою збуту під-

роблених платіжних засобів указівкою й на іншу, на наш погляд, головну мету розглядуваного злочину — використання таких засобів. З огляду на це вважаємо за доцільне викласти ч. 1 ст. 200 КК у такій редакції: *«Підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само їх придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою використання чи збуту...»* (далі по тексті).

З урахуванням особливостей суб'єктивної сторони розглядуваного злочину зазначимо, що придбання, зберігання, перевезення, пересилання, використання підроблених платіжних засобів у деяких випадках не можуть тягти за собою кримінальну відповідальність: наприклад, якщо особа не знає, що платіжна картка, яку їй хтось дав в оплату боргу, підроблена, або вона її знайшла і прийняла за справжню та ін. Тут бракує інтелектуальної ознаки умисної вини, немає суб'єктивної сторони цього злочину, а відтак, ці дії не можна кваліфікувати за ст. 200 КК. Немає складу злочину й у діях особи, яка придбала, зберігала, перевозила, пересилала або використала підроблену платіжну картку чи інший платіжний засіб, не усвідомлюючи при цьому, що вони підроблені. Заслужують на правову оцінку також такі дії, як підроблення платіжних засобів без мети збуту чи використання. Іншими словами, особа, яка, наприклад, задля розваги чи щоб продемонструвати свою так звану «велику майстерність» виготовляє платіжну картку, інший платіжний засіб, що мають схожість з оригіналом. Натомість вони в такому разі не несуть конкретної інформації, записаної на магнітну смугу або чіп, яку можна було б використати для вчинення незаконних транзакцій. Можна констатувати, що у подібних випадках немає мети злочину — використання або збуту платіжних карток як і кінцевої мети — незаконного доступу до банківських рахунків та ініціювання незаконного переказу грошових коштів, що свідчить і про відсутність розглядуваного злочину.

На підставі проведеного дослідження зробимо такі висновки.

1. При вчиненні злочину, передбаченого ст. 200 КК, винна особа усвідомлює фактичну сторону (характер і зміст діяння) і суспільну небезпечність незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками чи іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення, а також предмет злочину (платіжні засоби). Через усвідомлення цих

ознак злочину вона усвідомлює об'єкт останнього, тобто хоча б у загальних рисах розуміє факт посягання на суспільні відносини, охоронювані кримінальним законом, — відносини у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської та кредитно-фінансової систем з емісії і обігу платіжних засобів, майнових прав та інтересів суб'єктів цих систем і бажає вчинити такі дії. Отже, суб'єктивна сторона досліджуваного злочину характеризується *прямим умислом*.

2. При вчиненні цього злочину, а саме *при підробленні платіжних засобів*, особа завжди має спеціальну мету — їх використання або збут. *При використанні* підроблених платіжних засобів метою є протиправний доступ до банківських рахунків, передача доручення і відповідної інформації кредитно-фінансовій установі на переказ грошових коштів між суб'єктами останнього чи одержання їх готівкою. *Метою здійснення збуту* є передача іншим особам платіжних засобів, використання яких здатне ініціювати переказ грошових коштів чи видачу їх готівкою. При придбанні, зберіганні, перевезенні для збуту підроблених документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків метою всіх цих діянь є збут зазначених засобів та (або) їх використання. Загальною метою діянь, передбачених ст. 200 КК, є використання підроблених платіжних засобів. Але кваліфікація такого злочину і оцінка ступеня його суспільної небезпечності в кожному випадку залежить від конкретних дій винної особи і конкретної мети, для досягнення якої вони вчинювалися (збут чи використання, для ініціювання переказу грошових коштів).

3. Пропонуємо з урахуванням дослідження суб'єктивної сторони злочину доповнити ч. 1 ст. 200 КК вказівкою на мету «використання» і викласти цю статтю в такій редакції:

Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків

1. Підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само їх придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою використання чи збуту ... (далі по тексту).

СУБ'ЄКТ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Суб'єкт (subjectum) — слово латинського походження. У філософії поняттям суб'єкта (предмета) спочатку (наприклад, в Аристотеля) охоплювався носій ознак, стану або дій. У такому значенні воно було тотожним поняттю «субстанція». Починаючи з XVII ст., термін «суб'єкт», як і співвідносний з ним термін «об'єкт» (лат. — objectum — предмет), вживали насамперед у гносеологічному¹ значенні. У даний час під суб'єктом у філософії розуміють активно діючого, наділеного свідомістю і волею індивіда або соціальну групу, що пізнає світ². У логіці суб'єкт (суб'єкт думки) — це частина думки, в якій стверджується або заперечується що-небудь стосовно предметів чи явищ, їх ознак, зв'язків та відносин і яка наділена властивістю висловлювати або істинне, або хибне твердження, що відображає предмет думки³. У граматиці під суб'єктом розуміють слово, яке вміщує першу початкову точку висловлювання⁴.

У теорії права суб'єктом визнається носій прав і обов'язків, учасник правовідносин⁵. У кримінальному праві суб'єкт — це

¹ *Гносеологія* (або теорія пізнання) — розділ філософії, що вивчає взаємовідносини суб'єкта і об'єкта в процесі пізнавальної діяльності, ставлення знання до дійсності, можливості пізнання людиною світу, критерії істини і достовірності знання (див.: *Философский словарь* / Под ред. И. Т. Фролова. — М.: Политиздат, 1987. — С. 95, 480).

² Див.: Там само. — С. 465.

³ Див.: *Кондаков Н. И.* Логический словарь-справочник. — М.: Наука, 1975. — С. 574.

⁴ Див.: *Марузо Ж.* Словарь лингвистических терминов: Пер. с франц. Н. Д. Андреева. — М., 1960. — С. 215.

⁵ Див.: *Юридический словарь-справочник* / За ред. Ю. С. Шемшученко. — К., 1996. — С. 623; *Словарь терминов по теории государства и права: Учебник пособие* / Под общ. ред. Н. И. Панова. — Х.: Нац. юрид. акад. Украины, 1997. — С. 155.

один із учасників кримінальних правовідносин, особа, яка вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності¹. Згідно з іншим поширеним формулюванням суб'єкт злочину — це осудна фізична особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність². Таке саме визначення наводиться і в ч. 1 ст. 18 КК.

Ознаки, що характеризують суб'єкта злочину, невід'ємно пов'язані з усіма іншими елементами складу останнього. Саме своїм суспільно небезпечним діянням (об'єктивна сторона злочину) суб'єкт завдає шкоди об'єкту посягання, діючи при цьому винно, тобто умисно або необережно (суб'єктивна сторона)³.

Суб'єкт, який володіє тільки зазначеними ознаками (а саме: фізична особа, досягнення певного віку, осудність), називається «загальним суб'єктом злочину». У разі, якщо в диспозиції відповідної статті Особливої частини КК немає опису суб'єкта злочину, під ним розуміється суб'єкт загальний. Цей прийом законодавчої техніки використано і для визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 200 КК.

Перша ознака суб'єкта — фізична особа — закріплює можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб за будь-який злочин. Однак ця обставина не виключає можливості притягнення юридичних осіб до інших видів відповідальності за протиправні дії, зокрема за незаконні дії з платіжними засобами, що охороняються іншими галузями права, у тому числі правом цивільним.

Другою ознакою, однаково обов'язковою для суб'єкта злочину, передбаченого ст. 200 КК, є вік. Необхідність установлення віку кримінальної відповідальності тісно пов'язана з потребою з'ясувати здатність особи розуміти фактичну сторону, характер і соціальний зміст своїх дій, співвідносити власні бажання і потреби з вимогами суспільної практики, нормами поведінки, правовими приписами і заборонами, а також її здатність

¹ Див.: *Коржанский М. Й.* Уголовное право Украины: Часть Общая: Курс лекций. — К., 1996. — С. 173.

² Див.: Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — С. 130.

³ Див.: *Владимиров В. А., Левицкий Г. А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву: Лекция. — М.: Высш. шк. МООП СССР, 1964. — С. 6.

адекватно сприймати можливе (в потенції) і реальне кримінальне покарання.

Згідно з положенням ч. 1 ст. 22 КК кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Людина, яка досягла цього віку, вже може на підставі свого достатнього життєвого досвіду, розвитку мислення і знань та одержаної освіти правильно орієнтуватися в суспільній обстановці, належно оцінювати свої дії і вміти керувати ними.

Взагалі під *віком* розуміють період, рівень у розвитку або ж кількість прожитого часу¹. Це визначення характеризує поняття «вік» з хронологічної точки зору — як тривалість існування індивіда з моменту його народження. Крім хронологічного (паспортного) віку, розрізняють вік біологічний (функціональний), соціальний і психологічний (психічний)². Встановлюючи вік для кримінальної відповідальності, як уже зазначалося, законодавець бере до уваги останній критерій — психологічний. Тому найбільш прийнятним для науки кримінального права вважається тлумачення, яке використовується в психології: вік — це «... категорія, яка служить для визначення тимчасових характеристик індивідуального розвитку особи»³.

Вік особи вимірюється часом. За наявності документів він фіксується на підставі даних, що містяться в них. За відсутності документів вік встановлює судово-медична експертиза. Відповідно до п. 5 ст. 76 КПК України проведення такої експертизи для з'ясування віку підозрюваної або обвинуваченої особи є обов'язковим у випадках, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності за відсутності відповідних документів і неможливості їх одержати. Висновок експертизи разом і в сукупності з усіма іншими обставинами справи підлягає відповідній перевірці і правовій оцінці. Важливо зазначити, що висновок судово-медичної експертизи не є обов'язковим ні для особи, яка провадить дізнання, ні для слідчого чи прокурора, ні для суду. Ці органи і особи можуть не погодитися з висновком, але така незгода має бути мотивована у відповідній постанові, ухвалі або

¹ Див.: *Ожегов С. И.* Словарь русского языка. — С. 96.

² Див.: *Уголовное право: Общая часть: Учебник для вузов / Отв. ред.: И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова.* — С. 169.

³ *Психология: Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского.* — М.: Политиздат, 1990. — С. 59.

виroku. Якщо експертиза буде визнана неповною або не досить зрозумілою, може бути призначена додаткова експертиза, що доручається тому самому або іншому експерту. Якщо висновок буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи чи іншим чином викликає сумнів у його правильності, може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові (або експертам) (ст. ст. 75 і 312 КПК України).

Особа вважається такою, що досягла певного віку, в наступну за днем її народження добу. При визначенні року народження неповнолітньої особи судово-медичною експертизою днем народження вважається останній день цього року. Якщо ж судово-медична експертиза визначила вік неповнолітнього мінімальною й максимальною кількістю прожитих років, то рік вважається по мінімуму, а днем народження — остання доба року народження.

Крім загального віку кримінальної відповідальності, в ч. 2 ст. 22 КК передбачено знижений вік останньої — чотирнадцять років. Вважаємо, що стосовно відповідальності за незаконні дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення зниження віку кримінальної відповідальності було б недоцільним. Це можна пояснити тим, що:

1) рівень розумового розвитку особи у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років не завжди може свідчити про те, що вона повною мірою усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння, яке посягає на відносини, пов'язані з обігом платіжних засобів;

2) злочин, передбачений ст. 200 КК, не є поширеним серед правопорушників у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років;

3) порівняно зі злочинами, які згідно з ч. 2 ст. 22 КК становлять окрему групу (насильницькі, майнові та ін.) і за вчинення яких настає кримінальна відповідальність з чотирнадцяти років, розглядувані злочини не містять тієї підвищеної суспільної небезпечності, яка є одним з критеріїв установлення зниженого віку кримінальної відповідальності.

Отже, у разі вчинення дій, що становлять об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 200 КК, особою, яка не досягла загального віку кримінальної відповідальності, але діяла за завданням особи, якій до моменту вчинення злочину вже випо-

внилося шістнадцять років, виконавцем цього злочину вважатиметься остання (ч. 2 ст. 26 КК).

Третьою (але не останньою за важливістю) обов'язковою ознакою загального суб'єкта злочину є *осудність*. Поведінка людини, всі її вчинки, у тому числі протиправні, визначаються свідомістю і волею, які становлять основні психічні функції мислячої істоти¹. Підставою для схвалення чи докори поведінки людини виступає активна роль її свідомості і волі. Здатність особи приймати рішення, усвідомлюючи характер своїх дій, їх зміст і соціальне значення, а також передбачати наслідки цих дій і визначають її відповідальність за вчинені акти поведінки, включаючи суспільно небезпечні².

На відміну від тваринного світу людина завдяки сигнальній системі (першої та другої), що виникла і розвинулась у зв'язку з необхідністю обміну інформацією у процесі суспільно-трудової діяльності, має притаманну тільки їй форму відображення дійсності³. Ця сигнальна система згідно із вченням І. П. Павлова⁴ є вищим регулювальником поведінки індивіда. Вона забезпечує більш повний зв'язок людини із зовнішнім середовищем, яке виступає детермінантою її поведінки. Виникнення в особі на ґрунті правильної взаємодії обох сигнальних систем складної системи тимчасових зв'язків під впливом зовнішнього оточення забезпечує їй розумність поведінки в суспільстві. Людина, будучи істотою розумною, здатна визначати своє ставлення до явищ зовнішнього світу, усвідомлювати власні почуття, потреби та бажання. Усвідомлення дає змогу керувати останніми, тобто свідомо регулювати свою поведінку. Регулююча роль сигнальної системи дозволяє індивіду гальмувати ті нервові зв'язки, які не

¹ Див.: *Ярмыш Н. Н.* Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). – Х.: Основа, 1999. – С. 6 и др.

² Див.: *Пионтковский А. А.* Учение о преступлении. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 266, 267.

³ Сигнальна система – перша і друга – це способи регуляції поведінки живих істот (людини) у навколишньому світі, якості якого сприймаються головним мозком у вигляді сигналів, або безпосередньо сприймаючих органом чуття як відчуття коліру, звуку, запаху тощо (перша сигнальна система) або уявлених у знаковій системі (друга) сигнальна система (див.: *Краткий психологический словарь.* – М.: Политиздат, 1985. – С. 319).

⁴ Див.: *Павлов И. П.* Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения животных). – М., 1951. – С. 464.

відповідають конкретним умовам, і навпаки, в разі необхідності активізувати потрібні зв'язки. Завдяки цим можливостям особа здатна проявити волю, обравши як мінімум один із двох варіантів поведінки, а відтак, і нести відповідальність за свої вчинки.

Здатність особи розуміти суспільну значущість своєї поведінки в конкретній обстановці і керувати своїми діями, тобто *осудність*¹, є однією з обов'язкових ознак суб'єкта злочину та умовою для притягнення його до кримінальної відповідальності. І навпаки, нездатність людини розуміти та (або) керувати своєю поведінкою, відсутність свідомості та (або) волі в її вчинках, тобто *неосудність*, виключає відповідальність особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Проблема осудності тісно пов'язана з проблемою свободи волі людини. До розуміння характеру і меж свободи волі особи у виборі поведінки треба йти від визнання загальної детермінації всіх явищ у природі та суспільстві. Жорстка детермінація характерна тільки для найбільш простої форми руху матерії. На рівні саморегульованих систем зовнішня причина допускає декілька різних наслідків. Із цього випливає можливість вибору, в якому людина і є вільною².

Таким чином, людина в межах пізнаної нею необхідності є вільною. Між зовнішнім стимулом і реакцією (вчинком) лежить саморегульована система підвищеної складності — єдність свідомості та волі. *Свідомість* — це суб'єктивний образ зовнішнього світу, продукт відображаючої функції головного мозку. Ось чому об'єктивна дійсність впливає на поведінку людини не тільки тим, що створює мотиви її поведінки, а й тим, що формує цю свідомість³. Відповідно до свого попереднього досвіду, моральних настанов, особливостей характеру та темпераменту людина самовизначається щодо дійсності і обирає найбільш оптимальний з її точки зору варіант поведінки.

Отже, зміст осудності включає здатність особи в момент вчинення злочину, передбаченого ст. 200 КК, правильно усвідом-

¹ Див.: *Владимиров В. А., Левицкий Г. А.* Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву: Лекция. — М.: Высш. шк. МООП СССР, 1964. — С. 42.

² Див.: *Михеев Р. И.* Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве. — Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. — С. 34–26.

³ Див.: *Краткий психологический словарь.* — С. 327–329.

лювати фактичні ознаки самого діяння: (а) об'єктивні ознаки незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків; (б) обстановку, час і місце його вчинення; (в) здатність свідомо керувати своїми діями. Тут свідомість і воля поєднуються між собою і визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації.

Як бачимо, осудність є передумовою відповідальності, тобто вона передує як вині, так і кримінальній відповідальності. Осудність — поняття скоріше юридичне, ніж медичне. Тому висновок про осудність людини по конкретній справі робить у кінцевому результаті не судово-психіатрична експертиза, а органи дізнання, слідства або суд. Цей висновок повинен мати підґрунтя презумпцію осудності будь-якої людини або (в разі обґрунтованого сумніву) за висновок судово-медичної експертизи. Висновок про психічний стан особи надає можливість особі, яка провадить дізнання, слідчому або судді встановити наявність (або відсутність) медичного критерію осудності (чи неосудності). Цей висновок разом і в сукупності з усіма іншими обставинами справи підлягає відповідній перевірці і правовій оцінці.

Узагальнюючи наведене, зазначимо, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 200 КК, має бути осудною, фізичною особою, яка до моменту вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку. Ці ознаки суб'єкта розглядуваного злочину визначаються виходячи з огляду на тлумачення загального суб'єкта злочину, передбаченого у ст. ст. 18, 19, 22 КК.

Суб'єкт злочину, передбаченого у ст. 200 КК, описаний в законі як такий, що не має додаткових ознак, тобто крім загальних ознак (фізична особа, осудність і досягнення шістнадцятирічного віку), інших (додаткових) ознак не встановлено. Отже, згідно з чинним КК суб'єктом досліджуваного злочину не може бути спеціальний суб'єкт. Проте це рішення навряд чи можна визнати задовільним.

У Законі України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»¹ докладно розглянуто систему захисту інформації і відповідальність суб'єктів переказу щодо забезпечення захисту інформації. Відповідно до даного Закону ця система має забез-

---

¹ Див.: Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346 – III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

печувати безперервний захист інформації щодо переказу грошей на всіх етапах її формування, оброблення, передавання та зберігання. Електронні документи, що містять інформацію, яка належить до банківської таємниці або є конфіденційною, повинні бути зашифрованими під час передавання їх за допомогою телекомунікаційних каналів зв'язку. Порядок захисту і використання засобів захисту інформації щодо переказу визначається законами України, нормативно-правовими актами Національного банку України та правилами платіжних систем. Захист інформації забезпечується суб'єктами переказу грошей шляхом обов'язкового впровадження та використання відповідної системи захисту. Остання складається із:

1) законодавчих актів України, інших нормативно-правових актів, а також внутрішніх нормативних актів суб'єктів переказу, які регулюють порядок доступу її роботи з відповідною інформацією та відповідають за порушення цих правил;

2) заходів охорони приміщень, технічного обладнання відповідної платіжної системи та персоналу суб'єкта переказу;

3) технологічних і програмно-апаратних засобів криптографічного захисту інформації, що обробляється в платіжній системі.

Система захисту інформації повинна забезпечувати:

1) цілісність інформації, що передається в платіжній системі, та компонентів останньої;

2) конфіденційність інформації під час її оброблення, передавання та зберігання в платіжній системі;

3) неможливість відмови ініціатора від факту передавання, одержувача — від факту прийняття документів на переказ, операції із застосуванням засобів ідентифікації, відкриття;

4) постійний і безперешкодний доступ до компонентів платіжної системи особам, які мають на це право або повноваження, визначені законодавством України чи встановлені договором.

Розроблення заходів охорони, технологічних і програмно-апаратних засобів криптографічного захисту здійснюється платіжною організацією відповідної платіжної системи або іншою установою на її замовлення згідно із законодавством України та вимогами, встановленими Національним банком України.

Відповідальність суб'єктів переказу за забезпечення захисту інформації полягає в тому, що вони зобов'язані виконувати закріплені законодавством України та правилами платіжних систем

вимоги щодо захисту інформації, яка обробляється за допомогою цих платіжних систем. Правила платіжних систем мають передбачати відповідальність за порушення цих вимог з урахуванням вимог законодавства України.

При проведенні переказу його суб'єкти в межах своїх повноважень мають захищати відповідну інформацію від:

а) несанкціонованого доступу до інформації стосовно переказу (що є банківською таємницею або конфіденційною інформацією) осіб, які не мають на це прав або повноважень, визначених законодавством України, а також якщо це не встановлено договором. До банківської таємниці належить інформація, визначена Законом України «Про банки і банківську діяльність», а до конфіденційної інформації — інформація, що визначається іншими законами. Взаємодія банків чи інших установ — учасників платіжної системи та уповноважених державних органів щодо надання на письмові запити цих органів інформації в межах, необхідних для виконання цими органами своїх функцій, здійснюється шляхом надання довідок в обсягах, закріплених законодавством України, з урахуванням вимог стосовно банківської таємниці та конфіденційної інформації;

б) несанкціонованих змін інформації, а саме: внесення змін, часткового чи повного знищення інформації щодо переказу особами, які не мають на це прав або повноважень, визначених законодавством України чи встановлених договором;

в) несанкціонованих операцій з компонентами платіжних систем: використання або внесення змін до компонентів платіжної системи протягом її функціонування особами, які не мають на це прав або повноважень, визначених законодавством України або встановлених договором.

Суб'єкти переказу зобов'язані повідомляти платіжну організацію відповідної платіжної системи про випадки порушення вимог захисту інформації. У разі виявлення при цьому ознак, що можуть свідчити про вчинення злочину, суб'єкти переказу та інші учасники платіжних систем зобов'язані повідомити відповідні правоохоронні органи про порушення вимог захисту інформації.

Працівники суб'єктів переказу мають виконувати вимоги щодо захисту інформації при здійсненні переказів, зберігати банківську таємницю та підтримувати конфіденційність інформації, що ви-

користується в системі захисту останньої. Вони несуть відповідальність за неналежне використання і зберігання засобів захисту інформації, що застосовуються при здійсненні переказів.

Таким чином, з огляду на зазначені положення Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»¹ вважаємо, що поняття «працівник суб'єкта переказу» не підпадає повною мірою під поняття «загальний суб'єкт злочину» (фізична особа, осудність, досягнення шістнадцятирічного віку) і значно виходить з точки зору їх обов'язків і повноважень за межі поняття «загальний суб'єкт злочину». Наведене в Законі поняття «працівники суб'єктів переказу» слід віднести з огляду на повноваження цих працівників до категорії «спеціальний суб'єкт» цього злочину. Вчинення такими працівниками злочину, передбаченого ст. 200 КК, характеризується більш високим ступенем суспільної небезпечності порівняно з вчиненням цього злочину загальним суб'єктом, оскільки винна особа вчиняє незаконні дії з платіжними засобами шляхом порушення своїх службових повноважень (і обов'язків) щодо захисту інформації при проведенні переказу грошових коштів.

Зазначені працівники, використовуючи свої повноваження (доступ до банківських розрахунків, бланків документів, інформації щодо кодів клієнтів тощо), мають можливості (чи створюють необхідні умови) для вчинення розглядуваного злочину. У деяких випадках використання цими працівниками своїх повноважень виступає єдиною можливою умовою вчинення цього злочину. Тому з метою реалізації завдань кримінального законодавства з попередження злочинів (ст. 1 КК) було б доцільним, на наш погляд, передбачити у ч. 2 ст. 200 КК (як кваліфікуючу ознаку) кримінальну відповідальність за вчинення незаконних дій з платіжними засобами спеціальним суб'єктом² — працівником банківської і кредитно-фінансової систем (*фінансових установ*), де була б встановлена більш суворая відповідальність за вчинення у такий спосіб злочину.

¹ Див.: Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р., № 2346-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

² Щодо тлумачення спеціального суб'єкта злочину і підстав криміналізації докладніше див.: Устименко В. В. Спеціальний суб'єкт преступлення: Вища шк., 1989; Його ж. Поняття спеціального суб'єкта преступлення // Проблеми правоведення. – 1989. – Вып. 50. – С. 91–97.

Як на кваліфікуючі ознаки злочину ч. 2 ст. 200 КК вказує на вчинення його повторно або за попередньою змовою групою осіб. Повторність у нашому випадку має місце при вчиненні тотожних злочинів, тобто вчиненні злочину, передбаченого ст. 200 КК, особою, яка раніше вже вчиняла такий злочин, незалежно від того, чи було її притягнуто за цей попередній злочин до кримінальної відповідальності. Повторності не існує лише у випадках, коли сплили строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності чи виконання обвинувального вироку або особу було звільнено від кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку, а також коли щодо попереднього злочину судимість було погашено або знято (ст. 32 КК).

Злочин визнається вчиненим за *попередньою змовою групою осіб*, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення (ч. 2 ст. 28 КК). Отже, істотною ознакою (яка відрізняє цю форму від інших форм співучасті) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб є наявність попередньої домовленості про спільне вчинення злочину, якої було досягнуто до початку злочину. При цьому само злочинне діяння визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо співучасники діяли як співвиконавці. Така позиція поділяється судовою практикою і відображена в низці постанов Верховного Суду України щодо різних категорій кримінальних справ. У цих постановках дається тлумачення такого виду співучасті, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб¹, і визнається, що ця форма співучасті має місце лише у випадках, коли співучасники виступають (хоча б два з них) співвиконавцями. Наприклад, одна особа підробляє платіжні засоби, друга — перевозить їх, третя — збуває, четверта — використовує. Однак при цьому кожен із співвиконавців знає про дії інших осіб при

---

¹ Див.: Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності: Постанова Пленуму Верхов. Суду України від 25. 12. 1992 р. № 12 // Збірник постанов Пленуму Верхов. Суду України (1963–1997). – Симферополь: Таврія, 1998. – С. 208. ; Про судову практику в справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верхов. Суду України від 07. 10. 1997 р. № 12 // Там само. – С. 260; Про судову практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів: Постанова Пленуму Верхов. Суду України від 12. 04. 1996 р. № 6 // Там само. – С. 141.

вчиненні цього злочину в рамках домовленості, досягнутої між ними. Ці дії незалежно від того, що вони за своїм характером різняться між собою, слід розглядати як співвиконавство, оскільки кожний із співучасників виконує ту чи іншу дію, яка в альтернативі утворює об'єктивну сторону даного злочину. Отже, зазначені дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 200 КК як вчинені за попередньою змовою групою осіб.

На підставі викладеного доходимо таким висновків.

1. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 200 КК, як впливає зі ст.ст. 18 і 22 КК, визнається фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Додаткових ознак суб'єкта цього злочину ст. 200 КК не передбачає. Проте не викликає сумнівів, що вчинення незаконних дій з платіжними документами працівниками фінансової і кредитно-банківської систем (фінансової установи) з використанням своїх повноважень (доступ до банківських рахунків, банківських документів, бланків, інформації щодо кодів клієнтів тощо) характеризується підвищеною суспільною небезпечністю. У деяких випадках використання цими працівниками своїх повноважень виступає єдиною можливою умовою вчинення цього злочину. Отже, з метою реалізації завдань кримінального законодавства (попередження злочинів, передбачених ст. 1 КК) у ч. 2 ст. 200 КК було б доцільним, на наш погляд, установити кваліфікуючу ознаку — вчинення незаконних дій з платіжними засобами працівником фінансової установи.

2. Аналіз незаконних дій з платіжними засобами за попередньою змовою групою осіб як кваліфікуючої ознаки, передбаченої ч. 2 ст. 200 КК, дає змогу обґрунтувати позицію, згідно з якою ця ознака матиме місце лише у випадках, коли дві чи більше осіб попередньо домовилися про спільне вчинення злочину і при цьому діяли як співвиконавці. Ця ознака матиме місце й тоді, коли між співучасниками існував розподіл ролей, але вони виконували різні дії в альтернативі, що описано в диспозиції ст. 200 КК. У такому разі всі вони є співвиконавцями, а наявність попередньої змови дає підстави констатувати наявність кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 200 КК.

ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Загальна кримінально-правова характеристика покарання. Покарання відповідно до ч. 1 ст. 50 КК є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Основні ознаки покарання, названі в цій законодавчій дефініції, докладніше виражаються у такому.

Покарання є мірою примусу. На думку Н. Ф. Кузнецової, у цьому й виявляється специфічна соціально-правова сутність будь-якого кримінального покарання¹. Цю позицію не поділяє М. Д. Шаргородський, який припускає, що не усякий примус є карою, а відтак, і не завжди є покаранням. Кара, вважає науковець, стає примушенням лише за наявності певних додаткових обставин². Останні конкретизує І. С. Ной, уточнюючи, що кара — це примушення з метою викликати страждання³. Дещо інакше цю думку висловлює і уточнює Б. С. Никифоров. На його погляд, покарання — це примус до страждання, розмірного вчиненому злочину⁴. Проаналізувавши позиції вчених, доходимо висновку про те, що покарання — це не просто захід примусу; його мета — викликати страждання або примушення до такого страждання, яке було б розмірним скоєному винним у злочинному вчинку.

¹ Див.: Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под. ред. Г. А. Кригера, Н. Ф. Кузнецовой, Ю. М. Ткачевского. — С. 211.

² Див.: Курс советского уголовного права: Общая часть / Отв. ред. Беляев, М. Д. Шаргородский. — Т. 2. — С. 208.

³ Див.: *Ной И. С.* Вопросы теории наказания в советском уголовном праве. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1967. — С. 25.

⁴ Див.: *Никифоров Б. С.* К вопросу об изучении эффективности уголовно-правовых мер борьбы с преступностью // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью. — М., 1968. — С. 25.

Але відповідно до чинного законодавства покарання не має на меті заподіяння фізичних страждань або приниження людської гідності. Крім того, оскільки, за словами І. І. Карпеця, покарання — це примус з усіма наслідками, що звідси випливають¹, то, вважаємо, особливо наполягати на необхідності обов'язкового зв'язку примушення зі стражданням (як на базовій ознаці покарання) немає сенсу.

Покарання застосовується від імені держави, тобто є мірою державного примусу. Практично це означає, що воно встановлюється тільки кримінальним законом. Останній же ухвалюється вищим державним органом влади — Верховною Радою України. Ніякі інші засоби примусового впливу, крім передбачених кримінальним законом, не можуть визнаватися і застосовуватися як кримінальне покарання.

Покарання застосовується тільки за вироком суду. Ця ознака покарання по суті відтворює фундаментальний принцип правової держави України, закріплений у ст.ст. 148 і 158 Конституції, згідно з яким правосуддя здійснюється тільки судом. Інакше кажучи, відповідно до закону ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину, а також зазнати кримінального покарання інакше як за вироком суду. Призначення покарання — виключна компетенція суду, причому кримінальне покарання вноситься саме у *вироках*, а не в якихось інших процесуальних документах (наприклад, цивільно-правових санкції, на відміну від кримінального покарання, призначаються у *рішеннях* суду).

Покарання може бути застосовано тільки до особи, визнаної винною у вчиненні злочину. В цій ознаці кримінального покарання реалізовано передусім такі принципи кримінального законодавства, як законність, справедливість, невідворотність відповідальності, рівність громадян перед законом і, нарешті, особиста та винна відповідальність. Однак не в усіх випадках особа, визнана винною у вчиненні злочину, невідворотно зазнає покарання. Виняток становлять передбачені кримінальним законом випадки звільнення від кримінального покарання, наприклад, унаслідок хвороби або закінчення строків давності виконання обвинувального вироку та з інших підстав і умов, визначених у ст. ст. 74–87 розділу XII Загальної частини КК.

¹ Карпец І. І. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 152.

Покарання полягає в передбачених законом втратах та обмеженнях прав і свобод засудженого. Саме в цьому, як це вже підкреслювалося, полягає на практиці соціально-правова сутність покарання. Серед прав і свобод, що обмежуються або повністю втрачаються засудженим, можна назвати такі, як право на вільне пересування, право на свободу дій, політичні, трудові та майнові права. Наприклад:

а) втрата і обмеження права на вільне пересування та права на свободу дій можуть виразитися в повному чи частковому позбавленні волі з триманням особи в спеціальних закладах закритого чи напівзакритого типу з певними режимними вимогами та правилами внутрішнього розпорядку;

б) втрата і обмеження політичних прав — у втраті і обмеженні права брати участь у роботі громадських організацій, політичних партій тощо;

в) втрата і обмеження трудових прав — у виборі робочих місць, а також відсутності вибору місця роботи за професією, неможливості працювати відповідно до раніше здобутої спеціальності, позбавленні права обіймати певні посади, займатися певною діяльністю, права навчатися новій спеціальності, обмеженні пересування по службі тощо;

г) втрата і обмеження майнових прав — у накладанні і стягненні штрафу, повній або частковій конфіскації майна, втраті чи обмеженні прав користування особистим майном (наприклад, при призначенні покарання у виді позбавлення волі в обмеженні вибору одягу, взуття, необхідності носити одяг і взуття встановленого зразка, обмеженні асортименту і кількості продуктів харчування, речей першої необхідності, які придбати дозволено і засудженим, та ін.).

Покарання тягне за собою судимість. Ця ознака кримінального покарання у визначенні поняття покарання законодавцем не вказана. Проте її наявність є характерною і відмінною особливістю тільки кримінального покарання. *Судимість* — це специфічний правовий стан особи, який з'являється у неї після засудження за вчинений злочин і набрання вироком суду чинності. Сутність інституту судимості полягає в тому, що особа, яка має судимість, може зазнавати низку правообмежень, скажімо, у виборі місця роботи, а також у тому, що в разі вчинення нею нового злочину можливе настання визначених кримінальним

законом правових наслідків, наприклад, визнання наявності повторності або рецидиву злочинів, які до волі часто виступають як кваліфікуючі ознаки чи обставини, що обтяжують покарання. Викладені ознаки, які є базовими і характерними для кримінального покарання, можуть бути покладені в основу відмінності кримінального покарання від інших видів державного примусу та заходів громадського впливу.

Питання про *мету покарання* залишається одним з дискусійних у правничій літературі, кримінальному праві, сучасній теорії покарання. Тому не випадково в різних підручниках, навчальних і навчально-методичних посібниках це питання різними авторами викладено по-різному¹. У чинному законі питання про мету покарання чітко вирішено в ч. 2 ст. 50 КК, де зазначено, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Призначення покарання за злочин, передбачений ст. 200 КК. У санкції ч. 1 ст. 200 КК встановлено, що дії, передбачені в диспозиції цієї статті, караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк (в редакції Закону України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI)². Санкція ч. 2 цієї статті КК передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

Керуючись загальними засадами призначення покарання (ст. 65 КК), а також принципами законності, гуманності, справедливості, індивідуалізації, визначеності та обов'язковості його мотивування у судовому вироку, суди призначали покарання за досліджуваний злочин саме в межах санкцій ч.ч. 1 та 2 ст. 200 КК.

---

¹ Див.: Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. Г. А. Кригера, Н. Ф. Кузнецовой, Ю. М. Ткачевского. – С. 213–217; Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. П. И. Гришаева, Б. В. Здравомыслова. – С. 264–268; Курс советского уголовного права: Общая часть / Отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Т. 2 – С. 201–228; Курс советского уголовного права: Общая часть: Наказание / Ред. кол.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – Т. 3. – С. 31–50; Уголовное право УССР: Общая часть: Учебник / Под ред. В. В. Сташиса, Д. Ш. Якупова. – С. 223–226; Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Общая часть / Отв. ред. Ф. Г. Бурчак. – С. 315–319 та ін.

² Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.

Аналіз судової практики показує, що у більшості випадків (47 %) суди призначали покарання, не пов'язане з позбавленням волі (тобто штраф); у 18 % випадків суди звільняли винних осіб від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) і тільки за 35 % злочинів було призначено покарання у виді позбавлення волі. Як правило, таке покарання призначалося у випадках, коли дії винних осіб кваліфікувалися за ч. 2 ст. 200 КК, або не тільки за ст. 200 КК, а й за ст. 190 КК. Аналіз застосування практики призначення покарання дає підстави зробити висновок про те, що вона в цілому є оптимальною, відповідає характеру і ступеню суспільної небезпечності вчинених злочинів, передбачених ч.ч. 1 та 2 ст. 200 КК.

Але проблема індивідуалізації покарання за розглядуваний злочин не завжди реалізується в повному обсязі у випадках, коли для його вчинення використовуються технічне обладнання, інші засоби чи знаряддя вчинення злочину і при цьому не застосовується конфіскація зазначених предметів. Такий підхід, безумовно, не відповідає вимогам завдань кримінального закону щодо попередження злочинів (ст. 1 КК). Йдеться про спеціальну конфіскацію майна як додаткове покарання. В цілому вчинення незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, як і багато інших злочинів, важко уявити без використання засобів і знарядь, які підшукані, виготовлені, пристосовані чи застосовані для вчинення такого злочину. Ними можуть бути: (а) технічні та програмні засоби, за допомогою яких викрадалась інформація, її розголошення чи маніпулювання нею або створення підроблених платіжних засобів (комп'ютери, кодуючі пристрої та ін.); (б) механічні засоби — різного роду пристрої, за допомогою яких справлявся механічний вплив на об'єкт підроблення (спеціально прилаштовані гострі предмети, предмети, за допомогою яких наносять фарбу, складні механічні пристрої — ембосери тощо); (в) оптична техніка; (г) заводське обладнання для виготовлення платіжних карток, яке якимось чином опинилось у злочинців, або обладнання, подібне заводському, але виготовлене кустарно.

Наведений перелік засобів і знарядь вчинення злочину, передбаченого ст. 200 КК, не є вичерпним, що свідчить про їх надзвичайну різноманітність і водночас про їх специфічну суспільну небезпечність. Ці засоби в разі їх невилучення державою

завжди можуть бути знову використані для вчинення того самого чи іншого подібного злочину. Отже, вважаємо, що введення спеціальної конфіскації за вчинення розглядуваного злочину є досить обґрунтованим, особливо з точки зору попередження вчинення нових злочинів як самим засудженим, так й іншими особами, яким могли б дістатися ці засоби в разі їх невилучення. Тут відіграє важливу роль також той чинник, що особа, яка планує вчинити такий злочин, усвідомлюватиме, що разом з основним покаранням їй загрожує ще й конфіскація засобів учинення злочину, які в багатьох випадках можуть бути технікою, що коштує зовсім не дешево.

Проте розв'язання проблеми спеціальної конфіскації засобів і зняття вчинення розглядуваного злочину стикається з необхідністю розв'язання більш загальної проблеми щодо правових підстав призначення цього додаткового покарання в цілому.

У ст. 59 КК встановлено такий вид додаткового покарання, як конфіскація майна. Згідно з ч. 1 цієї статті таке покарання полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. У ч. 2 ст. 59 КК закріплено, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу. Це так звана *загальна конфіскація*, яка може бути повною чи частковою, за винятком майна, яке конфіскації не підлягає¹.

Поряд із загальною слід вирізняти *спеціальну конфіскацію*, яка полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави речей (якщо вони згідно із законом не підлягають поверненню потерпілому або іншій особі), які належали винному на момент вчинення ним злочину і його засудження, та інших речей, які були: (а) підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину; (б) надані особі з метою схилити її до вчинення злочину чи як винагорода за це; (в) виступали предметом злочину, пов'язаного з незаконним обігом цих речей; (г) здобуті внаслідок вчинення злочину. Правові підстави, за яких може застосовуватися спеціальна кон-

---

¹ Див.: Додаток до КК «Перелік майна, яке не підлягає конфіскації за судовим вироком» в ред. від 12 січня 1983 р., 22 червня 1984 р. // Відом. Верхов. Ради України – 1983. – № 4. – Ст. 50; 1984. – № 27. – Ст. 512.

фіскація, на наш погляд, можуть бути поділені на два види — кримінально-правові і кримінально-процесуальні.

Кримінально-правові підстави — це випадки, коли спеціальну конфіскацію безпосередньо передбачено в санкціях статті Особливої частини КК (наприклад, ч.ч. 1 та 2 ст. 176, ч.ч. 1 та 2 ст. 177, ч. 2 ст. 201, ч.ч. 1–3 ст. 204, ч.ч. 1 та 2 ст. 208, ч.ч. 1 та 2 ст. 209, ч. 2 ст. 240, ст. 246, ч.ч. 1 та 2 ст. 248, ч.ч. 1 та 2 ст. 249, ч.ч. 1–3 ст. 300, ч.ч. 1–3 ст. 301, ч.ч. 1–3 ст. 305, ч.ч. 1 та 2 ст. 332, ст. 334, ч.ч. 1 та 2 ст. 361, ч.ч. 1 та 2 ст. 361¹, ч.ч. 1 та 2 ст. 361², ч.ч. 1–3 ст. 362). Безперечно, це є додатковим видом покарання, оскільки його передбачено санкцією відповідних статей КК і на цій підставі він застосовується як обов’язковий чи факультативний разом з основним видом покарання.

Кримінально-процесуальні підстави застосування спеціальної конфіскації передбачено у ст. 81 КПК, яка регламентує вирішення питання про речові докази (ст. 78 КПК). У ст. 81 КПК, зокрема, встановлено, що гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, передаються в доход держави, а знаряддя злочину, що належать обвинуваченому, конфіскуються. На необхідність застосування спеціальної конфіскації на підставі цієї статті вказується в низці постанов Пленуму Верховного Суду України.

Спеціальну конфіскацію науковці оцінюють по-різному. Визнаючи її видом додаткового покарання, якщо вона призначається на підставі норм Особливої частини КК, вони в той же час не відносять її до покарання (додаткового), коли вона застосовується на підставі норм КПК (Н. А. Стручков, І. Л. Марогулова, В. І. Антипов, В. К. Гришук). Така позиція, на нашу думку, є досить суперечливою. В усіх випадках — за наявності і кримінально-правових, і кримінально-процесуальних підстав застосування спеціальної конфіскації — остання виконує функції додаткового покарання. Це виражається в такому.

1. Спеціальна конфіскація в усіх випадках має всі ознаки покарання: вона є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною в учиненні злочину, і полягає в обмеженні прав і свобод засудженого.

2. Спеціальна конфіскація підвищує репресивний ефект основного покарання, оскільки винна особа позбавляється певного майна, що належить їй на праві власності. Часто це достатньо цінне майно, наприклад, автомобіль, електронна техніка,

знаряддя та засоби полювання чи зайняття рибним або звіриним промислом та ін.

3. У всіх випадках спеціальна конфіскація виконує важливу превентивну функцію, бо вона спрямована на запобігання новим злочинам, особливо тим, що вчиняються з використанням певних засобів чи знарядь. Це повністю збігається із завданням кримінального закону (ст. 1 КК), а також з метою покарання (ч. 2 ст. 50 КК). Отже, можна констатувати, що спеціальна конфіскація завжди виконує функції додаткового покарання і має за мету, зокрема, запобігання вчиненню нових злочинів.

Проте права регламентація в КК спеціальної конфіскації як додаткового покарання є недосконалою. Поряд із закріпленням цього додаткового покарання в нормах Особливої частини КК розглядуване покарання має бути, на наш погляд, передбачено і в його Загальній частині. Це відповідає логічним підставам побудови КК, співвідношення його Загальної та Особливої частин, зокрема розділу X Загальної частини «Покарання та його види» і санкцій статей Особливої частини КК. Йдеться про те, що в санкціях статей Особливої частини КК можуть бути передбачені лише ті види покарань, які вичерпно вказані в ст. 51 КК.

Вважаємо, що це доповнення КК є також достатньо обґрунтованим з огляду на те, що Кодекс України про адміністративні правопорушення у ст. 29 передбачає такий вид адміністративного стягнення, як конфіскація предмета, який був знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення (тобто у нашій трактовці — «спеціальна конфіскація»). Стаття 329 Митного кодексу України також встановлює за порушення митних правил такий вид стягнення, як конфіскація товарів і транспортних засобів. Однак, якщо за менш тяжке правопорушення (адміністративне чи митне) порівняно зі злочином передбачено такий вид стягнення, як спеціальна конфіскація, то тим більшою мірою таке покарання повинно бути передбачено за злочин — як більш суспільно небезпечний (за ступенем тяжкості) вид правопорушення. Це додаткове покарання, яке могло бути закріплено у ст. 59¹ КК і достатньою мірою виконувати функції загальної і часткової превенції у реалізації важливого завдання КК (ст. 1) щодо запобігання злочинам не тільки винними особами, які вчинили злочин, а й іншими особами.

За порядком і підставами застосування спеціальна конфіскація як додатковий вид покарання має призначатися таким чином. По-перше, в усіх випадках, коли даний вид покарання прямо передбачено санкцією статті Особливої частини КК і коли відповідні предмети використовувалися як засоби чи знаряддя вчинення злочину, чи були пов'язані з незаконним обігом відповідних предметів, чи здобуті злочинним шляхом. Отже, санкції статей КК, в яких встановлено відповідальність за злочини, що завжди вчиняються тільки безпосередньо шляхом застосування певних засобів чи знарядь, а також із незаконним обігом предметів чи одержанням предметів злочинним шляхом, повинні бути доповнені таким додатковим обов'язковим видом покарання, як спеціальна конфіскація. Відносно досліджуваного злочину відзначимо, що підроблення документів на переказ (особливо електронних), платіжних карток та інших засобів доступу до банківських рахунків (ст. 200 КК) завжди пов'язане з використанням обладнання для виготовлення таких предметів. Відтак, доповнення санкцій ч.ч. 1 та 2 ст. 200 КК спеціальною конфіскацією як додатковим видом покарання (конфіскація обладнання, що використовувалося для підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків) мало б істотне значення для більш ефективної боротьби із зазначеними злочинами.

По-друге, за чинним законодавством (*de lege lata*) знаряддя і засоби злочину, гроші, цінності, інші речі, нажиті злочинним шляхом, конфіскуються, як вже вказувалося, на підставі ст.ст. 78 та 81 КПК і у випадках, коли спеціальну конфіскацію не передбачено в санкціях статей Особливої частини КК. Але таке рішення має паліативний характер. Воно не розв'язує всіх проблем спеціальної конфіскації як виду додаткового покарання. Не витримує також критики з точки зору юридичних підстав і застосування у таких випадках спеціальної конфіскації як покарання, оскільки фактично кримінальне покарання застосовується на підставі не норм КК, а норм КПК. Крім того, така конфіскація у вироках судів визначається не як покарання, а як вирішення питання щодо долі речових доказів. Безумовно, такий підхід суперечить ст. 65 КК, яка визначає загальні засади призначення покарання,

Проте слід визнати, що є багато злочинів, котрі можуть вчинюватись як із застосуванням певних засобів і знарядь, неза-

конним обігом певних предметів злочину чи здобуттям таких предметів злочинним шляхом, так і без таких. Тому в санкціях статей, що передбачають відповідальність за ці злочини, дуже проблематично вказувати спеціальну конфіскацію як додатковий вид покарання. Отже, для вирішення питання про можливість застосування спеціальної конфіскації і у таких випадках треба, на наш погляд, вказати у ч. 2 ст. 59¹ КК, що спеціальну конфіскацію як додаткове покарання може бути призначено і у випадках, коли воно не передбачено в санкції статті Особливої частини КК, за умови, що злочин (у тому числі незакінчений, а також вчинений у співучасті) був учинений із застосуванням певних знарядь чи засобів, або був пов'язаний із незаконним обігом предметів злочину, а також коли ці предмети були здобуті (чи створені) внаслідок вчинення злочину. Така новела повною мірою могла б врегулювати проблему застосування спеціальної конфіскації як додаткового покарання.

Викладене дає підстави зробити такі висновки.

1. Крім загального вивчення питань покарання за розглядуваний злочин та шляхом аналізу судової практики, застосування покарань, передбачених санкціями ч.ч. 1 та 2 ст. 200 КК, підстави констатувати, що покарання за даний злочин в цілому є оптимальним, відповідає характеру і ступеню суспільної небезпечності злочинів, передбачених цією статтею КК.

2. З огляду на особливості даного злочину, його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, а також завдання кримінального закону щодо забезпечення запобігання злочинам розглянуто проблему спеціальної конфіскації засобів вчинення злочину як додаткового виду покарань. На підставі цього сформульовано пропозиції стосовно доповнення Загальної частини чинного КК України статтею, в якій було б передбачено такий вид покарання, як спеціальна конфіскація. У зв'язку з цим запропоновано також доповнити санкції ч.ч. 1 та 2 ст. 200 КК таким додатковим видом покарання, як конфіскація засобів і знарядь вчинення злочину.

Висновки

Проведене наукове дослідження проблеми кримінальної відповідальності за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків дає підстави зробити наступні узагальнені висновки:

1. *Загальним об'єктом* цього злочину є суспільні відносини, що охороняються законом про кримінальну відповідальність (ст. 200 КК) від злочинних посягань; *родовим об'єктом* — суспільні відносини, що складаються в процесі господарської економічної діяльності незалежно від форм власності, у тому числі у сфері ринкової економіки. *Видовим об'єктом* — визнаються суспільні відносини, що забезпечують відповідаюче законодавству України нормальне функціонування кредитно-фінансової, банківської й бюджетної систем; *безпосереднім об'єктом* злочину — суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки нормального функціонування банківської і кредитно-фінансової систем з емісії й обігу платіжних засобів, майнових прав та інтересів суб'єктів цих систем.

2. *Предметом* досліджуваного злочину виступають *платіжні засоби* на паперовому, електронному чи іншому виді носії інформації, використання яких ініціює (чи може ініціювати) переказ грошей з відповідного рахунка платника. Такими засобами (предметом злочину) є: (а) документи на переказ; (б) платіжні картки; (в) інші засоби доступу до банківських рахунків. Цим засобам властиві перш за все *загальні (універсальні)*, притаманні кожному предмету злочину ознаки: *соціальна, фізична, юридична*, а також *спеціальні ознаки*, які обумовлені безпосереднім, видовим і родовим об'єктами даного злочину: *інформативність, імперативність, соціальне (функціональне) призначення*.

Кожен із платіжних засобів має також і певні *особливі ознаки*, які визначаються як законом про кримінальну відповідальність (ст. 200 КК), так і іншими законами й підзаконними нормативно-правовими актами, що регулюють банківську і кредитно-фінансову діяльність в Україні (бланкетність закону про кримінальну відповідальність). Встановлення наявності усіх вказаних ознак у сукупності дає підстави вважати, платіжні засоби предметом аналізованого злочину і проводити залежно від цього відмежування від суміжних злочинів, передбачених ст. ст. 358, 366 КК та ін. З урахуванням аналізу предмета злочину обґрунтовано пропозицію щодо необхідності виключення із назви ст. 200 КК «обладнання для виготовлення документів на переказ, платіжних карток та інших засобів доступу до банківських рахунків», оскільки вони не мають необхідних ознак предмету даного злочину, виконують в структурі розглядуваного злочину функції засобів вчинення злочину.

3. Ознаками *об'єктивної сторони* незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків згідно зі ст. 200 КК є: *підроблення* документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само, *придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту* підроблених документів на переказ чи платіжних карток або їх *використання* чи *збут*. Вказані ознаки розглядаються як альтернативні дії (а не способи) одного й того ж складу злочину, передбаченого ст. 200 КК. Цим діям як активним формам поведінки притаманні такі ознаки, як суспільно-небезпечність і протиправність, що властиво діянням кожного складу злочину. На підставі аналізу терміна «підробка», що застосовується в диспозиції кримінального закону, і суміжних термінів пропонується замість цього терміна застосовувати термін «*підроблення*» документів на переказ платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, який більш точно й повніше відбиває характер і зміст альтернативних діянь досліджуваного злочину.

Підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків може полягати як у повному виготовленні фальсифікованих платіжних засобів так і в частковому підробленні справжніх засобів. Конкретний спосіб підроблення визначається тим, який саме платіжний засіб

підроблюється і на якому матеріальному носіїві він виготовляється — паперовому, електронному, пластиковому (платіжна картка) чи ін. Унаслідок підроблення платіжні засоби фальсифікуються і набувають якості носіїв викривленої інформації, що за своєю суттю є обманом, зафіксованим у відповідних предметах. Тут має місце перекручування як інформаційної і імперативної, так і функціональної ознак предмета злочину. За формою і ступенем досконалості фальсифікації підроблені платіжні засоби повинні бути такими, щоби мали вигляд дійсних (істотна ступінь схожості) і об'єктивно могли сприйматися фінансовими і банківськими установами (їх працівниками, технічними засобами розрахунків — банкоматами, банківськими (платіжними) терміналами, ін.) для проведення розрахунків і переказу грошових коштів. В іншому випадку вчинене повинно розглядатися як непридатний замах на злочин.

Підроблені документи на переказ, платіжні картки чи інші платіжні засоби виступають засобами протиправного доступу до банківських рахунків та безпідставного ініціювання переказу чи отримання грошових коштів. Поняття «підроблення» має «наскрізний» характер щодо всіх видів платіжних засобів, вказаних у диспозиції ст. 200 КК і служить обов'язковою характеристикою всіх видових (альтернативних) дій об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину: придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збуту і використання даних засобів.

Використання підроблених платіжних засобів (предмет злочину) полягає у пред'явленні фінансовій установі цих засобів, чим безпосередньо вчиняється протиправне і негативне втручання в нормальне функціонування установ кредитно-фінансової і банківської систем. У випадках протиправного використання підроблених документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків з метою безпідставного переказу грошових коштів з рахунка платника чи отримання їх готівкою, ці платіжні засоби *трансформуються із предмета в засоби вчинення іншого злочину* — шахрайства. Фактичне спричинення шкоди майновим правам та інтересам суб'єктів кредитно-фінансових відносин і як наслідок — протиправне заволодіння грошовими коштами фінансових установ, їх клієнтів і вкладників лежать за межами складу розглядуваного злочину і потребують додаткової кваліфікації за ст. 190 КК.

В роботі стверджується, що кримінальна відповідальність за ст. 200 КК настає за *використання і збут лише підроблених документів на переказ чи платіжних карток*. Вказані дії щодо *інших засобів доступу до банківських рахунків* (платіжних засобів), як випливає зі змісту досліджуваної норми, не утворюють складу розглядуваного злочину. Між тим використання і збут інших підроблених засобів доступу до банківських рахунків, які не охоплюються поняттям «документи на переказ» і «платіжні картки» (наприклад, дорожні, іменні чеки та ін.), спроможні не тільки помилково ідентифікувати користувача (пред'явника) цього платіжного засобу, а й безпідставно ініціювати переказ грошей унаслідок пред'явлення ним вказаних підроблених засобів. Отже, є всі підстави вважати за доцільне встановити у ст. 200 КК України кримінальну відповідальність за використання і збут не тільки документів на переказ і платіжних карток, а й за такі ж дії з іншими засобами доступу до банківських рахунків. Причому, враховуючи підвищену суспільну небезпечність цих дій, пропонується встановити відповідальність за них у ч. 2 ст. 200 КК.

Моментом закінчення незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків визнається момент виконання в повному обсязі (а в деяких випадках хоча б частково) однієї з дій в альтернативі вказаних у ст. 200 КК.

Механізм учинення злочинного посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини полягає у наступному: шляхом підроблення платіжних засобів (документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків), а також учинення незаконних дій з ними (придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту або їх використання чи збут) порушуються суспільні відносини, що забезпечують безпеку нормального функціонування банківських та кредитно-фінансових систем з емісії і обігу платіжних засобів, а також майнових прав та інтересів суб'єктів цих установ, їх клієнтів.

4. *Суб'єктивна сторона* злочину, передбаченого ст. 200 КК, характеризується виною у формі прямого умислу. Метою цього злочину згідно з чинним КК є збут підроблених документів на переказ, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків. Але незаконним діям з підробленими платіжними за-

собами притаманна мета їх використання (незалежно від того, хто підробив засоби), що впливає із характеру і змісту підроблення документів на переказ, платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків, а також вчинення з ними інших незаконних дій. Ця мета впливає також із сутності предмета цього злочину — платіжних засобів, яким притаманні такі спеціальні ознаки, як інформативність, імперативність, функціональне (спеціальне) призначення. На цій підставі пропонується доповнити диспозицію ст. 200 КК вказівкою на *мету використання* підроблених платіжних засобів (поряд з метою збуту).

5. *Суб'єктом* досліджуваного злочину є фізична осудна особа, яка до вчинення злочину досягла віку 16 років. У випадках вчинення даного злочину працівником суб'єкта переказу — працівником фінансово-кредитної установи шляхом порушення своїх службових обов'язків все скоєне набуває підвищеного ступеня суспільної небезпечності. У зв'язку з цим обґрунтовується пропозиція встановити кримінальну відповідальність за вчинення розглядуваного злочину працівником кредитно-фінансової установи шляхом використання своїх повноважень у ч. 2 ст. 200 КК де передбачене більш суворе покарання.

6. Аналіз судової практики застосування покарання передбаченого ч.ч. 1 та 2 ст. 200 КК дає підстави зробити висновок про те, що воно є оптимальним, відповідає характеру і ступеню суспільної небезпечності досліджуваного злочину. Разом з тим з урахуванням особливостей даного злочину, його об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також завдань кримінального закону по забезпеченню запобігання злочинам (ст. 1 КК), розглядається проблема спеціальної конфіскації засобів і знярядь вчинення злочину як додаткового виду покарання. На підставі цього формулюються пропозиції щодо доповнення Загальної частини чинного КК України статтею, в якій було б передбачено такий вид покарання, як «спеціальна конфіскація». У зв'язку з цим пропонується також доповнити санкції ч.ч. 1 та 2 ст. 200 КК таким додатковим видом покарання, як конфіскація засобів і знярядь, котрі належать винній особі на праві власності, що використовувалися для підроблення документів на переказ, платіжних карток або інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само при вчиненні інших незаконних дій з ними.

7. В порядку de lege ferenda пропонується викласти ст. 200 КК в такій редакції.

Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків.

1. Підроблення документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само їх придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою використання чи збуту –

караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією засобів і знарядь, що були використані для вчинення злочину.

2. Ті самі дії, вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб або працівником фінансової установи, а так само використання чи збут підроблених документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків –

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з конфіскацією засобів і знарядь, що були використані для вчинення злочину.

Резюме

Общественная опасность незаконных действий с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам определяется тем, что это деяние причиняет вред не только нормальной деятельности учреждений банковской и кредитно-финансовой систем, но и сопряжено с причинением вреда (или созданием угрозы причинения такого вреда) имущественным интересам субъектам (и клиентам) данных систем. При этом нередко совершаются и иные преступления: против собственности (раздел VI Уголовного кодекса Украины¹), в сфере использования электронно-вычислительных машин (компьютеров), систем и компьютерных сетей и сетей электросвязи (раздел XVI), в сфере служебной деятельности (раздел XVII) и др. Вот почему в ст. 200 УК Украины 2001 г. законодатель установил уголовную ответственность за указанные деяния.

Статья 200. Незаконные действия с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам, оборудованием для их изготовления

1. Подделка документов на перевод, платежных карточек либо иных средств доступа к банковским счетам, а равно приобретение, хранение, перевозка, пересылка с целью сбыта поддельных документов на перевод или платежных карточек либо их использование или сбыт, —

наказываются штрафом от пятисот до тысячи не облагаемых налогом минимумов доходов граждан, или ограничением свободы на срок до трех лет, или лишением свободы на тот же срок.

¹ Далее – УК.

2. Те же действия, совершенные повторно или по предварительному сговору группой лиц, — наказываются лишением свободы на срок от двух до пяти лет.

Примечание. Под документами на перевод следует понимать документ в бумажном или электронном виде, который используется банками или их клиентами для передачи поручений либо информации на перевод денежных средств между субъектами перевода денежных средств (расчетные документы, документы на перевод наличных средств, а также такие, которые используются при проведении межбанковского перевода и платежного сообщения, иные).

(в ред. от 15.04.2008 г.)¹

Раздел 1 «Объект незаконных действий с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам, оборудованием для их изготовления» посвящен исследованию структурных элементов и содержания объекта преступления. Этому предшествует анализ современных трактовок объекта преступления как «ценностей» (социальных ценностей), «благ» (правовых благ) и общественных отношений. Автор исходит из принципиальной позиции, согласно которой объектом преступления признаются общественные отношения. Категория «общественные отношения» выступают более широкой по объему, чем понятия «ценности», «блага», и не исключает их, а, наоборот, включает в свое содержание. Исходя из этих трактовок и решается вопрос относительно объекта (общего) рассматриваемого преступления. Далее в этой главе указывается, что общественная опасность рассматриваемого преступления заключается в том, что оно посягает на *общественные отношения, которые возникают в процессе хозяйственной, экономической деятельности субъектов независимо от форм собственности.* Эти отношения возникают в сфере деятельности как хозяйствующих субъектов государства, так и субъектов рыночной экономики (предпринимательской деятельности и т. п.). Они и образуют **родовой объект** преступлений, предусмотренных разделом VII УК, в том числе преступления, предусмотренного ст. 200 УК.

---

¹ Див.: Відом. Верхов. Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.

Сфера хозяйственной экономической деятельности довольно широка по объему и сложна по содержанию. Она состоит из ряда элементов — групп общественных отношений — менее широко (более узкого) порядка. Одними из них являются *общественные отношения в сфере кредитно-финансовой, банковской и бюджетной систем Украины*, которые структурно входят в содержание хозяйственных экономических отношений и поэтому соотносятся с последними (родовым объектом) как часть и целое. Вместе с тем они имеют относительно самостоятельный, сложный, взаимосвязанный и взаимодополняющий характер, в своем единстве представляют единый вид (разновидность) хозяйственных экономических отношений, на которые посягает не одно, а группа преступлений, предусмотренных, кроме ст. 200 УК, также следующими статьями УК: 199 (изготовление, хранение, приобретение, перевозка, пересылка, ввоз в Украину с целью сбыта или сбыт поддельных денег, государственных ценных бумаг или билетов государственной лотереи), 201 (контрабанда), 204 (незаконное изготовление, хранение, сбыт или транспортировка с целью сбыта подакцизных товаров), 207 (уклонение от возвращения выручки в иностранной валюте), 208 (незаконное открытие или использование за пределами Украины валютных счетов), 210 (нарушение законодательства о бюджетной системе Украины), 211 (издание нормативно-правовых или распорядительных актов, которые изменяют доходы и расходы бюджета вопреки установленному законом порядку), 212 (уклонение от уплаты налогов, сборов, других обязательных платежей), 215 (подделка знаков почтовой оплаты и проездных билетов), 216 (незаконное изготовление, подделка, использование или сбыт незаконно изготовленных, полученных или поддельных марок акцизного сбора или контрольных марок). Указанные *общественные отношения обеспечивают нормальное, отвечающее законодательству Украины функционирование кредитно-финансовой, банковской и бюджетной систем и поэтому выступают видовым* (а не непосредственным, как иногда утверждают) *объектом* рассматриваемого преступления.

Важной сферой нормального функционирования банковской системы является деятельность по обеспечению эмиссии и оборота платежных средств. Это неотъемлемая и весьма важная составляющая деятельности банковской системы — банков

(эмитентов), а также их клиентов. Без этой сферы нормальное функционирование банковской системы невозможно. Как следует из содержания объективных и субъективных признаков преступления, предусмотренного ст. 200 УК, последнее посягает непосредственно именно на эту сферу функционирования банковской системы. В то же время характер описанных в диспозиции ст. 200 УК действий (подделка документов на перевод, платежных карточек либо иных средств доступа к банковским счетам, а также приобретение, хранение, перевозка, пересылка, использование, сбыт документов на перевод или платежных карточек) свидетельствует о том, что эти действия непосредственно еще не причиняют реального вреда функционированию системы эмиссии и оборота платежных средств, еще не нарушают имущественных прав и интересов субъектов этой системы, поскольку при указанных действиях (кроме использования) еще не происходит реальное негативное вмешательство в функционирование этой системы. И при использовании поддельных платежных средств, учитывая диспозицию ст. 200 УК, общественно опасные последствия этого деяния не имеют значения для констатации наличия состава данного преступления как основания уголовной ответственности. Тем не менее такие действия, несомненно, создают реальную угрозу причинения существенного вреда нормальному функционированию системы эмиссии и оборота платежных средств. При этом создается угроза причинения вреда и имущественным правам и интересам субъектов данной системы, поскольку в результате совершения этого преступления потоки денежных средств могут быть противоправно изменены или прекращены, вследствие чего ими могут противоправно завладеть (или завладевают) лица, которые на это не имеют ни действительного, ни предполагаемого права. Здесь всегда страдает безопасность рассматриваемых общественных отношений. Причем *под термином «безопасность» понимается защищенность (незыблемость) прав и интересов субъектов системы эмиссии и оборота платежных средств от общественно опасных действий, предусмотренных в ст. 200 УК.* С учетом изложенного и предыдущего анализа видового объекта **непосредственным объектом** преступления, предусмотренного ст. 200 УК, признаются общественные отношения, обеспечивающие безопасность нормального функ-

ционирования банковской и кредитно-финансовой систем в сфере эмиссии и оборота платежных средств и защиты имущественных прав и интересов субъектов этих систем.

Раздел 2 «Предмет незаконных действий с документами на перевод, платежными карточками иными средствами доступа к банковским счетам, оборудованием для их изготовления» посвящен анализу предмета рассматриваемого преступления и его признаков. Здесь отмечается, что предметом преступления, предусмотренного ст. 200 УК, выступают: (1) документы на перевод; (2) платежные карточки; (3) иные средства доступа к банковским счетам. Каждый из этих предметов имеет свои, присущие только ему видовые признаки. Они определяются как УК, так и другими законами и подзаконными нормативно-правовыми актами, которые регулируют банковскую и кредитно-финансовую деятельность в Украине.

Анализ диспозиции ст. 200 УК и Закона Украины от 5 апреля 2001 г. № 2346 — III «О платежных системах и переводе денег в Украине» (далее — Закон), которые раскрывают содержание указанных в этой статье УК понятий предметов рассматриваемого преступления, показывает, что все эти предметы по смыслу охватываются единым, более общим по объему термином — «платежный инструмент» (именно данный термин упоминается в ст. 1 Закона). Платежный инструмент — средство определенной формы на бумажном, электронном или другом виде носителя информации, использование которого инициирует перевод денег с соответствующего счета плательщика. К платежным инструментам относят и документы на перевод и специальные платежные средства (п. 1.31 ст. 1 Закона). В монографии, однако, делается вывод о том, что более точным и поэтому более удачным является термин «платежное средство», поскольку под инструментом всегда понимается некоторое орудие работы. Но в таком случае этим термином не охватываются платежные документы, иные средства доступа к банковским счетам, которые также относятся к категории «документы». Исходя из этого предлагается обозначать все предметы исследуемого преступления термином «платежные средства».

Каждое из платежных средств, указанных в ст. 200 УК, имеет индивидуальные, присущие ему признаки. Тем не менее им свойственны и *общие (родовые) признаки*, к которым относятся *социальный, физический и юридический (нормативный) призна-*

ки. Эти общие (универсальные) признаки, присущие каждому предмету преступления (в предметных преступлениях), имеют в данном случае свои особенности, обусловленные объектом рассматриваемого преступления. Наряду с этим в монографии выделены *специальные признаки данного предмета*, которые во многом зависят от видового и непосредственного объектов, ими обусловлены и в то же время влияют как на содержание специфических (индивидуальных) признаков каждого из платежных средств как предмета преступления, так и на объективные и субъективные признаки этого преступления в целом. Такими признаками признаются: *информативность, императивность и функциональное (специальное) назначение платежных средств*. *Информативность* как признак предмета преступления означает, что платежное средство включает в себя определенную информацию об эмитенте платежного средства и физическом или юридическом лице, которое использует это платежное средство, номера банковских счетов, определенные реквизиты платежного средства, информацию относительно суммы денежных средств, подлежащей перечислению или выдаче и т. п. *Императивность* как существенная черта платежных средств тесно связана с их юридическим (нормативным) признаком. Она понимается как то, что предписания, по их смыслу представляющие собой составляющую этих средств, должны безоговорочно выполняться субъектами кредитно-финансовых отношений, которым эти предписания адресованы. *Функциональный признак* свидетельствует о специальном назначении платежных средств — для инициирования перевода денег в безналичной или наличной форме. Названные специальные признаки в их совокупности придают платежным средствам качества *средств доступа к банковским счетам*, использование которых (предъявление в банковские и финансовые учреждения) приводит в движение денежных средств, иницируемое указанными субъектами кредитно-финансовых отношений.

Специальные признаки предмета исследуемого преступления позволяют ограничивать документы на перевод как платежные средства от документов — предметов преступлений, предусмотренных ст. 357 УК («Похищение, присвоение, вымогательство документов, штампов, печатей, завладение ими путем мошенничества или злоупотребления служебным поло-

жением или их повреждение»), ст. 358 УК («Подделка документов, печатей, штампов и бланков, их сбыт, использование таких документов»), ст. 366 УК («Служебный подлог»). При установлении таких специальных (конститутивных) признаков платежных средств, как информативность, императивность и функциональное (специальное) назначение, нужно констатировать наличие предмета преступления, предусмотренного ст. 200 УК, а не преступлений, предусмотренных ст. ст. 357, 358 или 366 УК. Наличие всех рассмотренных признаков в совокупности дает основание признавать платежные средства (все их виды) предметом анализируемого преступления. В то же время отсутствие хотя бы одного из этих признаков будет свидетельствовать о том, что документ не может быть признан платежным средством, а соответственно и предметом преступления, предусмотренного ст. 200 УК.

В монографии обосновывается, что оборудование для изготовления поддельных документов на перевод, платежных карточек либо иных средств доступа к банковским счетам нельзя признать предметом данного преступления, поскольку оно не отвечает ни общим, ни специальным признакам понятия «платежное средство», и на этом основании предлагается исключить из названия (заголовка) ст. 200 УК указания относительно незаконных действий с оборудованием для изготовления платежных средств.

В работе детально проанализированы виды платежных средств: *документы на перевод* (расчетные документы: платежная доверенность, платежное требование, платежное требование-доверенность, расчетный чек; документы на перевод наличных денег, межбанковские расчетные документы, клиринговые требования и другие документы, которые используются в платежных системах для инициирования перевода денежных средств); *платежные карточки* (дебетовые, кредитные, эмитированные членами внутригосударственных платежных систем, эмитированные членами международных платежных систем, личные, корпоративные, эмитированные иностранными небанковскими учреждениями); *иные средства доступа к банковским счетам* (дорожные чеки в иностранной валюте, именные чеки в иностранной валюте, мемориальный ордер, аккредитив). Даются определения понятий рассматриваемых видов платежных

средств. Как разновидность платежного средства в монографии анализируется *электронный документ*, который может быть как «*документом на перевод*», так и «*иным средством доступа к банковским счетам*». Электронный документ имеет одинаковую юридическую силу с письменным документом, выполненным на бумажном или ином носителе. Предлагается не признавать предметом рассматриваемого преступления «ценные бумаги».

Раздел 3 «Объективная сторона незаконных действий с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам» посвящена юридическому анализу признаков объективной стороны преступления. Признаками объективной стороны незаконных действий с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам являются *подделка* документов на перевод, платежных карточек либо иных средств доступа к банковским счетам, *приобретение, хранение, перевозка, пересылка с целью сбыта* поддельных документов на перевод или платежных карточек либо их *использование* или *сбыт*. Эти признаки с учетом их характера рассматриваются как *альтернативные действия* одного и того же состава преступления, предусмотренного ст. 200 УК (а не способы совершения преступления, как иногда утверждают), для наличия которого достаточно совершения хотя бы одного из них.

Подделка документов на перевод, платежных карточек либо иных средств доступа к банковским счетам означает как полное изготовление указанных платежных средств, так и фальсификацию настоящих предметов. Конкретный способ подделки (дописывание, срезание или наклеивание букв и цифр, термическая обработка, переписывание магнитной полосы с использованием специального оборудования и т. п.) определяется тем, какое именно платежное средство подделывается и на каком материальном носителе оно изготовлено (бумажном, электронном, пластиковом (платежная карточка) или другом). Как по форме, так и по содержанию вследствие подделки эти средства фальсифицируются и приобретают качество носителей ложной, фальсифицированной информации, которая по существу является обманом, зафиксированным в соответствующих предметах (носителях информации) — платежных средствах.

Поддельные документы на перевод, платежные карточки и другие платежные средства (как результат подделки) предназначены для предъявления банкам и их клиентам и выступают вследствие фальсифицированной (поддельной) информации, носителями которой они являются, средствами незаконного доступа к банковским счетам и инициирования противоправного перевода или получения денежных средств. Понятие «поддельные платежные средства» имеет в данном составе сквозной характер и выступает обязательным признаком всех видовых (альтернативных) действий объективной стороны состава данного преступления: приобретения, хранения, перевозки, пересылки, использования либо сбыта документов на перевод или платежных карточек. При этом утверждается, что указанные действия могут влечь за собой уголовную ответственность по ст. 200 УК только при условии, что субъект осознает поддельный (фальсифицированный) характер платежных средств, относительно которых совершаются эти действия (или хотя бы одно из них).

Приобретение — получение виновным поддельных платежных средств (покупка, получение в обмен на другие предметы, принятие как оплату за предоставленные услуги или выполненную работу, получение как подарка или в оплату долга и т. п.). В монографии отмечается, что преступлением, предусмотренным ст. 200 УК, признается только такое приобретение, при котором лицо совершает эти действия для того, чтобы в дальнейшем пустить поддельные платежные средства в обращение под видом настоящих или наряду с ними.

Под хранением поддельных платежных средств понимаются действия, связанные с нахождением указанных предметов во владении виновного (он может иметь их при себе, например, в одежде, жилище, ином помещении, хранилище, автомобиле и т. п.). Перемещение поддельных платежных средств — одна из форм их хранения. На квалификацию по ст. 200 УК не влияют время и место хранения поддельных платежных средств, а также то, является ли лицо, которое их хранит, собственником этих предметов.

Перевозка поддельных платежных средств заключается в перемещении их транспортом (наземным, водным, воздушным) из одного места в другое как на территории Украины, так и за ее

пределами. Для признания перевозки подделок преступлением не имеет значения то, является ли лицо владельцем или пользователем транспортного средства (например, пассажиром).

Пересылка — перемещение предметов, перечисленных в ст. 200 УК, путем отправления по почте, багажом, посылным или другим способом из одного места в другое.

Сбыт — возмездное (оплатное) или безвозмездное отчуждение поддельных платежных средств и передача их другим лицам, независимо от вида конкретного действия (продажа, дарение, передача в долг или в счет погашения долга, иное). Не охватываются понятием «сбыт» случаи, когда лицо, владевшее поддельными платежными средствами, в силу тех или иных обстоятельств (например, вследствие похищения) утрачивает их. Однако при наличии к тому оснований оно может привлекаться к ответственности по ст. 200 УК за хранение указанных предметов при наличии цели сбыта.

Использование поддельных документов на перевод или платежных карточек заключается в предъявлении этих платежных средств как настоящих в банковские учреждения (их филиалы, банкоматы) с целью перевода или получения денежных средств. Вследствие таких действий имеет место доступ к банковским счетам и инициируется перевод денег в наличной или безналичной форме.

При этом обращается внимание на следующее. Во-первых, когда лицо подделывает платежные средства, приобретает их, хранит и др., последние выступают, как уже отмечалось, *в качестве предмета преступления. Дальнейшее использование поддельных документов на перевод и платежных карточек трансформирует их в средства совершения преступления.* Под ними понимаются орудия, вещи, механизмы, устройства, документы, другие предметы материального мира, путем использования которых виновный совершает общественно опасное деяние (действие или бездействие), предусмотренное уголовным законом как преступление. Средства всегда усиливают «поражающий эффект» преступного деяния, создают необходимые условия для причинения вреда, а иногда выступают единственно возможным условием совершения преступления. Использование поддельных платежных средств свидетельствует о наличии реального посягательства на объект уголовно-правовой охраны

(при оконченом преступлении) и поэтому представляет собой (как и сбыт поддельных платежных средств) повышенную общественную опасность по сравнению с другими альтернативными действиями, названными в диспозиции ст. 200 УК. Поэтому в монографии, предлагается *установить уголовную ответственность за использование поддельных документов на перевод, платежных карточек либо иных средств доступа к банковским счетам* (безотносительно к тому, кто их подделывал), *как и сбыт таких предметов*, не в ч. 1 ст. 200 УК, а в ч. 2 этой статьи, и рассматривать данное обстоятельство как квалифицирующее, которое влекло бы более строгую ответственность.

Во-вторых, уголовная ответственность согласно ст. 200 УК наступает за *использование и сбыт лишь поддельных документов на перевод или платежных карточек. Указанные действия относительно иных средств доступа к банковским счетам*, как следует из содержания рассматриваемой нормы, не образуют состава данного преступления. Между тем использование и сбыт иных поддельных платежных средств (иных средств доступа к банковским счетам), которые не охватываются понятиями «документы на перевод» и «платежные карточки» (например, дорожные, именные чеки и др.), содержат в себе возможность не только ошибочно идентифицировать предъявителя этого платежного средства, но и безосновательно инициировать перевод денег вследствие предъявления им указанных поддельных платежных средств. По этим основаниям предлагается *установить в ст. 200 УК уголовную ответственность за использование и сбыт не только документов на перевод и платежных карточек, но и за такие же действия с иными средствами доступа к банковским счетам. Причем, учитывая повышенную общественную опасность этих действий, предлагается предусмотреть ответственность за их совершение в ч. 2 ст. 200 УК.*

В-третьих, приобретение, хранение, перевозка, пересылка с целью сбыта поддельных *иных средств доступа к банковским счетам* (платежных средств) представляют для непосредственного объекта не меньшую общественную опасность, чем такие же действия относительно поддельных документов на перевод и платежных карточек. В связи с этим предлагается *установить в ч. 1 ст. 200 УК уголовную ответственность за указанные действия относительно не только поддельных документов на*

перевод или платежных карточек, а также иных средств доступа к банковским счетам.

Раздел 4 «Субъективная сторона незаконных действий с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам» содержит анализ вины, целей и мотивов незаконных действий с платежными средствами. В монографии обосновывается, что рассматриваемое преступление характеризуется виной в форме прямого умысла. При этом лицо осознает как фактические, так и социальные (общественная опасность) свойства совершаемых действий, в частности: 1) при подделке понимает, что фальсифицирует (подделывает) платежные средства (документы на перевод, платежные карточки и иные средства доступа к банковским счетам); 2) при приобретении, хранении, перевозке, пересылке, использовании или сбыте осознает, что совершает указанные действия в отношении поддельных платежных средств: документов на перевод или платежных карточек. Отсутствие такого осознания исключает ответственность по ст. 200 УК. Осознавая характер совершаемых действий, образующих объективную сторону состава преступления, а также признаки предмета преступления — общие и специальные, лицо осознает и объект преступления, хотя бы в общих чертах факт посягательства на общественные отношения, которые обеспечивают безопасность нормального функционирования банковской и кредитно-финансовой систем в сфере эмиссии и оборота платежных средств, защиты имущественных прав и интересов субъектов этих систем. Волевой признак умышленной вины характеризуется желанием лица совершить осознаваемые им действия.

Из содержания диспозиции ч. 1 ст. 200 УК следует, что при приобретении, хранении, перевозке, пересылке поддельных платежных средств целью этих действий является *сбыт* указанных предметов. Это положение в монографии признается несовершенным, поскольку приобретение, хранение, перевозка, пересылка поддельных платежных средств *с целью их использования* являются не менее общественно опасными, чем такие же действия с целью их сбыта. Поэтому утверждается, что нет никаких оснований для декриминализации таких действий, если их целью выступает использование платежных средств (лицом,

которое совершает названные действия, либо иными лицами). По этим соображениям предлагается дополнить ч. 1 ст. 200 УК указанием наряду с целью «сбыт» на цель «использование» поддельных платежных средств при их приобретении, хранении, перевозке, пересылке. В случаях, когда лицо действует из корыстных соображений и, используя поддельные платежные средства, завладевает денежными средствами, то содеянное нуждается в применении, кроме ст. 200 УК, также соответствующих статей, которые предусматривают ответственность за преступления против собственности (ст. 190 УК).

Раздел 5 «Субъект незаконных действий с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам». Утверждается, что субъектом исследуемого преступления, как следует из ст.ст. 18 и 22 УК, является лицо физическое, вменяемое, достигшее 16-летнего возраста. Дополнительных признаков субъекта этого преступления ст. 200 УК не предусматривает. Тем не менее не вызывает сомнений, что совершение незаконных действий с платежными документами работниками банковской и кредитно-финансовой систем (финансового учреждения) с использованием своих полномочий (доступ к банковским счетам, наличие бланков документов, информации относительно кодов клиентов и т.п.) характеризуется повышенной общественной опасностью. В некоторых случаях использование этими работниками своих полномочий является единственно возможным условием совершения данного преступления. С целью реализации задач уголовного законодательства (предупреждение преступлений — ст. 1 УК) в ч. 2 ст. 200 УК предлагается установить квалифицирующий признак — совершение незаконных действий с платежными средствами служебным лицом — работником финансового учреждения.

На основании анализа незаконных действий с платежными средствами, совершенных по предварительному сговору группой лиц, как квалифицирующего признака, предусмотренного ч. 2 ст. 200 УК, обосновывается позиция, согласно которой этот признак будет иметь место только в случаях, когда двое или более лиц (субъектов преступления) предварительно договорились о совместном совершении преступления и при этом действовали как *соисполнители*. Этот признак будет иметь место и тогда,

когда между соучастниками существовало распределение ролей, но при этом они выполняли разные действия в альтернативе, описанные в диспозиции ст. 200 УК. В таком случае все они являются соисполнителями, и наличие предварительного сговора дает основание констатировать наличие квалифицированного состава преступления.

Раздел 6 «Наказание за незаконные действия с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам». Кроме общего анализа наказания за рассматриваемое преступление, на основании изучения судебной практики применения наказаний, предусмотренных санкциями ч.ч. 1 и 2 ст. 200 УК, сделан вывод о том, что они в целом являются оптимальными, соответствуют характеру и степени общественной опасности деяний, установленных в ч.ч. 1 и 2 указанной статьи УК. Исходя из особенностей данного преступления, его объективных и субъективных признаков, а также задач уголовного закона по предупреждению преступлений (ст. 1 УК), рассматривается проблема *специальной конфискации средств совершения преступления как дополнительного вида наказания*. На основании этого формулируются предложения относительно дополнения Общей части УК статьей, в которой был бы предусмотрен такой вид наказания, как «специальная конфискация». В связи с этим предлагается также дополнить санкции ч.ч. 1 и 2 ст. 200 УК таким дополнительным видом наказания, как конфискация принадлежащих на праве собственности виновному предметов (средств совершения преступления), которые были изготовлены, приспособлены или использовались для подделки документов на перевод, платежных карточек либо иных средств доступа к банковским счетам.

Выводы

1. В монографии осуществлены теоретическое исследование и новое решение проблемы уголовной ответственности за незаконные действия с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам. Проанализирован состав преступления, предусмотренного ст. 200 УК. На этом основании сформулированы предложения:

1) относительно квалификации данного преступления, отграничения его от смежных преступлений и применения наказания;

2) ст. 200 УК Украины в порядке de lege ferenda изложить в следующей редакции:

Статья 200. Незаконные действия с документами на перевод, платежными карточками и иными средствами доступа к банковским счетам

1. Подделка документов на перевод, платежных карточек либо иных средств доступа к банковским счетам, а также их приобретение, хранение, перевозка, пересылка с целью использования или сбыта –

наказываются штрафом от пятисот до тысячи необлагаемых минимумов доходов граждан, или ограничением свободы на срок до трех лет, или лишением свободы на тот же срок с конфискацией средств и орудий, используемых для совершения преступления.

2. Те же действия, совершенные повторно или по предварительному сговору группой лиц, или работником финансового учреждения путем использования служебного положения, а также использование или сбыт поддельных документов на перевод, платежных карточек либо иных средств доступа к банковским счетам –

наказываются лишением свободы на срок от двух до пяти лет с конфискацией средств и орудий, используемых для совершения преступления.

Примечание. Под документами на перевод следует понимать документ в бумажном или электронном виде, который используется банками или их клиентами для передачи поручений либо информации на перевод денежных средств между субъектами перевода денежных средств (расчетные документы, документы на перевод наличных средств, а также такие, которые используются при проведении межбанковского перевода и платежного сообщения).

Список використаних джерел

Андреев А. А. Пластиковые карты. – М.: Изд-во «БДЦ – Пресс», 1999. – 416 с.

Андрушко П. П. Проблеми відповідальності за умисну несвоечасну сплату податків, зборів, інших обов'язкових платежів // Держава і право. – 2001. – Вип. 11. – С. 418–423.

Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. – К.: Вища шк., 1980. – 216 с.

Бажанов М. И. Уголовное право Украины: Общая часть: Консп. лекций. – Днепропетровск: Пороги, 1992. – 168 с.

Бажанов М. И. Вопросы ответственности за преступления против собственности в проекте УК Украины // Проблемы борьбы зі злочинністю у сфері економічної діяльності: Матер. міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 груд. 1998 р. – Х., 1999. – С. 51–55.

Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Х.: Право, 2000. – 128 с.

Беляев Н. А. О преступлениях против социалистической системы хозяйства по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1954. – 12 с.

Борисов В. И., Куц В. Н. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. – Харьков: Консум, 1995. – 104 с.

Борисов В. И., Гизимчук С. В. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения. – Х.: Консум, 2001. – 160 с.

Брайнин Я. М. Некоторые вопросы учения о составе преступления в советском уголовном праве // Юридический сборник Киевского университета – 1960. – № 4 – С. 58, 59.

Брайнін Я. М. Основні питання загального вчення про склад злочину. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1964. – 189 с.

Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. – М.: Юрид. лит., 1963. – 342 с.

Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение. – М.: Юрид. лит., 1967. – 240 с.

Бріч Л. П. Кваліфікація ухилення від сплати обов'язкових внесків державі. – Львів: Юрид. фак. Львів. ун-ту, 1998. – 76 с.

Бріч Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова класифікація ухилення від оподаткування в Україні: Монографія. – К.: Атіка, 2000. – 288 с.

Булатов С. Я. Ответственность за хозяйственные преступления по уголовному кодексу Казахской ССР. – Алма-Ата, 1965. – 182 с.

Бушуева Т. А. Развитие уголовного законодательства об ответственности за преступления против социалистического хозяйства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1967. – 16 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

Високий замок: Щоден. газ. – 2006. – № 127 (3290), 18 лип.

Високий замок: Щоден. газ. – 2007. – № 135 (3542), 31 лип.

Владимиров В. А., Левицкий Г. А. Субъект преступления по советскому уголовному праву: Лекция. – М., 1964. – 58 с.

Волков Б. С. Детерминистическая природа преступного поведения. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1975. – 128 с.

Вольфман Г. И. Борьба со спекуляцией по советскому законодательству. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1964. – 156 с.

Вольфман Г. И. Квалификация преступлений против советской торговли. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1977. – 172 с.

Воробей П. А. Уголовная ответственность за незаконную торговую деятельность: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1993. – 22 с.

Воронович Б. А. Объективное и субъективное в социальных процессах // Филос. науки. – 1984. – № 4. – С. 39–47.

Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. – К., 2002. – 634 с.

Гавяз А. М. Уголовная ответственность за бесхозяйственность (по материалам Украинской ССР): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1991. – 19 с.

Гаухман Л. Д., Максимов С. В. Уголовная ответственность за преступления в сфере экономики: Учебник. – М.: ЮрИнфо, 1996. – 290 с.

Гельфер М. О. О квалификации незаконного пользования электрической и другой энергии // Соц. законность. – 1983. – № 8. – С. 48, 49.

Герцензон А. А. Уголовное право: Часть Общая: Учебник. – М., 1948. – 406 с.

Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 127 с.

Головлев Ю. В. Ответственность за хозяйственные преступления в сфере торговли в условиях рыночной экономики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 1993. – 23 с.

Господарський кодекс України // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.

Гринберг М. С. Технические преступления. – Новосибирск, 1992. – 185 с.

Гуторова Н. А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части УК Украины с научно-практическим комментарием. – Х.: Одиссей, 2003. – 256 с.

Дагель П. С. Проблемы вины в советском уголовном праве // Уч. зап. Дальневост. гос. ун-та. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1968. – Вып. 21, ч. 1. – 187 с.

Дагель П. С., Котов Д. П. Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 243 с.

Даньшин И. М. Преступность в сфере экономики: некоторые уголовно-правовые и криминологические вопросы // Актуальные проблемы формирования правового государства. – Х.: Юрид. ин-т, 1990. – С. 236–238.

Дементьева Е. Е. Проблемы борьбы с экономической преступностью в зарубежных странах: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1966. – 230 с.

Дроздов А. В. Человек и общественные отношения. – Л., 1966. – 102 с.

Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. – К.: Юрид. практика, 2003. – 924 с.

Дурманов Н. Д. Понятие преступления. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1948. – 312 с.

Емельянов В. П. К вопросу об объекте преступлений против собственности // Теневая экономика, проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией в сфере экономики: Сб. матер. «круглого стола». – Луганск, 1997. – С. 145–147.

Енциклопедія банківської справи України / За ред. В. С. Стельмаха та ін. – К.: Молодь, Вид. дім «Ін Юре», 2001. – 680 с.

Загородников Н. И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве // Труды ВЮА. – 1945. – Вып. 13. – С. 44.

Злобин Г. А., Никифоров Б. С. Умысел и его формы. – М., 1972. – 262 с.

Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 21.02.2004 р. № 22 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 13. – Ст. 908.

Інструкція про касові операції в банках України: Затв. постановою Правління НБУ України від 14.08.2003 р. № 337 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 37. – Ст. 1999.

Інструкція про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 17.03.2004 р. № 110 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 16. – Ст. 1123.

Інструкція про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України: Затв. постановою Правління НБУ України від 19.02.2001 р. № 69 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 12. – Ст. 495.

Інструкція про переміщення валюти України, іноземної валюти, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України: Затв. постановою Правління НБУ від 12.07.2000 р. № 283 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 31. – Ст. 1320.

Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы. – М., 1973. – 487 с.

Карпушин М. П., Курляндский В. И. Уголовная ответственность и состав преступления. – М., 1974. – 231 с.

Карчевський М. В. Кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (аналіз складу злочину): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2003. – 20 с.

Касынюк В. И. Уголовная ответственность за незаконное пользование газом и электроэнергией // Актуальные проблемы юридической науки на этапе развития социализма. – Х., 1985. – С. 162, 163.

Киричко В. Н. Уголовная ответственность за получение незаконного вознаграждения от граждан, за выполнение работ, связанных с обслуживанием населения: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1986. – 21 с.

Класифікація підроблення (кримінально-правовий аспект) // Право і безпека. – 2003. – № 4. – Т. 2. – С. 185–187.

Коментарі. Суспільно-політичний та діловий тижневик. – 2007. – № 25 (83). – 29 черв.

Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. – М., 1976. – 720 с.

Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.

Коржанский Н. И. Уголовное право Украины: Общая часть: Курс лекций для студ. высш. учеб. завед. – К.: Наук. думка, 1996. – 336 с.

Кравцов С. Ф. Предмет преступления: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1976. – 17 с.

Краткий психологический словарь. – М.: Политиздат, 1985. – 325 с.

Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений: Учеб. пособие. – Х.: Юрид. ин-т, 1979. – 70 с.

Кригер Г. А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве. – М., 1978. – 159 с.

Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник; За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2001. – 496 с.

Кримінальне право України: Загальна частина / За ред. Я. Ю. Кондратьєва. – К.: Правові джерела, 2002. – 397 с.

Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти; За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.; Х.: Юрінком, 2001. – 416 с.

Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник; За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 480 с.

Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для юрид. вузів і фак.; За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х., 1997. – 368 с.

Кримінальне право України: Особлива частина: Підручк; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К.: Юрид. думка, 2004. – 656 с.

Кримінальне право України: Практикум: Навч. посібник; Кер. авт. кол. Яценко С. С. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 481 с.

Кудрявцев В. Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления // Труды ВЮА. – 1951. – Вып. 13. – 397 с.

Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – М.: Юрист, 1999. – 352 с.

Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. – М., 1960. – 243 с.

Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – М.: Юрид. лит., 1972. – 352 с.

Кузнецов А. В. Ответственность за подлог документов. – М.: Госюриздат, 1959. – 112 с.

Кураш Я. М. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (аналіз складу злочину): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1998. – 18 с.

Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 184 с.

Курс советского уголовного права: Общая часть / Отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – Т. 2. – 672 с.

Курс советского уголовного права: Общая часть: Наказание / Ред. кол.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе и др. – М., 1970. – Т. 3 – 453 с.

Курс советского уголовного права / Под ред. Н. А. Беляева и М. Д. Шаргородского. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – Т. 1. – 648 с.

Курс советского уголовного права: Часть Общая. – М.: Наука, 1979. – 412 с.

Курс советского уголовного права: Часть Общая. – Т. 2. Преступление / Ред. кол.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе и др. – М.: Наука, 1970. – 516 с.

Курс советского уголовного права: Часть Особенная. – М.: Наука, 1971. – Т. 5 – 521 с.

Курс советского уголовного права: Часть Особенная. – Л., 1973. – Т. 3. – 492 с.

Курс советского уголовного права: Часть Особенная. – Л., 1978. – Т. 4. – 418 с.

Курс советского уголовного права: В 6 т. / Под ред. А. А. Пионтковского. Часть Особенная. – Т. 5. Преступления против личности, ее прав. Хозяйственные преступления. – М.: Наука, 1971. – 572 с.

Курс уголовного права: Общая часть: Учебник для вузов / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – Т. 1. Учение о преступлении. – М.: Зерцало, 2002 – 624 с.

Курский Д. И. Избранные речи и статьи. – М., 1948. – 97 с.

Кучеров И. И. Налоговые преступления / Учеб. пособие. – М.: Учеб. центр «ЮрИнфор», 1997. – 224 с.

Лащук Е. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005. – 20 с.

Леонтьев Б. М. Ответственность за хозяйственные преступления по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1969. – 34 с.

Леонтьев Б. М. Ответственность за хозяйственные преступления. – М., 1963. – 42 с.

Ломако В. А. Зміст умислу та його види: Текст лекції. – Х.: Юрид. ін-т, 1991. – 16 с.

Лопушанский Ф. А., Филонова В. П., Титаренко Ю. Л. и др. Борьба с хозяйственными преступлениями. – Донецк, 1997. – 159 с.

Ляпунов Ю. И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права. – М., 1989. – 205 с.

Ляпунов Ю. М. Хозяйственные преступления. – М., 1964. – 104 с.

Ляпунова Н. М. Кримінальна відповідальність за приховування банкрутства і фіктивне банкрутство: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2001. – 16 с.

Малахов Л. К. Ответственность за хозяйственные преступления по уголовному праву социалистических стран Европы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1982. – 16 с.

Малинин В. Б., Парфенков А. А. Объективная сторона преступления. – СПб.: Изд-во Юрид. ин-та, 2004. – 316 с.

Малков В. П. Совокупность преступлений. – Казань: Изд-во Казан. ун-та. 1974. – 211 с.

Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – Изд. 2-е. – М., 1955. – Т. I. – 207 с.

Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов: Пер. с франц. Н. Д. Андреева. – М., 1960. – 436 с.

Матусевич В. А. Ответственность за выпуск недоброкачественной продукции в советском уголовном праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1955. – 17 с.

Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. – Х.: Консум, 1999. – 480 с.

Матышевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 438 с.

Медведев А. М. Экономические преступления: понятие и система // Сов. государство и право. – 1992. – № 1. – С. 78.

Меньшагин В. Д., Вышинская З. А. Советское уголовное право: Учебник. – М., 1950. – 600 с.

Мищук М. С. Кримінальна відповідальність за ухилення від подання декларації про доходи: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1993. – 21 с.

Мосесов М. М. Уголовная ответственность за нарушение правил торговли (по материалам Грузинской ССР): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1989. – 23 с.

Навроцкий В. О. Уголовная ответственность за незаконное пользование электрической и вторыми видами энергии // Соц. законность. – 1984. – № 2. – С. 49, 50.

Навроцький В. О. Вступ до Особливої частини кримінального права України: Лекції. – Львів: Юрид. фак. ЛДУ, 1997. – 85 с.

Навроцький В. О. Господарські злочини: Лекції для студ. юрид. фак. – Львів: Юрид. фак. ЛДУ, 1997. – 60 с.

Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – 1056 с.

Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид. – Х.: Одісей, 2004. – 1152 с.

Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С. С. Яценка. – 4-те вид. – К.: Вид-во А. С. К., 2005. – 986 с.

Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина / За ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – 388 с.

Наумов А. В. Российское уголовное право: Общая часть: Курс лекций. – М.: БЕК, 1996. – 560 с.

Національна безпека в суспільствах транзитного типу: Монографія. – Х.: Нац. юрид. акад. України, ХАІ, 2004. – 241 с.

Некипелов П. Т. Хозяйственные преступления по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 1967. – 18 с.

Нерсесян В. А. Концепции вины в уголовном праве. Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. – М., 1996. – 86 с.

Никифоров Б. С. К вопросу об изучении эффективности уголовно-правовых мер борьбы с преступностью // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью. – М., 1968. – 186 с.

Никифоров Б. С. Об умысле по действующему законодательству // Сов. государство и право. – 1965. – № 6. – С. 30–35.

Никифоров Б. С. Объект преступления для определения меры наказания по советскому уголовному праву // Труды ВЮА. – 1949. – Вып. 13 – С. 39–46.

Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. – М., 1960. – 229 с.

Ной И. С. Вопросы теории наказания в советском уголовном праве. – Саратов, 1967. – 235 с.

Ожегов С. И. Словарь русского языка. – М., 1991. – 917 с.

Опалінський Ю. В. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1998. – 17 с.

Основи економічної теорії: Підручник / За ред. О. О. Мамалуя. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 384 с.

Ответственность за хозяйственные преступления: Учеб. пособие. – Х., 1979. – 117 с.

Офіційний веб-сайт Верховної Ради України (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=377-2006-%EF>

Павлов И. П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения животных). – М., 1951. – 560 с.

Панов М. І., Тихий В. П. Поняття злочину (коментар до кримінального кодексу України) // Вісн. Конституц. Суду України. – 2004. – № 1. – С. 88–95.

Панов М. М. Використання підроблених платіжних засобів доступу до банківських рахунків як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 200 Кримінального кодексу України // Актуальні проблеми правознавства: Матер. наук. конф. молодих учен. та здоб. (1–2 бер. 2006 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 216–220.

Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України) // Право України. – 2006. – № 4 – С. 122–127.

Панов М. М. Об'єкт незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України) // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 190–200.

Панов М. М. Предмет незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення // Юрид. Україна. – 2006. – № 1 (37). – С. 84–88.

Панов М. М. Предмет незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення // Актуальні проблеми правознавства: Матер. наук. конф. молодих учен. та здоб. (11–12 лист. 2004 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. України. – 2004. – С. 156–158.

Панов М. М. Щодо спеціальної конфіскації як виду покарання за кримінальним правом України // Конституція України – основа побудови правової держави і громадянського суспільства: Тези доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учен. та здоб. (26–27 черв. 2006 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. України. – 2006. – С. 257–262.

Панов Н. И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 1987. – 28 с.

Панов Н. И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву // Проблемы правоведения: Респ. межвед. науч. сб. – 1984. – Вып. 45. – С. 67–73.

Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – Х.: Вища шк., 1982. – 161 с.

Панов Н. И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием. – Х.: Вища шк., 1977. – 128 с.

Панов Н. И. Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана: Учеб. пособие. – Х., 1980. – 80 с.

Панов Н. Н. Средства совершения преступления и их уголовно-правовое значение // Юридичні читання молодих вчених: Зб. матер. всеукр. наук. конф. – К., 2004. – С. 238–241.

Панов Н. Н. Средства совершения преступления: понятие и виды // Проблеми законності.: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вып. 64. – С. 127–133.

Перепелица А. И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности: Комментарий к действующему законодательству. – Х., 1997. – 106 с.

Пинаев А. А. Уголовно-правовая борьба с хищениями. – Х.: Выш. шк., 1975. – 199 с.

Пинхасов Б. И. Защита документов по советскому праву. – Ташкент: Узбекистан, 1977. – 187 с.

Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – М., 1961. – 667 с.

Пионтковский А. А., Меньшагин В. Д., Чхиквадзе В. М. Курс советского уголовного права: Особенная часть. – М., 1959. – Т. 2. – 811 с.

Познышев С. В. Очерк основных начал науки уголовного права: Особенная часть. – М., 1923. – 295 с.

Поленов Г. Ф. Ответственность за похищение, подделку документов и их использование. – М.: Юрид. лит., 1980. – 72 с.

Поленов Г. Ф. Ответственность за преступления против порядка управления. – М.: Юрид. лит., 1966. – 136 с.

Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням: Затв. постановою Правління НБУ від 19. 04. 2005 р. № 137 // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 20. – Ст. 1084.

Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України: Затв. постановою Правління НБУ від 29.10.2000 р. № 520 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 8. – Ст. 329.

Преступление и наказание // Бизнес. Бухгалтерия (Спецвыпуск). – 2001. – № 35/1. – С. 16.

Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 5. – Ст. 30.

Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. // Голос України – 2003. – № 119 (3119). – С. 10, 11.

Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22. 05. 2003 р. // Голос України – 2003. – № 119 (3119). – С. 10, 11.

Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 09.04.1999 р. №595–XIV // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 22–23. – Ст. 199.

Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346–III // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 29 – С. 137.

Про цінні папери та фондову біржу: Закон України від 18.06.1991 р. № 1201–XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 508.

Психологія: Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат. 1990. – 338 с.

Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів): Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2002. – 205 с.

Рарог А. И. Общая теория вины в уголовном праве. – М., 1980. – 91 с.

Рогов И. И. Проблемы борьбы с экономической преступностью (Уголовно–правовое и криминалистическое исследование): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Алма-Ата, 1991. – 39 с.

Розенберг Д. Н. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (объект и предмет посягательства) // Учен. зап. Харьков. юрид. ин-та. – Х., 1948. – Вып. 3. – С. 70–75.

Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – М., 1946. – 659 с.

Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Учебно-довідковий посібник з криміналістики. – К., 1994. – 170 с.

Сергеева Т. Л. Борьба с подлогами по советскому уголовному праву. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949. – 146 с.

Сергеева Т. Л. К вопросу об объекте преступления против советского социалистического хозяйства // Сов. государство и право. – 1961. – № 2. – С. 71.

Словарь терминов по теории государства и права: Учеб. пособие / Под общ. ред. Н. И. Панова. – Х., 1997. – 180 с.

Советское уголовное право: Общая часть / Под ред. Г. А. Кригера, Н. Ф. Кузнецовой, Ю. М. Ткачевского. – М., 1988. – 488 с.

Советское уголовное право: Особенная часть: Учеб. / Под ред. Н. Д. Шаргородского. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 373 с.

Советское уголовное право: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 1940. – 468 с.

Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. П. И. Гришаева, Б. В. Здравомыслова. – М., 1982. – 440 с.

Советское уголовное право: Особенная часть / Под ред. В. Д. Меньшагина и др. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1975. – 471 с.

Советское уголовное право: Часть Особенная. – М., 1951. – 390 с.

Советское уголовное право: Часть Особенная. – М., 1964. – 465 с.

Советское уголовное право: Общая часть / Под ред. М. А. Гельфера, П. И. Гришаева и Б. В. Здравомыслова. – М.: Юрид. лит., 1972. – 440 с.

Советское уголовное право: Общая часть: Учеб. пособие / Под ред. А. А. Смирнова и А. Ш. Якупова. – К: Изд-во КВШ МВД СССР, 1973. – 110 с.

Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. Г. А. Кригера, Б. А. Куринова и Ю. М. Ткачевского. – М.: Юрид. лит., 1982. – 280 с.

Советское уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. М. И. Ковалева, Е. А. Фролова и Р. Р. Галиакбарова. – Свердловск: Изд-во юрид. ин-та, 1972. – 210 с.

Советское уголовное право: Общая часть / Под ред. Н. А. Беляева и М. И. Ковалева. – М.: Юрид. лит., 1977. – 340 с.

Советское уголовное право: Учеб. пособие для правовых школ / Под ред. В. Д. Меньшагина. – М., 1938. – Вып. 1. – 270 с.

Советское уголовное право: Часть Общая / Под ред. Б. В. Здравомыслова, С. Г. Келиной и др. – М.: Юрид. лит., 1964. – 430 с.

Советское уголовное право: Часть Общая / Под ред. М. Д. Шаргородского и Н. А. Беляева. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. – 587 с.

Советское уголовное право: Часть Особенная / Отв. ред. В. А. Владимиров. – М.: Юрид. лит., 1979. – 589 с.

Сташис В. В. Борьба со спекуляцией по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1954. – 16 с.

Сташис В. В. Хозяйственные преступления по советскому уголовному праву: Учеб. пособие. – Х., 1971. – 58 с.

Сташис В. В., Бажанов М. И. Преступления против порядка управления. – Х., 1971. – 125 с.

Сташис В. В., Панов Н. И. Непосредственный объект и его значение для квалификации преступлений // Проблемы правоведения. – 1980. – Вып. 50. – С. 83–91.

Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні і міжнародні аспекти: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2000. – 476 с.

Стрельцов Е. Л. Ответственность за обман заказчиков по советскому уголовному праву. – К.: Вища шк., 1985. – 152 с.

Стрельцов Е. Л. Проблемы уголовной ответственности за преступления в сфере предпринимательства. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 1992. – 43 с.

Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Х.: Высш. шк., 1988. – 198 с.

Таций В. Я. Объект и предмет преступления в уголовном праве: Учеб. пособие. – Х., 1994. – 100 с.

Таций В. Я. Ответственность за хозяйственные преступления. Объект и система. – Х., 1984. – 136 с.

Таций В. Я. Понятие, система и общие виды хозяйственных преступлений: Текст лекций. – Х., 1974. – 40 с.

Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1977. – 216 с.

Тимейко Г. В. Проблемы общего учения об объективной стороне преступления: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1981. – 45 с.

Тихий В. П. Ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву. – Х.: Вища шк., 1976. – 128 с.

Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. – М.: Госюриздат, 1957. – 363 с.

Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1951. – 284 с.

Трайнин А. Н. Уголовное право: Часть Особенная: Должностные и хозяйственные преступления. – М., 1938. – 375 с.

Трайнин А. Н. Учение в составе преступления. – М.: Юрид. изд-во Минюста. СССР, 1946. – 85 с.

Трайнин А. Н., Меньшагин В. Д., Вышинская З. А. Уголовный кодекс РСФСР: Комментарий. – М., 1946. – 280 с.

Трофимов С. В. Борьба с запрещенным промыслом в Украинской ССР. – К., 1975. – 185 с.

Тучков С. С. Підроблення як спосіб вчинення злочину: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005. – 20 с.

Уголовная ответственность за выпуск недоброкачественной промышленной продукции: Учеб. пособие. – Х., 1978. – 201 с.

Уголовное право БССР: Часть Общая: Учебник / Под ред. И. И. Горелика. – Мн.: Высш. шк., 1978. – 376 с.

Уголовное право Российской Федерации: Общая часть: Учебник / Отв. ред. Б. В. Здравомыслов. – М.: Юристъ, 1996. – 512 с.

Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть Общая / Под ред. Ф. Г. Бурчака. – К.: Наук. думка, 1985. – 175 с.

Уголовное право Украины: Общая часть: Учебник / Под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. – Х.: Право, 1997. – 412 с.

Уголовное право Украины: Общая часть: Учебник / Под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса и В. Я. Тация. – Х.: Право, 1998. – 400 с.

Уголовное право УССР: Общая часть: Учебник / Под ред. В. В. Сташиса и А. Ш. Якупова. – К., 1984. – 341 с.

Уголовное право: Общая часть: Учебник / Под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. – М.: Новый Юрист, КноРус, 1997. – 592 с.

Уголовное право: Общая часть: Учебник для вузов / Отв. ред. И. Я. Козаченко и З. А. Незнамова. – М.: Изд. гр. ИНФРА М – НОРМА, 1997. – 516 с.

Уголовное право. Общая часть: Учебник. – К.: Юринком Интер, 2003. – 403 с.

Уголовное право: Особенная часть: Учебник: В 2 т. / Под ред. Н. А. Беляева, Д. П. Водяникова, В. В. Орехова. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1995. – 405 с.

Уголовное право: Часть Общая: Учебник / Под ред. Н. И. Загородникова, С. В. Бородина и В. Ф. Кириченко. – М.: Юрид. лит., 1966. – 560 с.

Уголовное право: Часть Общая: Учебник / Под ред. И. Л. Козаченко. – Екатеринбург: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1992. – 370 с.

Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. – Баку: Юрид. лит., 2000. – 224 с.

Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З. К. Бигвава: Вступ. ст. В. И. Михайлова. Обзор. ст. О. Гамкрелидзе: Пер. с груз. И. Меридканашвили. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 409 с.

Уголовный кодекс Кыргызской Республики: Принят Законод. собранием Жогорку Кенеша Кыргызской Республики 18.09.1997 г. / Предисл. А. П. Стуканова, П. Ю. Константинова. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 352 с.

Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. ст. А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой: Пер. с латыш. А. И. Лукашова. – С. Пб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 313 с.

Уголовный кодекс Литовской Республики / Науч. ред. В. Павилониса; предисл. Н. И. Мацнева; вступ. ст. В. Павилониса, А. Абрамвичюса, А. Дракшене; Пер. с лит. В. П. Казанскене. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 470 с.

Уголовный кодекс Республики Армения / Науч. редакторы Е. Р. Азаряна, Н. И. Мацнев; предисл. Е. Р. Азаряна; Пер. с армян. Р. З. Авакяна. – С. Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 450 с.

Уголовный кодекс Республики Беларусь: Принят Палатой представителей 02.06.1999 г. Одобрен Советом Республики 24.06.1999 г. / Предисл. Б. В. Волженкина; Обзор. ст. А. В. Баркова. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 474 с.

Уголовный кодекс Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 16.07.1997 г., № 167 / Предисл. И. И. Рогова. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001 – 466 с.

Уголовный кодекс Республики Молдова. – Кишинев, 2002. – 111 с.

Уголовный кодекс Республики Таджикистан: Принят Законом Республики Таджикистан от 21.05.1998 г.; Введен в действ. 01.09.1998 г. постановлением Парламента Таджикистана / Предисл. А. В. Федорова. – С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 410 с.

Уголовный кодекс Российской Федерации (по состоянию на 01.01.2004 г.). – М.: Юрайт-Издат, 2004. – 176 с.

Уголовный кодекс Туркменистана. – Ашхабад, 1997. – 134 с.

Уголовный кодекс Эстонской Республики / Науч. ред. и пер. с эст. В. В. Запелалова; вступ. ст. И. И. Мацнева. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 262 с.

Урядовий кур'єр. – 2004. – № 66. – С. 7.

Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. – М., 1950. – 319 с.

Фесенко Е. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. – К.: Атіка, 2004. – 280 с.

Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75–78.

Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М., 1987. – 590 с.

Философский энциклопедический словарь. – Изд. 2-е. – М.: Сов. энцикл., 1989. – 837 с.

Фролов Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Свердловск, 1971. – 40 с.

Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления // Сб. уч. тр. Свердлов. юрид. ин-та. – Свердловск, 1969. – Вып. 10. – с. 201.

Характеристика злочинів у сфері господарської діяльності, що вчиняються шляхом підроблення / Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 70. – С. 96–98.

Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве. – М., 1963. – 381 с.

Чернишова Н. В., Володько М. В., Хазин М. А. Уголовное право Украины: Тез. лекций и практ. задания для курсантов. Киев. училища милиции МВД Украины. – К., 1995. – 455 с.

Шестаков В. Ю. Уголовно-правовая борьба с изготовлением, хранением и сбытом самогона и вторых крепких спиртных напитков домашней выработки: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1990. – 22 с.

Экономическая теория. Учеб. для вузов / Под. ред. А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича. – СПб.: Изд-во СПб. ГУЭФ, Питер Паблшинг, 1997. – 480 с.

Экономический словарь-справочник / Под. ред. Фелика Мочерного. – К., 1995. – 205 с.

Энциклопедия уголовного права. – Т. 4. Состав преступления. – С.Пб.: Изд-во Малинина, 2005. – 473 с.

Эстрин А. Я. Уголовное право РСФСР: Учебник. – М., 1923. – Вып. 3. – 208 с.

Юридичний словник-довідник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1996. – 694 с.

Яковлев А. М. Преступность в сфере экономики // Сов. государство и право. – 1992. – № 1. – С. 77–80.

Яни П. С. Экономические и служебные преступления. – М., 1997. – 124 с.

Ярмиш Н. М. Дія як ознака об'єктивної сторони злочину (проблеми психологічної характеристики). – Х.: Основа, 1999. – 84 с.

Ярмиш Н. М. До питання про протиправність діяння як ознаки об'єктивної сторони складу злочину // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1999. – Вип. 33. – С. 127–129.

Передмова	3
Вступ	6
РОЗДІЛ 1 ОБ'ЄКТ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ.....	9
РОЗДІЛ 2 ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ.....	38
РОЗДІЛ 3 ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ.....	77
РОЗДІЛ 4 СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ.....	108
РОЗДІЛ 5 СУБ'ЄКТ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ.....	124
РОЗДІЛ 6 ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З ДОКУМЕНТАМИ НА ПЕРЕКАЗ, ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ТА ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ.....	136
Висновки	146
Резюме	152
Список використаних джерел	167

Наукове видання

ПАНОВ
Микола Миколайович

**Кримінальна відповідальність
за незаконні дії з документами
на переказ, платіжними картками
та іншими засобами доступу
до банківських рахунків**

Монографія

Редактор *К. К. Гулий*
Коректор *Т. Ф. Зуб*
Комп'ютерна
верстка *В. М. Зеленька*

Підписано до друку з оригінал-макета 16.12.2008 р.
Формат 84×108 ¹/₃₂. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 9,35. Обл.-вид. арк. 10. Вид. № 395.
Тираж 500 прим.

Видавництво «Право» Академії правових наук України
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 559 від 09.08.2001 р.

Виготовлено у друкарні СПДФО Білетченко
8 (057) 758-35-98